

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARET GELİŞİMİ

TEZİ YAZAN

Tuğçe KURNAZ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. İlhan ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN, HAZİRAN 2014

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

“1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARET GELİŞİMİ” başlıklı bu tez çalışması jürilerimiz tarafından **oy birliği** ile **İşletme Yönetimi** Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Doç. Dr. İlhan ÖZTÜRK

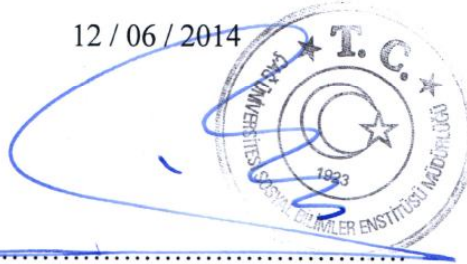
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Soner ÖĞÜT

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Şenol KANDEMİR

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylım.

12 / 06 / 2014

Yrd. Doç. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARET GELİŞİMİ

Tuğçe KURNAZ

Yüksek Lisans Tezi, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İlhan ÖZTÜRK

Haziran 2014, 100 sayfa

Türkiye ekonomisi 1980 sonrası dönemde, ithal ikameci sanayileşme politikalarını geride bırakarak, dışa açık sanayileşme stratejilerini hayata geçirmiş ve ihracat odaklı sanayileşme politikaları uygulamıştır. Ancak dönemin hiç şüphesiz derin yarası haline gelen kronikleşen yüksek enflasyon, diğer yandan artan iç ve dış borçlar, ihracatın ithalata bağımlılığının her geçen gün artması sonucu artan cari açık problemi ve aşırı değerlenen Türk Lirası gibi makroekonomik yapısal sorunlar ülkenin ciddi krizlere sürüklenmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye yaşadığı ciddi ekonomik krizlerle büyük bir çıkmaza sürüklenirken, 2000 sonrası dönemde ülkede sağlanan ekonomi, siyaset ve dış ticaret alanlarında uygulanan yeni dönüşüm politikaları sayesinde birçok olumlu gelişme yaşanmış ve makroekonomik verilerimizde önemli ölçüde iyileşmeler sağlanmıştır. Dış ticaret hacmimiz her geçen gün artmış, ihracat ve ithalat verilerimizde kayda değer gelişmeler yaşanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde 1980-2013 yılları arasındaki Türkiye Ekonomisi temel makroekonomik veriler; enflasyon, işsizlik, büyüme, iç ve dış borçlar, doğrudan yabancı yatırımlar, GSYH ve kişi başına düşen gelir başlıkları altında incelenmiştir. İkinci bölümde yine aynı dönem arasında yaşanan dış ticaret gelişmeleri; ihracat-ithalat, dış ticaret politikaları, sektörel gelişmeler, dış ticaretteki yapısal sorunlar, Gümrük Birliği ve ülkemize etkileri başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ülkemizin 2023 dış ticaret ve ekonomi hedefleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Dış Ticaret, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat, İthalat, Dış Ticaret Politikaları, Gümrük Birliği

ABSTRACT

TURKISH ECONOMY AND FOREIGN TRADE DEVELOPMENTS AFTER 1980

Tuğçe KURNAZ

MBA Thesis, Department of Business Administration

Supervisor: Assoc.Prof.Dr. İlhan ÖZTÜRK

June 2014, 100 pages

Turkish economy have implemented outward-oriented industrialization strategies and export-oriented industrialization policies by leaving import-oriented industrialization policy compared to pre-1980. However, the period's undoubtedly the deep wound that caused to a chronic high inflation, also the increase in internal and external debt, increase in export-import dependency day to day and as a result of the increasing current account deficits and overvalued Turkish Lira played an important role in the country's serious crisis as being the main macroeconomic structural problems. Turkey experienced severe economic crisis while the country was being dragged to a big dilemma in the post-1980 term. After 2000, Turkey has achieved a significant improvement in the economy, politics and foreign trade areas thanks to new recycling policies and several positive developments in the country's system. Trade volume has increased with each passing day.

In the first part of the thesis, Turkey's Economy between the years of 1980-2013 was studied under the headings of inflation, unemployment, growth, internal and external debt, foreign direct investments, GDP and per capita income. In the second part, foreign trade improvements for the same period was studied under the headings of export, import, foreign trade policies, sector wise developments, structural problems in foreign trade policies and the effects of Customs Union to the country. In the last part, Turkey's 2023 Economics and Foreign Trade goals were studied.

Key Words: Turkish Economy, Foreign Trade, FDI, Export, Import, Foreign Trade Policies, Customs Union

ÖNSÖZ

İlk olarak bu tezin ortaya çıkış sürecinde beni hem tecrübeleriyle hem de geniş bilgi birikimiyle her konuda destekleyen, birlikte çalışmaktan onur duyduğum, ayrıca göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı değerli hocam, sayın Doç. Dr. İlhan ÖZTÜRK'e,

Bu günlere gelmemde büyük pay sahibi olan, her zaman ve her koşulda beni destekleyen ve manevi güç veren, tezimin oluşum aşamasında ihtiyaç duyduğum duygusal besin kaynağım olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

12.06.2014

Tuğçe KURNAZ

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
CDO	: Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri
CDS	: Kredi Temerrüt Swapları
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ĐİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
ĐİİB	: Dahilde İşleme İzin Belgesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
ECU	: Avrupa Para Birimi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadî Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
MB	: Merkez Bankası
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi

TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TTIP	: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
USD	: Amerika Birleşik Devletleri Para Birimi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'nin 1991-1995 Yılları Arasındaki Makroekonomik Büyüklükleri	12
Tablo 2: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki İstihdama İlişkin Göstergeleri	14
Tablo 3: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arası Enflasyon Verileri (TÜFE)	15
Tablo 4: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki İç Borç Stoku.....	15
Tablo 5: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Dış Borç Stoku	16
Tablo 6: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Ekonomik Büyüme Oranları	17
Tablo 7: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki GSYH ve Kişi Başına Düşen Gelir Değerleri.....	17
Tablo 8: Türkiye'de 1980-1999 Yılları Arası Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri	19
Tablo 9: Türkiye ve Dünyadan Bazı Makroekonomik Göstergeler	28
Tablo 10: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Makroekonomik Göstergeleri....	31
Tablo 11: Yunanistan - Temel Makroekonomik Göstergeler	34
Tablo 12: İrlanda - Temel Makroekonomik Göstergeler.....	35
Tablo 13: Portekiz - Temel Makroekonomik Göstergeler.....	36
Tablo 14: İspanya - Temel Makroekonomik Göstergeler.....	36
Tablo 15: İtalya - Temel Makroekonomik Göstergeler	37
Tablo 16: Türkiye'nin 1996-2013 Yılları Arası AB Ülkelerine Olan İhracatı	38
Tablo 17: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki İstihdama İlişkin Göstergeler	39
Tablo 18: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası Enflasyon Verileri (TÜFE)	39
Tablo 19: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası İç Borç Stoku	40
Tablo 20: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası Brüt Dış Borç Stoku	40
Tablo 21: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası Büyüme ve GSYH Değerleri	41
Tablo 22: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri.....	42
Tablo 23: Türkiye'nin 1985-2013 Yılları Arasındaki Dış Ticareti ve AB'nin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı	46

Tablo 24: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Dış Ticareti.....	49
Tablo 25: Türkiye'nin 1990-1999 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasıllara Göre İhracat Rakamları	50
Tablo 26: Türkiye'nin 1990-1999 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasıllara Göre İthalat Rakamları	51
Tablo 27: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Sektörel Ekonomik Büyüme Oranları.....	52
Tablo 28: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri.....	58
Tablo 29: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ülke Grupları Bazında İhracat Rakamları	61
Tablo 30: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ülke Grupları Bazında İthalat Rakamları	62
Tablo 31: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ükelere Göre İhracat Rakamları...	63
Tablo 32: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ükelere Göre İthalat Rakamları...	64
Tablo 33: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasıllara Göre İhracat Rakamları	65
Tablo 34: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasıllara Göre İthalat Rakamları	66
Tablo 35: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Sektörel Ekonomik Büyüme Oranları.....	72

İÇİNDEKİLER

KAPAK.....	i
TEZ İMZA SİRKÜLERİ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1980 VE SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 3	
1.1. 1980-1999 Dönemi Türkiye Ekonomisi	3
1.1.1. 24 Ocak Kararları: Alınma Nedenleri ve Sonuçları	3
1.1.2. Krizler ve Sonuçları.....	5
1.1.2.1. 1988-1989 Krizi ve 4 Şubat Kararları	5
1.1.2.2. 1991 Krizi	7
1.1.2.3. 1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları	9
1.1.2.4. 1998-1999 Krizi	12
1.1.3. 1980-1999 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler.....	13
1.1.3.1. İşsizlik	14
1.1.3.2. Enflasyon	15
1.1.3.3. İç ve Dış Borçlar.....	15
1.1.3.4. Ekonomik Büyüme, GSYH ve Kişi Başına Düşen Gelir.....	16
1.1.3.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	18
1.2. 2000 ve Sonrası Türkiye Ekonomisi	20
1.2.1. Krizler ve Sonuçları.....	20
1.2.1.1. 2000 ve 2001 Krizi: Enflasyonla Mücadele ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programları	20
1.2.1.2. 2008 Küresel Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	27
1.2.1.3. 2010 Avro Krizi.....	32
1.2.2. 2000 ve Sonrası Temel Makroekonomik Göstergeler.....	38
1.2.2.1. İşsizlik	38
1.2.2.2. Enflasyon	39
1.2.2.3. İç Borçlar ve Dış Borçlar	40

1.2.2.4. Ekonomik Büyüme, GSYH ve Kişi Başına Düşen Gelir.....	41
1.2.2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1980 VE SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. 1980-1999 Dönemindeki Dış Ticaret Gelişimi ve Dış Ticaret Politikaları....	43
2.1.1. 1980 Sonrası Dış Ticaret Politikaları.....	43
2.1.2. Türkiye’nin Gümrük Birliği Üyeliği ve Ekonomik Etkileri	45
2.1.2.1. Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri	46
2.1.2.2. Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olumlu Etkileri	48
2.1.3. 1980-1999 Dış Ticaret Göstergeleri	49
2.1.3.1. İthalat-İhracat İstatistikleri.....	49
2.1.3.2. Dış Ticaretteki Sektörel Gelişmeler	52
2.2. 2000 ve Sonrası Dış Ticaret Gelişimi ve Dış Ticaret Politikaları.....	54
2.2.1. 2000 ve Sonrası Dış Ticaret Politikaları.....	54
2.2.2. 2000 ve Sonrası Dış Ticaret Göstergeleri	58
2.2.2.1. İthalat-İhracat İstatistikleri.....	58
2.2.2.2. İhracatın Gelişmesini Destekleyen Faktörler	67
2.2.2.3. Dış Ticaretteki Sektörel Gelişmeler	70
2.2.3. Dış Ticarete Karşılaşılan Sorunlar	72
2.2.3.1. Yapısal Sorunlar	73
2.2.3.1.1. İstikrarsız Ekonomik Yapı	73
2.2.3.1.2. Özel Sektör Yatırımlarının Yetersizliği.....	73
2.2.3.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Eksikliği.....	73
2.2.3.1.4. Düşük Verimlilik.....	74
2.2.3.1.5. Enerji Maliyetleri.....	74
2.2.3.1.6. İhracatın Tek Pazar ve Tek Ürüne Bağlı Yapısı	74
2.2.3.2. Kurumsal Sorunlar.....	74
2.2.3.2.1. Kamu İdaresinin Durumu	74
2.2.3.2.2. Dış Ticaret Kesimlerinin Durumu	75
2.2.3.3. Dışsal Sorunlar	75
2.2.3.3.1. DTÖ ve Gümrük Birliğinin Olumsuz Etkileri	75
2.2.3.3.2. Dünya Ticaretindeki Rekabet Artışı.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN 2023 HEDEFLERİ	76
3.1. Türkiye’nin 2023 İhracat Stratejisi.....	76
3.2. Türkiye’nin 2023 Ekonomi Hedefleri	77
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
5. KAYNAKÇA.....	83

GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin sonuçlarına dair oluşan gelecek kaygısı, ekonomik politikaların önemini ciddi oranda arttırmaktadır. Türkiye ekonomisi de 1980 sonrası dönemde, kapalı ekonomi politikalarını geride bırakarak, dışa açık sanayileşme stratejilerini hayata geçirmiş ve ihracat odaklı sanayileşme politikaları uygulamıştır. Bu dönemin hiç şüphesiz derin yararı haline gelen kronikleşen yüksek enflasyon, diğer yandan artan iç ve dış borçlar, ihracatın ithalata bağımlılığının her geçen gün artması sonucu artan cari açık problemi ve aşırı değerlenen Türk Lirası gibi makroekonomik yapısal sorunlar ülkenin ciddi krizlere sürüklenmesinde önemli rol oynamıştır. 1980 ve 2000 sonrası dönemlerde Türkiye çok ciddi ekonomik krizler yaşamış ve bu krizlerin sonucu olarak ekonomik politikalar önem kazanmıştır. Günümüz Türkiye'sinde ekonomik ve dış ticaret gelişimine yönelik politikalar hala büyük önem taşımaktadır. Doğru belirlenen stratejilerin ülke ekonomilerine getirileri şüphesiz tartışılmazdır.

Bu tezin genel amacı, 1980 – 2013 Türkiye'sine ekonomi ve dış ticaret alanlarında yaşanan gelişmelerin etkileri üzerine bir araştırma yapmak ve geçmişte yaşanan krizler ve etkilerini göz önünde bulundurarak, gelecekte ülkemiz ekonomik ve dış ticaret gelişimine katkı sağlayacak etkenleri incelemektir.

Tez; giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte, konu ile ilgili genel bir yorumlama yapıldıktan sonra birinci bölümde, Türkiye'nin 1980 ve 2013 yılları arası dönemdeki ekonomik durumu, küreselleşme olgusunun getirdiği kazanımlar, 24 Ocak kararları nedenleri ve sonuçları, ekonomik krizler ve bu krizlerin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri incelenecektir. Aynı zamanda Türkiye'nin temel makroekonomik göstergeleri; işsizlik, enflasyon, iç ve dış borçlanma, ekonomik büyüme, GSYH ve kişi başına düşen gelir ve doğrudan yabancı yatırımlar hakkında bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde dış ticaretinde yaşanan gelişmeler incelenecektir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'nin 2023 yılına yönelik ekonomik ve dış ticaret alanında belirlediği hedeflerine yönelik araştırma yapılacaktır.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise, kısa bir özet ile birlikte, Türkiye ekonomisi ve dış ticaret gelişimi açısından daha etkili olabilecek politika önerileri sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1980 VE SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Türkiye Ekonomisinin 1980 ve 1999 yılları arası dönemdeki ekonomik durumu, küreselleşme olgusunun getirdiği kazanımlar, 24 Ocak kararları nedenleri ve sonuçları, ekonomik krizler ve bu krizlerin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri incelenecektir. Aynı zamanda, Türkiye'nin temel ekonomik göstergeleri; işsizlik, enflasyon, iç ve dış borçlanma, ekonomik büyüme, GSYH ve kişi başına düşen gelir ve doğrudan yabancı yatırımlar hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. 1980-1999 Dönemi Türkiye Ekonomisi

1980 yılından itibaren tüm dünyada etkisini hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini büyük ölçüde etkilemiş ve önemli yapısal dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ülkeler bu dönemde liberal politika stratejilerini uygulamaya başlamış ve kapalı ekonomi politikalarını hızla sermayeye açma ve diğer ülkelerle ekonomik ve ticari faaliyetlerde bulunma adına çok önemli bir yenilenme sürecine girmiştir. 1980 yılı Türkiye ekonomisinin dışa dönük, liberal ve rekabetçi bir oluşuma başlangıç yılıdır. Bu doğrultuda küreselleşmenin etkileriyle birlikte önemli bir farklılaşma sürecine giren Türkiye 24 Ocak 1980 kararları adı altında ekonomik ve yapısal dönüşümler içeren bir program oluşturmuştur.

24 Ocak kararları ile başlayan ekonomide liberalleşmeye ve dışa dönük sanayileşmeye dayalı ekonomi politikaları, hemen hemen bütün hükümetler tarafından uygulanmış ve günümüze kadar devam etmiştir.

1.1.1. 24 Ocak Kararları: Alınma Nedenleri ve Sonuçları

1978-1980 yılları arasında kalan kriz dönemi, sanayileşme ve iktisat politikaları açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 1980 yılına kadar, ülkemizde genel olarak dışa kapalı bir ekonomik model uygulanmıştır. Her ne kadar dışa kapalı bir ekonomik model uygulansa dahi, ülkemiz dış ticaret faaliyetlerinin beraberinde getirdiği krizlerden veya durgunluklardan kendini izole edememiştir. Bununla birlikte, Avrupa Topluluğu (AT) ile bütünleşmeyi gerektiren gümrük indirimleri ve mevzuat uyumları gecikmiş ve birçok

kez döviz darboğazları yüzünden ara ve yatırım malları ithalatı azalmış, üretim düşmüş ve işsizlik artmıştır (Hepaktan, 2008).

1970’li yılların sonlarında ağır bir terör ve ekonomik bunalımla karşılaşan Türkiye’de yeni bir istikrar programının açıklanması kaçınılmazdır. Bu dönemlerin getirdiği baskı sonucu 24 Ocak 1980 tarihinde Türkiye’de yeni bir dönem başlatacak olan bir istikrar programı ilan edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde alınan kararlar açısından en önemli tarihlerden biridir. Amerika Birleşik Devletleri’nde “Reagonomics” ve İngiltere’de “Thatcherism” ile başlayan ve tüm dünyayı etkileyen liberalleşme sürecine Türkiye’nin katılmaya karar verdiği tarih ve geçiş programı olarak algılanan bir tarihtir. 24 Ocak kararları Türkiye’nin ekonomik istikrar, liberalleşme ve yapısal değişim programıdır. 24 Ocak kararlarının görünürdeki öncelikli hedefi 1970’li yıllarda sürekli artan ve bir türlü çözüme kavuşturulamayan ödemeler dengesi krizi ile enflasyonla mücadeleye yöneliktir (Özsoylu, 2011:152).

Cumhuriyet döneminin en radikal hamlesi olan 24 Ocak kararlarıyla başlayan dışa açılma sürecinden beklenen şey, ülkenin gelişmişlik düzeyi açısından daha ileri aşamalara hızlı bir şekilde geçmesini sağlayabilmektir. Bu çerçevede istenen restorasyon değil radikal yeniliklerdir.

24 Ocak Kararları, neo-liberal bir yaklaşım ile oluşturulmuş IMF destekli ve yürürlükteki usullere uygun olarak hazırlanmış geleneksel bir programdır. 24 Ocak İstikrar Programının temel felsefesi ve gerçekleştirmeyi planladığı uzun dönemli gayesi, devletin ekonomiye olan doğrudan müdahalesini en az seviyeye indirerek serbest piyasa ekonomisine birincil işlev fonksiyonu kazandırmaktır. Aynı zamanda Türkiye ekonomisini dışa açık bir konuma getirmeyi ve dünya ekonomisi ile entegrasyonu sağlamayı, enflasyonu düşürmeyi, döviz darboğazlarının yarattığı olumsuzluklardan kurtulmayı, kamu harcamalarını sağlam kaynaklara dayandırmayı, tasarruf, yatırım, istihdam ve üretimi artırmayı, piyasa ekonomisini güçlendirmeyi ve 1980 öncesi yaşanan ekonomik buhranları geride bırakarak, ülkeyi gelişme aşamasına geçirmeyi hedeflemiştir (Erdost ve Berksoy, 1982:63-64).

Hükümet 24 Ocakları ilenen belirlenen bu hedeflere ulaşmak amacıyla birtakım uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda, faiz oranları artırılmış, özel kesim sübvansiyonları, merkez bankası (MB) avansları ve emisyon hacmi aşağı çekmiştir.

Bununla birlikte, Türk Lirası (TL) yabancı paralar karşısında % 48.6 oranında devalüe edilerek 1\$=47.80 TL'den 1\$=71.40 TL'ye çıkarılmıştır. Aynı zamanda ihracat gelirleri vergi dışı tutulmuş, ihraç ürünlerine uygulanan vergiler iade edilmiş ve ihracat kredilerine uygulanan vergiler kaldırılmıştır (Karluk, 1997:386-387).

1980-1988 döneminde kur, faiz ve teşvik ile ilgili belirlenen politikalar sayesinde imalat sanayi ürünlerinde ihracat artışı sağlanmıştır. 1989 yılında, kuraklığın getirdiği olumsuz hava koşulları, tarım ürünlerinin büyüme hızında önemli ölçüde düşüş kaydedilmesine yol açmıştır. 1988 yılında, % 35,5 olan personel harcamalarının konsolide bütçe vergi gelirlerine oranı, 1993 yılında % 64,1'e yükselmiştir. Yine benzer şekilde, bütçenin iç borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı da hızlı bir şekilde yükselmiş ve 1988 yılında % 65,1 olan bu oran, 1993 yılına gelindiğinde % 104,4'e çıkmıştır. Böylelikle, vergi gelirlerindeki sağlanan artış harcamalardaki artışın gerisinde kalmayı başarmıştır (Altınok ve Çetinkaya, 2001).

1980 istikrar programı ekonomik bir yapılanma gerçekleşmiş ve döviz kuru, faiz, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu dönemde günlük kur uygulamasına geçilmiş, ithalat kısmi olarak serbestleştirilmiş, doğrudan yabancı sermaye girişlerine kolaylıklar sağlanmıştır. 24 Ocak İstikrar Programı ve sonrası uygulanan istikrar ve reform programlarının sonuçları, ilk yıllarda belli oranlarda başarılı olmasına rağmen, ilerleyen yıllarda yerini tekrar ekonomik krizlere bırakmıştır (Fırat, 2009:501-524). Sonuç olarak, 24 Ocak Kararları zayıflayan siyasal iktidarla gerektiği gibi uygulanamamış ve ekonomik istikrarsızlığa paralel olarak siyasal ve sosyal istikrarsızlıklar da oluşmaya başlamıştır. 1980 yılının sonbaharına gelindiğinde, ülkede siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarın, güven ve emniyetin tesisi gerekçeleriyle 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri iktidara el koymuş ve 1983'e kadar iktidarda kalmıştır (Uçar ve Karabıyık, 2010:37-58).

1.1.2. Krizler ve Sonuçları

1.1.2.1. 1988-1989 Krizi ve 4 Şubat Kararları

1980 İstikrar Programı kararlarının alınmasında sonra ekonomide yaşanan yapısal değişim süreci, 1987 genel seçimleri ve mali piyasalarda oluşan dengesizliklerin de etkisiyle sekteye uğramıştır. Söz konusu dönemde enflasyon, işsizlik ve gelir dağılımında yaşanan olumsuzluklar, ciddi ekonomik sıkıntılar yaratmıştır. Bu dönemde

enflasyon oranı %70 seviyelerine yükselirken, büyüme oranı %9'dan %1'lere gerilemiştir. Aynı zamanda, reel yatırımlarda azalma yaşanmış ve faizlerde hızlı bir yükselme gözlenmiştir. 4 Şubat 1988'de alınan kararla mevduat münzam karşılıkları artırılarak, %65 olan mevduat faizleri serbest bırakılmıştır. Bununla birlikte üç yıllık program dahilinde enflasyonun %10'lara çekilmesi hedeflenmiştir (Karluk, 2006:65).

1989 yılına gelindiğinde, diğer bir önemli gelişme olan döviz işlemleri, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında menkul kıymet yatırımı yapma ve mevduat hesabı açma izniyle birlikte serbest bırakılmıştır. Bu sayede döviz, bankacılık sistemine entegre edilmeye çalışılmış ve bankalar arası döviz piyasası oluşturulmuştur. Aynı zamanda, 11 Ağustos 1989 yılında konvertibilite gerçekleşmiştir. Bu dönemde sıkı maliye politikasının izlenememesi nedeniyle artan kamu borçları, %30'lardan %60'lara yükselen enflasyon ve dış borçların GSMH' ya oranının %59'lara yükselmesi liberal uygulamalardan geri adımlar atılmasına yol açmıştır (Ongun, 2001:45).

12 Ekim 1988 tarihinde mali sisteme derinlik kazandırmak amacıyla mevduat ve kredi faizlerinde tavan uygulaması kaldırılmıştır. Bu uygulama beraberinde tasarrufların reel sektöre kanalize edilememesine yol açmış ve ekonominin büyüme performansını olumsuz yönde etkilemiştir. 1989 yılında dış mali serbestleşmeye ağırlık verilmiştir. Bu uygulama, hız kazanan kısa vadeli sermaye girişleri ile Merkez Bankası'nın parasal büyüklükleri kontrol etme gücünün zayıflamasına ve dolayısıyla para politikalarının etkinliğini yitirmesine neden olmuştur (Akdoğan, 2012:193-194).

Bu dönemde alınan bir diğer önemli karar 1989 yılında "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar"ın yürürlüğe girmesidir. Alınan bu karar, 1980'li yılların başından itibaren yürütülen kambiyo rejimini liberalleştirme çalışmalarının önemli bir adımıdır. Bu kararla Türk lirası konvertibl bir para durumuna getirilmek istenmiş, kambiyo düzenlemelerinin içerdiği kısıtlamalar büyük ölçüde yumuşatılmıştır. Serbest piyasa ekonomisi uygulamaları açısından tutarlı gibi görünen karar, beraberinde bir çok sıkıntı getirmiş olup Türkiye'ye "sıcak para" diye nitelenecek spekülasyon yabancısı sermaye akmaya başlamış ve daha sonraki bir çok ekonomik krizin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Faiz oranlarının yükselmesi beraberinde;

- Maliyetleri artırmakta,
- Riskleri artırdığından, spekülasyon yatırımları teşvik etmekte,

- Selektif sanayileşme politikalarının uygulanmasını engellemektedir.

1989 sonrası Türkiye’de faizlerin yükselmesi yatırımları olumsuz etkilemiş, faizin getirisi göz önüne alınarak yatırımlardan cayma süreci başlamıştır. Bu dönemde 500 büyük firma ve beraberinde birçok sanayi kuruluşunun bilançolarında “faaliyet dışı kazançlar” bölümünde 50%’in üzerine çıkmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile bazı sorunların ortaya çıkmaması için önce kamu ve para piyasasının dengesinin sağlanmış olması gerekmektedir. Bu koşullar sağlanmadan gerçekleştirilen dış finansal serbestleşme uygulandığı her ülkede büyük ekonomik sorunlara yol açmıştır. Nitekim Türkiye’de de bu kararı erken almış ve bir sonraki dönemlerde yaşanacak olan diğer krizleri kaçınılmaz kılmıştır (Özsoylu, 2011:173-174).

1.1.2.2. 1991 Krizi

1991 Körfez Krizi sonrasında yarım milyon Iraklı Türkiye’ye, bir milyona yakını da İran’a sığınmıştır. Büyük kaçış olarak adlandırılan kriz, Mart-Nisan 1991’de Türkiye’ye akın eden ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu sığınma hareketi aslında Türkiye için bir ilk değildi. İran-Irak savaşının bitmesine müteakip Mart 1988’de Halepçe’dekine benzer bir katliama maruz kalmaktan korkan yaklaşık 100.000 kişilik Kürt nüfusu, güneydoğu sınırından giriş yaparak Türkiye’ye sığınmıştı. 1991 Körfez Krizi ile birlikte Nisan 1991’de yarım milyon Iraklı, Türkiye sınırına kaçmaya başladığında, 1988 sığınmacılarından 30 bin kadarı halen Türkiye’de yaşamaktaydı (Danış, 2009:15-22).

I. Körfez Savaşı’nın oluşmasına ve Türkiye’de bir kriz yaşanmasına yol açan gelişmeler:

- 1980-1988 Irak-İran Savaşı sırasında, İran’ın savaşın başlarında Irak saldırısını püskürterek karşı taarruza geçmesi neticesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin açık bir şekilde Irak’a destek vermeye başlaması,
- ABD’nin Irak’ın silahlanmasına göz yummasından cesaret alan Saddam’ın; Batılı devletlerdeki iç politik istikrarsızlıktan yararlanmak istemesi,
- Aynı şekilde Saddam’ın, Kuveyt’e yönelik tarihsel bir bağı öne sürmesi,
- Irak’ın, Kuveyt’in petrol üretimini artırması neticesinde petrol fiyatlarını düşürmesi neticesinde ülkenin olumsuz etkilendiğini öne sürmesi,
- Irak, İran Savaşı sırasında Kuveyt’ten aldığı borçları Kuveyt’in silmemesi benzeri sebepleri öne sunarak 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt’i işgal etmiş ve

sonrasında Irak'ın 19. ili olarak topraklarına kattığını açıklamıştır. Irak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmesi hususunda verdiği karara uymamıştır. Bu sebeple Irak, 17 Ocak 1991 tarihinde ABD önderliğindeki müttefiklerin Çöl Fırtınası Operasyonu olarak adlandırılan hava hareketi ve 24 Şubat'tan sonra da kara hareketine maruz kalmıştır. Bunun neticesinde yenik düşen Irak, BM Güvenlik Konseyi'nin 12 kararını da kabul etmek durumunda kalmıştır (Öztürk, 2010:3).

1991 yılında Körfez krizinin etkisi ile birlikte Türkiye ekonomisi, sert bir dış şokla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu dönemde, sermaye hareketlerinde ani bir durma yaşanmış, bölgesel ticaret durmuş ve turizm gelirlerinde azalmalar meydana gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin genel ekonomik performansında gözle görülür ciddi bir düşüş yaşanmasına yol açmıştır. Savaşın berberinde getirdiği tehditler ve yıkım, tüm bölgeyi ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.¹

Krizin sınırımızda olması ve Iraklı mültecilerin ülkemize gelmesinin ekonomiye hem mikro hem de makro boyutlarda ciddi etkileri olmuştur. 1990 yılında ülkeye giren yabancı sermaye girişi 4 milyar USD seviyesinde gerçekleşmişti. Dolayısıyla TL'nin değeri artırmıştı. Aynı zamanda dış borç stoku 8 milyar USD seviyesindeydi. Kısa vadeli borçlar ise 4 milyar USD düzeyindeydi. Aşırı değerlenen TL ihracatı engellerken, diğer yandan ithalat gittikçe artmaktaydı. 1991 yılında Körfez Krizinin yaşandığı dönemde Türkiye'deki turizm gelirleri önemli ölçüde düştü ve 2,6 milyar USD değerindeki yabancı sermaye kaçıışı ülkeyi ciddi bir durgunluğa soktu (Ergün, 2005).

Körfez Krizi sonrasında bölgesel transit kara taşımacılığı ve ihracat faaliyetleri önemli ölçüde sekteye uğradı. Bu durum Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Kuzey Irak arasındaki dış ticareti çok ciddi düşüş yaşamasına sebep olmuştur. Geçimini sınır ticareti ve petrol nakliyatı ile sağlayan bölge esnafı ve tüccarının önemli bir bölümü zarar görmüş ve iflas etmiştir. Irak, savaş öncesi dönemde Almanya'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük ticari ortağı ve bununla birlikte Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısıydı. Körfez savaşı Irak'ın bu stratejik konumunu da yitirmesine yol açmıştır. Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın kapatılması bir yandan petrol ithalatını güçleştirirken, bir yandan da petrol boru hattı gelirlerini ortadan kaldırmıştır.

¹ Erişim tarihi: 08.12.2013, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istiraturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf

Savaş sonrasında oluşan ekonomik ambargo nedeniyle Türkiye'nin bu geliri düşük önemli ölçüde düşmüştür. Yaşanan bu olumsuzluklara ilaveten, Irak'ın kuzeyinde oluşan otorite boşluğu Türkiye'nin Güneydoğu sınırındaki risk ve tehdidi ciddi oranda arttırmıştır. Türkiye'nin savunma ve askeri harcama masrafları ciddi oranda yükselmiştir. Bu durum, Güneydoğu ekonomisine göç, işyerlerinin kapanması ve işsizlik şeklinde yansıyan olumsuz etkilerinin yanı sıra birçok ticari ve sosyal sorunun oluşmasına neden olmuştur. Bölgede sanayi ve ticaret durma noktasına gelmiş, ihracat zorlaşmıştır. Güneydoğu'da duran yatırım faaliyetleri, bölgenin geri kalmışlığını derinleştirmiş, batıya göçü hızlandırmış ve en kötüsü de terörü besleyen bir faktör haline gelmiştir. Türkiye ekonomisi savaştan makro boyutlarda etkilenmiş, büyüme hızı 1990 yılında %9,4 iken 1991'de %0,3'e gerilemiş, bütçe açığı %180 artmış ve enflasyon 11 puan yükselmiştir. Türkiye, 1.Körfez Savaşı'nda oluşturulan çok uluslu güce siyasi destek vermesine ve ABD'nin yanında yer almasına rağmen savaş zararlarının telafisinde istediği desteği bulamamıştır. Türkiye'nin savaştan kaynaklanan kayıplarını tam olarak hesaplamak mümkün olmamakla birlikte, etkileri ekonomik ve sosyal açıdan hala hissedilmektedir.²

1.1.2.3. 1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları

Körfez krizinin etkilerini hafifletmeye fırsat bulamayan Türkiye 1994 yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz Türkiye'de bankacılık krizi olarak nitelendirilebilecek ilk krizdir. 1990'lı yıllarla birlikte Türkiye kapalı ekonomi döneminden sıyrılıp ekonomisini uluslararası sermaye hareketlerine tamamen açık bir hale getirmişti. Ancak bu açılımın dayanağı yabancı sermaye hareketleriydi. Yabancı sermaye hareketlerine dayalı yapay bir büyüme sürecine giren Türkiye, yatırım ve tasarrufların üretim dışı sermaye birikimine yönelmesi ve mali piyasalarda kredibilite bunalımıyla birlikte yeni bir kriz ortamıyla karşı karşıya kalmıştır. 1994 krizinin en önemli sebeplerinden biri; 1980 İstikrar Programı'ndan sonra hızla artan kamu kesimi açıklarının devletin iç borçlanma yoluyla, dış borçlarla ve Merkez Bankası kaynaklarıyla kapatmaya çalışılmasıdır. Devletin artan kamu açığını bu şekilde kapatmaya çalışması doğrudan döviz rezervlerinin hızla erimesine yol açmıştır (Karluk, 2006:66). Daha sonra 1990'lı yıllarda uygulanan Para Programı da bütçe açıklarının ticari bankalardan finansman edilmesi yolunu açmıştır. Tüm bu gelişmeler Türkiye

² DUMAN, Ç. (2011). "1. Körfez Savaşı Sunusu", Erişim tarihi: 17.01.2014, <http://www.caspianweekly.org/tr/ana-kategoriler/orta-dou/959-ikoerfez-savasunumu.pdf>

ekonomisini 1994 yılı kriz sürecine sürükleyen en önemli etkenlerdir (Çolak, 2001:166).

1994 krizini tetikleyen en önemli faktör artan kamu açıklarının yüksek faizli borçlanma ile finanse edilmeye çalışılması oldu. Krizden bir yıl önce, ülkeden 7 milyar USD sıcak para çıkmış, ekonomi kriz noktasına gelmiştir. Bu sebeple, yabancı fonların ülkeyi terk etmeye başlamasıyla mali sektör krize sürüklenmiştir. Bu dönemde biraz da özel sektör baskısıyla faizler düşürülmeye çalışılmıştır. Hazinesinin Merkez Bankası kısa vadeli avansları dışında başka bir finansman elde etme seçeneği kalmamıştır. Hükümetin bu amaçla Merkez Bankası kaynaklarına yönelmeyi seçmesi ve kamu menkul kıymet ihalelerinin iptal etmesi, menkul kıymet piyasasının fiilen ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, menkul kıymet gelirlerine stopaj vergi sisteminin getirilmesinin de etkisiyle likidite fazlası İMKB tarafından emilemeyince, söz konusu fazlanın döviz piyasasına yönelmesi kurlarda hızlı bir yükselişe sebep olmuştur (Berument, 2001:27). Bu dönemde, Hazine kısa vadeli borçlanma faizlerini yükseltirken, Merkez Bankası bankalar arası faiz oranları ile avans ve kredi faizlerini yükseltmiştir. Ancak % 200 seviyelerini geçen kamu iç borçlanma faizlerine rağmen, döviz talebindeki artışın önüne geçilememiştir (Uyar, 2003:107-109). TCMB'nin 9 milyar USD döviz arzıyla kriz durdurulamayınca hükümet 5 Nisan 1994'te TL'ni yaklaşık % 20 oranında devalüe etmiştir.

Krizi getiren en önemli makroekonomik nedenlerden biri de artık kronikleşen enflasyon olgusudur. Kriz döneminde gerçekleşen yüksek enflasyonla birlikte özellikle repoya yönelim, bankaları vade uyumsuzluğu ve faiz riskine daha duyarlı hale getirmiştir. Bu durum likidite sıkışıklığına yol açmıştır. Oluşan bu likidite sıkışıklığı, kamu açıklarında ve enflasyondaki artışla birlikte TL'den kaçışı başlatmış, bankalar yeni risklerle karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde gerek özel sektör, gerekse kamu sektörü için yurtdışından borçlanma daha çekici hale gelmiştir. 1990 yılında Irak'ın, Kuveyt'i işgali neticesinde yükselen petrol fiyatları enflasyonun daha da artmasına yol açmıştır. Bu durum para piyasalarındaki faizlerin önemli ölçüde yükselmesine neden olmuştur. Birleşmiş Milletlerin Irak'a müdahale etmesiyle, bankalardan 2.5 milyar USD döviz ve 2.5 milyar USD karşılığı TL mevduat çekilmesi, mali sektörü likidite krizine sürüklemiştir. Merkez Bankası döviz ihtiyacının artması sebebiyle yurtdışından ciddi miktarda döviz Türkiye'ye getirmek durumunda kalmıştır. Kriz, kısa sürede reel

sektörü de etkisi altına almıştır. 1990 yılı ortalarında % 44 olan enflasyon, 1991 yılı sonunda % 60'a kadar yükselmiştir. Yine aynı dönemde büyüme oranı %9'dan, %0 seviyelerine kadar düşmüştür. Bunların yanı sıra, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi, Türk Lirası'ndan kaçışın daha da hızlanmasına yol açmıştır (Kahraman, 2012: 189-208)

Cari harcamaların azaltılarak, vergilerin arttırılmasını kapsayan 5 Nisan 1994 kararları ekonomide uzun süreli durgunluk ve yaygın şirket iflaslarına neden olmuştur. Merkez Bankası'nın temel hedefi fiyat istikrarının sağlanması olsa da 1995 Kasım seçimlerinden sonra siyasi istikrarsızlıkla birlikte öncelikle piyasalarda sarsılan istikrarın tekrar sağlanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda döviz kuru, istikrarı sağlamak için belirlenen bir politika aracı olarak kullanılmıştır. 1994 krizinden sonra mali piyasalara yönelik tedbirler arttırılmış, mevduat sigorta oranı 5 Mayıs 1995'te %100'e çıkarılmıştır. Rezerv oranları ve yasal yükümlülük oranları kapsamı arttırılarak, kur riskine karşı açık pozisyon oranına da sınırlamalar getirilmiştir. Spekülatif döviz talebini engellemek ve sermaye hareketlerinde kontrolü sağlayabilmek amacıyla yeni vergi politikaları geliştirilmiştir. Tüm bu düzenlemelere rağmen bankacılık sektörünün kaynak yaratma alternatifleri genişletilememiştir (Uyar, 2003:110).

Krizin sonuçlarını kısaca değerlendirmek gerekirse; 1993 Aralık ayında 17.7 milyar USD olan brüt döviz rezervleri, 1994 yılı mayıs ayı sonuna gelindiğinde 12,5 milyar USD'ye gerilemiştir (Karacan, 1996:62). Faizlerdeki hızlı yükselişi ve aşırı değer kazanan TL 1993 yılında dış ticaret açığının 14 milyar USD'ye yükselmesine neden olmuştur. Aynı zamanda cari işlemler açığı 6.3 milyar USD'ye yükselmiştir. 1995 yılında bütçe açığının iç borçla finansmanı sonucunda 241.5 trilyon TL iç borç faiziyle, toplam iç borçlar 656 trilyon TL'ye ulaşarak iç borçların GSMH oranı %18 olarak gelişmekte olan ülkeler arasında en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Karluk, 2006:67).

Tablo 1'de Türkiye'nin 1991 ve 1995 krizleri arasındaki makroekonomik göstergelerindeki değişiklikler gösterilmiştir. Reel büyüme 1991 yılında %0,3 iken 1994 yılında krizin etkisiyle %6 küçülme yaşanmış; fakat 1995 yılına gelindiğinde büyüme %8'e ulaşmıştır. Bununla birlikte enflasyon 1990-1995 yılları arasında kronikleşmiş, 1990 yılında %55,3 iken 1994 krizinde %120.7'ye yükselmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin 1991-1995 Yılları Arasındaki Makroekonomik Büyüklükleri

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995
Reel Büyüme (%)	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,0
Enflasyon (TÜFE) (%)	66,0	70,1	66,1	106,3	93,6
Enflasyon (TEFE) (%)	55,3	62,1	58,4	120,7	88,5
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	64,6	64,3	52,1	77,8	60,6
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-7,3	-8,1	-14,1	-4,2	-13,2
Cari İşlemler Dengesi/GSMH (%)	0,1	-0,6	-3,6	1,9	-1,3
Konsolide Bütçe Dengesi (%)	152,2	41,5	182,2	13,7	108,1
KKBG/GSMH %	10,2	10,6	12,0	7,9	5,0

Kaynak: Hazine (2004, s.43-44); DİE (2003, s.445-616).

5 Nisan kararlarını özetlemek gerekirse; kısa vadede enflasyonu düşürmeyi ve böylece döviz kurlarında istikrarı sağlamayı, orta vadede ise yüksek kamu açığına ve dış borçlanmaya çözüm getirerek mali piyasalarda istikrarı sağlamayı ve bu sayede uzun vadede sürdürülebilir büyümeyi esas almaktadır. Söz konusu kararlar, Hazinesinin Merkez Bankası'ndan kullandığı kısa vadeli avansın bütçe ödenek artışının %12'si olarak sınırlandırılması ve Hazine-Merkez Bankası karşılıklı borçlanmasında mahsuplaşma yoluna gidilecek olmasıdır. Ancak alınan bu iki önemli karara da uyulmamıştır. 1994 krizi Cumhuriyet tarihinin en kötü krizlerinden biri olarak tarihe geçmiştir (Akdoğan, 2012:189-208).

1.1.2.4. 1998-1999 Krizi

1998 yılında Rusya'da ortaya çıkan ekonomik kriz, Türkiye'yi uluslararası mali çevrelerde riskli bir konuma getirmiştir. Bu durum, Türkiye'den hızlı bir şekilde yabancı sermaye ve sıcak para çıkışına sebep olmuştur. 1998 yılının son çeyreğinde siyasi istikrarın sağlanması ve IMF ile anlaşmaya varılmasının da katkılarıyla ekonomide az da olsa önemli bir canlanma sağlanmıştır (Ongun, 2001:65). 1998 yılında Türkiye ekonomisinde yerleşen yüksek enflasyon ve yüksek düzeylerdeki kamu açıkları sonrasında orta vadeli bir istikrar programı hazırlanmıştır. Temmuz 1998 Stand- By programında iyi bir para politikası ile ve enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır. Program IMF tarafından başarılı bulunmuş, bütçe dengesi ve uluslararası piyasalardan borçlanma kredibilitemizin artması gibi olumlu ekonomik gelişmeler yaşanmıştır (Günel,2001:36-37). Ancak Marmara ve Düzce depremleri, mali piyasalardaki iyimser beklentilerin yok olmasına ve ülke tarihinde ciddi bir krizin yaşanmasına yol açmıştır. 1999'da kamu iç borçlanmasında reel faiz haddi % 34'e ulaşmıştır (Ongun, 2001:65).

Türkiye, 1999 yılı sonuna kadar sıkı para ve maliye politikalarının yanı sıra dövizini bir çapa olarak kullanarak enflasyon sorununu kur politikalarıyla aşmaya çalışmıştır. Krizden sonra izlenen yüksek faize dayalı yabancı sermayeyi arttırma politikası borçlanmanın daha da artmasına sebep olmuştur (Karaçor, 2001:88).

Uygulanacak olan para ve maliye programlarına göre Merkez Bankasının görevlerinin yeniden belirlenmesine yönelik stratejiler geliştirilmiştir. Buna göre kur politikası Ocak 2000-Haziran 2001 dönemini kapsayan 18 aylık sürede enflasyon hedefine yönelik kur sepeti ve bunu izleyen 2. 18 aylık dönemde ise kademeli olarak genişleyen bir şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir (Erçel, 1999:1-4). Ocak 2000 enflasyonu düşürme programı dahilinde beklenen hedefler; kamu maliyesinde şeffaflaştırmayı sağlamak, kamu borçlanma gereği ve faiz ödemelerini azaltmak, sosyal güvenlik, özelleştirme, sermaye piyasası ve özellikle bankacılık alanlarında, vergi ve tarım konularında reformlar yapmaktır (Doğan, 2000:14,21,23).

Programın odağında bulunan enflasyonu düşürme hedefi 2000 yılı sonunda %25 olarak belirlenmiş ancak %39 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranı %5-5,5'lük hedefi %6,3 olarak gerçekleştirmiştir. Dış ticaret açığı 22.3 milyar USD'ye, cari açık ise 9.8 milyar USD'ye yükselerek hedeflenen rakamların çok daha üzerinde gerçekleşmiştir (Çarıkçı, 2001:477).

1.1.3. 1980-1999 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

1980 yılından itibaren çok ciddi krizlerle karşılaşan Türkiye, 80'li yıllar itibariyle temel ekonomik göstergelerinde ciddi değişkenlikler yaşamış ve maalesef ülke ekonomisi ve tarihi adına 1980 ve 1999 yılları arası krizlerle dolu bir dönem olmuştur. Bu krizlerin ülke ekonomisi üzerine önemli ölçüde etkileri olmuş ve Türkiye'nin krizlerin etkisinden kurtulması ve yeni bir ekonomik yapılanmaya girmesi 2000'li yılların başlarına kadar sürmüştür. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizler, ülkeyi; enflasyon, büyüme, kişi başına düşen milli gelir, doğrudan yabancı yatırımlar, iç ve dış borçlar gibi birçok ekonomik alanda olumsuz şekilde etkilemiştir.

Krizlerin ülke ekonomisi üzerindeki etkileri ciddi boyutlara ulaşmış olup hükümetin birçok kez ekonomi politikalarını gözden geçirmesine ve yeni uygulamaları hayata geçirmesine yol açmıştır.

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin 1980 yılından 1999 yılına kadarki işsizlik, enflasyon, büyüme, GSYH, iç borç, dış borç ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi başlıca temel ekonomik verilerin yıllar içindeki değişimi gösterilmiştir.

1.1.3.1. İşsizlik

Tablo 2'de Türkiye'nin 1980 ve 1999 yılları arasındaki iş gücü, istihdam ve işsizlik oranları gösterilmiştir. Tabloda belirtildiği üzere 1980 yılından sonraki yıllarda oluşan ekonomik krizlerin (1988-1989, 1991, 1994 ve 1998-1999) işsizlik oranları üzerinde çok büyük değişiklikler olmamıştır. İşsizlik oranı 1980 yılında % 8,6 iken, 1999 yılına gelindiğinde bu oran %8,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kriz dönemlerinde işsizlik oranlarında %1 civarı bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki İstihdama İlişkin Göstergeler

Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus (Bin)	İşgücü (Bin)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam (Bin)	İşsiz (Bin)	İşsizlik Oranı (%)
1980	25.612	15.609	60,9	14.267	1.342	8,6
1981	26.163	15.581	59,6	14.391	1.189	7,6
1982	26.948	15.726	58,4	14.543	1.183	7,5
1983	27.757	16.007	57,7	14.691	1.315	8,2
1984	28.589	16.235	56,8	14.919	1.316	8,1
1985	29.694	16.427	55,3	15.173	1.254	7,6
1986	30.359	16.874	55,6	15.455	1.419	8,4
1987	31.025	17.342	55,9	15.811	1.531	8,8
1988	31.706	17.530	55,3	16.053	1.477	8,4
1989	32.599	18.216	55,9	16.556	1.660	9,1
1990	33.821	18.417	54,5	16.845	1.573	8,5
1991	35.026	19.203	54,8	17.525	1.678	8,7
1992	36.085	19.435	53,9	17.680	1.755	9,0
1993	37.009	18.547	50,1	16.808	1.739	9,4
1994	38.036	19.995	52,6	18.177	1.817	9,1
1995	39.116	20.347	52,0	18.704	1.643	8,1
1996	40.131	20.722	51,6	19.257	1.466	7,1
1997	41.134	20.775	50,5	19.266	1.509	7,3
1998	42.080	21.374	50,8	19.787	1.586	7,4
1999	43.045	21.824	50,7	20.033	1.792	8,2

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

1.1.3.2. Enflasyon

Enflasyon olgusu 1980’li yıllardan 2000’li yılların başına kadar Türkiye’nin en önemli ekonomik sorunlarından biri olmuştur. Bu dönemde birçok kez para ve mali politikalar geliştirilmiş ve uygulanmış, ancak yaşanan krizlerin getirdiği ekonomik baskı piyasalardaki fiyat istikrarının sağlanamamasına yol açmıştır.

Tablo 3, Türkiye’nin 1980 yılından 1999 yılına kadarki enflasyon oranlarını göstermektedir. 1980 yılında %101,4 olan enflasyon bir sonraki yıllarda %30 seviyelerine kadar düşmüş; fakat 1980 sonrası ilk ekonomik kriz olan 1988-1989 yıllarında tekrar yükselerek %73,7 seviyesine ulaşmıştır. 1991 krizinde %65,9 iken 1994 krizinde %106,3 seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 3: Türkiye’nin 1980-1999 Yılları Arası Enflasyon Verileri (TÜFE)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Enflasyon (%)</i>	101,4	34	28,4	31,4	48,4	45	34,6	38,9	73,7	63,3
Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>Enflasyon (%)</i>	60,3	65,9	70,1	66,1	106,3	88,0	80,4	85,7	84,7	64,9

Kaynak: Özsoylu (2011:244)

1.1.3.3. İç ve Dış Borçlar

Tablo 4 Türkiye’nin 1980 ve 1999 yılları arası iç borç değerlerini göstermektedir. İç borç stoku 1980 yılında 721 milyar TL iken 1999 yılında 22 trilyon TL’ye ulaşmıştır.

Tablo 4: Türkiye’nin 1980-1999 Yılları Arasındaki İç Borç Stoku (Milyar TL)

Yıllar	Tahvil	Bono	Kısa Vadeli Avans	Konsolide Borçlar	İç Borç Stoku	İç Borç Stoku/GSMH(%)
1980	141	49	195	336	721	13,5
1985	1.032	490	795	4.656	6.973	19,7
1990	18.801	5.469	2.870	30.040	57.180	14,3
1995	511.769	631.298	192.000	25.940	1.361.007	17,3
1996	1.250.154	1.527.839	370.953	40	3.148.936	21,0
1997	3.570.811	2.374.990	337.623	0	6.283.424	21,3
1998	5.771.980	5.840.906	0	0	11.612.886	21,6
1999	19.683.392	3.236.753	0	0	22.920.145	29,2

Kaynak: Özsoylu (2011:246)

Tablo 5 Türkiye’nin 1980 ve 1999 yılları arası dış borç değerlerini göstermektedir.

Tablo 5: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Dış Borç Stoku (Milyon \$)

Yıllar	Toplam	Borçluya Göre		Kısa Vadeli	Orta ve Uzun Vadeli	Dış Borç Servis Oranı(%)
		Kamu	Özel			
1980	16.227	-		2.505	13.722	47,4
1983	18.385	-		2.281	16.104	38,2
1984	20.659	-		3.180	17.479	31,0
1985	25.476	-		4.759	20.717	30,7
1986	32.101	-		6.349	25.752	35,8
1987	40.428	-		7.623	32.805	32,3
1988	40.722	-		6.417	34.305	36,2
1989	43.911	37.272	6.638	5.745	38.166	32,0
1990	49.035	41.611	10.770	9.500	39.535	27,6
1991	52.381	42.495	11.128	9.500	42.881	26,9
1992	58.595	43.205	15.390	12.660	45.935	29,8
1993	70.512	46.933	23.579	18.473	52.039	26,4
1994	68.705	51.518	17.186	11.187	57.518	30,1
1995	75.948	54.174	21.774	15.500	60.448	28,0
1996	79.299	52.573	26.725	17.072	62.227	22,3
1997	84.356	50.832	33.523	17.691	66.665	21,3
1998	96.351	54.325	42.026	20.774	75.577	26,7
1999	103.123	55.113	48.011	22.921	80.202	34,9

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

Dış borçlar toplamı 1980 yılında 16 milyar USD iken 1999 yılında 103 milyar USD'ye ulaşmıştır. Her geçen gün, yaşanan ekonomik olumsuzlukların da etkisiyle giderek artan dış borçlar Türkiye'nin en önemli makroekonomik sorunlarından biri haline gelmiştir.

1.1.3.4. Ekonomik Büyüme, GSYH ve Kişi Başına Düşen Gelir

Türkiye'nin kriz yıllarındaki ekonomik gerilemesindeki değişimler, ülkenin krizlerden ciddi boyutlarda etkilendiğini göstermektedir. Krizlerin etkisiyle ülke ekonomisinde önemli oranlarda gerilemeler yaşanmıştır.

Tablo 6'da Türkiye'nin 1980 ve 1999 yılları arasındaki ekonomik büyüme değerleri verilmiştir.

Krizlerin büyüme üzerindeki etkisini tarihsel olarak kısaca özetlemek gerekirse; 1988-1989 krizinde %1,5 büyüme, 1990 yılında %9,4 iken 1991 krizinde %0,3'e gerilemiştir. Aynı şekilde 1994 ve 1999 yıllarında ise %-6,1 ve %-6,4 daralma yaşanmıştır.

Tablo 6: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Ekonomik Büyüme Oranları

Yıllar	Büyüme Hızı (%)	Yıllar	Büyüme Hızı (%)
1980	-2,8	1990	9,4
1981	4,8	1991	0,3
1982	3,1	1992	6,4
1983	4,2	1993	8,1
1984	7,1	1994	-6,1
1985	4,3	1995	8,0
1986	6,8	1996	7,1
1987	9,8	1997	8,0
1988	1,5	1998	3,9
1989	1,6	1999	-6,4

Kaynak: Tokgöz (2001:250;277).

Tablo 7: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki GSYH ve Kişi Başına Düşen Gelir Değerleri

Yıllar	Cari fiyatlarla GSYH		Sabit fiyatlarla GSYH		Cari fiyatlarla kişi başına GSYH	Sabit (1987) fiyatlarla kişi başına GSYH	Cari fiyatlarla SGP'ye göre kişi başına reel GSYH
	Büyüme Hızı (%)	Değer (Milyar \$)	Büyüme Hızı (%)	Değer (Milyar TL)	Değer (\$)	Değer (TL)	Değer (\$)
1980	83,5	67.457	-2,4	50.296	1.518	1.132	2.876
1981	51,1	70.419	4,9	52.739	1.546	1.158	3.219
1982	32,8	63.485	3,6	54.618	1.360	1.170	3.449
1983	32,5	60.373	5,0	57.333	1.261	1.198	3.671
1984	58,2	58.643	6,7	61.181	1.195	1.247	3.965
1985	59,5	66.408	4,2	63.776	1.320	1.268	4.155
1986	45,5	75.018	7,0	68.248	1.459	1.327	4.442
1987	46,3	85.638	9,5	74.722	1.629	1.422	4.921
1988	72,9	90.495	2,1	76.306	1.685	1.421	5.111
1989	75,9	106.123	0,3	76.498	1.933	1.394	5.228
1990	72,9	149.195	9,3	83.578	2.655	1.487	5.832
1991	60,3	149.156	0,9	84.353	2.603	1.472	5.993
1992	73,5	156.656	6,0	89.401	2.682	1.531	6.397
1993	81,3	177.332	8,0	96.590	2.981	1.624	6.950
1994	95,2	131.639	-5,5	91.321	2.173	1.508	6.603
1995	100,7	168.080	7,2	97.888	2.727	1.588	7.113
1996	90,3	181.077	7,0	104.745	2.888	1.671	7.673
1997	95,2	188.735	7,5	112.631	3.021	1.803	8.287
1998	-	270.947	-	70.203	4.338	1.124	8.568
1999	49,0	247.544	-3,4	67.841	3.907	1.071	8.171

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 7’de Türkiye’nin 1980 ve 1999 yılları arasındaki gayri safi yurtiçi hasıla ve kişi başına düşen gelir değerleri verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere kriz dönemlerinde kişi başına düşen gelir ve GSYH önemli ölçüde etkilenmiştir.

1.1.3.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Türkiye’de Yabancı Sermaye kavramı;

- T.C. Merkez Bankası’nca alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi,
- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine karşılık gelen kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,
- Makine teçhizat alet ve bu mahiyetteki mallar makine aksamı ve malzeme ile hazine müsteşarlığının kabul ettiği diğer gerekli malları,
- Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından Hazine Müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları ve
- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri ifade etmektedir.³

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı’nın (OECD) yaptığı tanıma göre ise Yabancı Sermaye kavramı;

- Yabancı yatırımcının şirketin dağıtılmayan ve yatırıma tekrar aktarılan kazançlardaki payını,
- Yabancı yatırımcının nakit veya aynî sermaye yoluyla ana şirketten hisse ve borç senetleri (değişik vadelerde borç senetleri) alımını,
- Yabancı yatırımcının şirkete sağladığı kredileri,
- Yabancı yatırımcının şirketten nakit dışı makine ve üretim hakları alımlarını,
- Yabancı yatırımcının sağladığı ticari ve diğer kredileri kapsamaktadır.⁴

³ <http://www.mevzuat.net/fayda/ys956990.htm>

⁴ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu Sayfa:11

Tablo 8’de Türkiye’nin 1980 ve 1999 yılları arasındaki doğrudan yabancı yatırım girişleri gösterilmiştir.

Tablo 8: Türkiye’de 1980-1999 Yılları Arası Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Filen Gelen Yabancı Sermaye (Net) (Milyon \$)	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi/ Cari İşlemler Dengesi (%)
1980	97	18	-1
1981	338	-	-
1982	167	-	-
1983	103	46	-2
1984	271	113	-8
1985	235	99	-10
1986	364	125	-9
1987	655	115	-14
1988	821	354	22
1989	1.512	663	71
1990	1.861	684	-26
1991	1.967	810	324
1992	1.820	844	-87
1993	2.063	636	-10
1994	1.478	608	23
1995	2.938	885	-38
1996	3.837	722	-30
1997	1.678	805	-31
1998	1.647	940	47
1999	1.700	783	-85

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

1980’li yıllara kadar dışa kapalı bir ekonomik duruş sergileyen ülkemiz açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımları alanında uygulamada beklenen başarı sağlanamamıştır. Türkiye’nin 1980’den sonra uygulanan neo-liberal ekonomik politikaları yabancı sermaye girişini artırıcı önemli bir rol oynamıştır. Kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi, bürokrasinin azaltılması, gümrük vergilerinin düşürülmesi ve yabancı sermaye yasasında yapılan iyileştirmeler yabancı yatırımcıları teşvik etmek açısından son derece etkili olmuştur. Bununla birlikte 1980’li yıllarda birçok ülke ile doğrudan yabancı yatırımları arttırmak adına “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması” anlaşmaları imzalanmıştır. 1980’li yıllardan sonra ülke genelinde önemli ölçüde sağlanan ekonomik istikrar yabancı yatırımcılarda Türkiye’ye karşı bir güven oluşmasını sağlamıştır. 1980’li yılların sonlarından itibaren Türkiye’ye yönelik yabancı

sermaye yatırımları önemli düzeylerde artmaya başlamıştır. Doğrudan sermaye yatırımları 1994 ekonomik krizinden olumsuz yönde etkilenmiş, yıllar itibariyle azalış ve artışlar göstermekle birlikte geçmiş yıllara göre daha yüksek seviyelerde gerçekleşmeye başlamıştır (Bayraktar, 2003:1-80).

1.2. 2000 ve Sonrası Türkiye Ekonomisi

1.2.1. Krizler ve Sonuçları

1.2.1.1. 2000 ve 2001 Krizi: Enflasyonla Mücadele ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programları

Küresel ekonomide istikrarsızlığın artmış olduğu 1990 ve 2000 yılları arasındaki dönem, hem Türkiye ekonomisi hem de diğer ülkeleri derinden etkileyen bir dönemdir. Bu dönem incelendiğinde, ABD dışındaki gelişmiş ekonomilerin istikrarsız ve düşük hızda bir büyüme performansı arz ettikleri görülmektedir. Diğer gelişmekte olan ekonomiler incelendiğinde ise, küresel ölçekte yansımaları olan finansal krizler yaşandığı görülmüştür. Körfez Krizinin yarattığı olumsuzluklar, Türkiye dahil olmak üzere bölge ekonomilerini derinden etkilemiştir. Türkiye ekonomisinin liberal bir sürece girdiği ve küresel sermaye hareketlerinin hız kazandığı söz konusu dönemde, Türkiye kısa aralıklarla çeşitli ekonomik krizlere maruz kalmıştır. Aynı dönemde hükümetin uygulamaya koyduğu istikrar programlarının çeşitli nedenlerle sürdürülememesi sebebiyle ekonomideki sıkıntılar artmıştır. Böylelikle 2000 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla, zayıf büyüme performansı, sürdürülemez kamu kesimi dengesizlikleri, sürdürülemez iç borçlanma ile yüksek ve dalgalı enflasyonla oluşan makroekonomik istikrarsızlık; cari işlemler açığının finansmanı hususundaki kaygıları arttırmıştır. Bu dönemde, bankacılık sektöründeki yapısal sorunlar, 2000 Kasım ve 2001 yılı Şubat ayında yaşanan krizlerin derinleşmesine ve nihayetinde sistemik bankacılık krizine dönüşmesine yol açmıştır.⁵

17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde yaşanan olumsuzluklar ve enflasyonun bir türlü kontrol altına alınamamış olması, 21. Yüzyıla girerken Türkiye'yi yöneten Koalisyon Hükümeti üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştu. Ülke ekonomisinin

⁵ BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu), (2010). "Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi", 3. Baskı, BDDK Doküman Merkezi, Ankara. Erişim tarihi: 08.12.2013, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istiraturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf

içinde bulunduğu bu kötü durum nedeniyle kamuoyu ve iş çevreleri tarafından ciddi ve etkili bir istikrar programının hazırlanması ve uygulanması amacıyla önemli baskılar oluştu. Bu dönemde kalıcı bir çözüm arayışında olan 57. Koalisyon Hükümeti, yeni bir istikrar programı üstünde yoğunlaştı. Hükümet, IMF ile 17. kez stand-by anlaşması imzalayarak, Dünya Bankası'nın talepleri doğrultusunda önemli kararlar almıştır (Özsoylu, 2011:265):

- Bankalar Kanunu değiştirilmiş, mali durumu bozulan bankalara devlet tarafından el konulması kolaylaştırılmış,
- SGK kanunu değiştirilerek erken emeklilik konusunda ve sisteme yeni girecekler için emeklilik yaşı yükseltilmiş, katkı payı artırılmış,
- Tarım destekleme politikalarında yeni bir yapılanmaya gidilmiş,
- İmtiyaz devri sözleşmelerinde uluslararası tahkimin kabul edilmesi için gerekli Anayasa değişikliği yapılmıştır. Böylece yabancı yatırımcıların özelleştirmelere ilgi duyması sağlanmak istenmiştir.

Bu kararlar doğrultusunda 57. Koalisyon Hükümeti 2000-2002 yılları arasında uygulanmak üzere “Enflasyon Mücadele Programı” adı altında bir istikrar programı açıklamıştır. Bu programın temel hedefi: ⁶

- Tüketici enflasyonunu, yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılında %7'ye indirmek,
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak,
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak.

Bu hedeflere yönelik olarak hazırlanan Enflasyonu Düşürme Programı üç ana madde üzerinde oturmaktadır;

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması,

⁶ ERÇEL, G. (1999). “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, TCMB, Erişim tarihi: 18.03.2014, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>

- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası,
- Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulanması.

IMF destekli ekonomik istikrar programı üçayak üzerine oluşturulmuştur:⁷

İlk ayak; kamu finansman açıklarının düşürülmesi ve bu doğrultuda sıkı bütçe uygulaması, KİT açıklarının azaltılması ve tarım kesimine verilen destekleme fiyatlarının hedeflenen enflasyon oranında artırılmasını öngörülmektedir. Bu anlayışla sermaye gelirleri ve bazı servet unsurları vergilendirilmeye başlanmış “peşin vergi” uygulaması üçer aylık dönemlere indirilmiş, vergi oranları arttırılmıştır.

İkinci ayak; kamu finansmanında tekrar sorun yaşanmaması adına siyasetçilerin elindeki kamu finansmanını bozucu araçların alınmasını hedeflemiştir. Bu kararlara ek olarak özelleştirmeler tamamlanacak, kamu açıklarına yol açan sosyal güvenlik sistemi yeniden yapılandırılacak, özel emeklilik sistemi kurulacak, bütçe dışı fonlar kapatılıp bütçeye aktarılacak, THY, Türk Telekom ve elektrik üretim ve dağıtımını özelleştirilecektir. Elde edilen özelleştirme gelirleriyle kamu açıklarının kapatılması ve böylece enflasyonun indirilmesi de hızlandırılmış olacaktır. Özelleştirme gelirleriyle kamu açıklarının kapatılması tartışmalı olsa da, enflasyon beklentisinin kırılması için kabul edilebilir bir uygulamadır.

Programın üçüncü ve son ayağı ise; para ve döviz kuru politikalarına yöneliktir. Para politikası; para arzının kontrolünü ve döviz kuru nominal çapasını esas alan para kurulu benzeri bir uygulama olacaktır. TL'nin değerinin 1 Dolar + 0,77 Avro'dan oluşan döviz sepeti karşısında %20 (enflasyon hedefi %20 olduğundan) değer yitirmesi planlanmıştır. Haziran 2001'den sonra dalgalı kura geçilmesi planlanmıştır. Programa göre Merkez Bankası ancak döviz karşılığı piyasaya likidite verebilecektir.

Birçok yasa hayata geçirilmiş ve ekonomide uzun aradan sonra olumlu bir hava oluşmaya başlamıştır.⁸

⁷ EĞİLMEZ, M. & KUMCU, E. (2001). Krizleri Nasıl Çıkardık? Creative Yayıncılık, Sayfa:1-285, İstanbul.

⁸ EĞİLMEZ, M. (2001). “Kasım 2000 Krizi Üzerine”, Erişim tarihi:15.03.2014, <http://ekonomi.blogcu.com/kasim-2000-krizi-uzerine-mahfi-egilmez/130899>

- Ekonomik büyüme %6.5-7 aralığına girmiş, böylece 1999 yılının %-6.1 oranındaki küçülmesi, tekrar büyümeye dönüşerek beklentiler yükselmiştir.
- Büyümenin temelinde talep canlılığı yatmaktadır.
- Talep canlılığına karşılık enflasyon %69'dan %40'ların altına inmiştir. Enflasyondaki inişin daha hızlı olamamasının nedeni ise yine talebin, özellikle de bankalarca açılan bireysel kredilerle desteklenerek canlılığını korumasıdır. Faizlerin beklenenden daha hızlı düşmesi, gelir akımından tasarrufa ayrılacak bölümün de tüketime kaydırılması sonucunu getirmiş, bu gelişme talebin artmasına ve dolayısıyla enflasyonda beklenenden daha yavaş bir inişe ortam oluşturmuştur.
- Yapısal düzenlemeler beklenen süratle gerçekleşmese bile önemli adımlar atılmış, uzun yıllar sürekli önerilen ancak uygulanamayan reformlar hız kazanmıştır. Tarım kesimine yönelik reformların yanı sıra, bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması çalışmalarına ağırlık verilmiştir.
- 2000 yılı, tüm aksamalara rağmen adeta özelleştirme yılı olmuş ve önemli miktarda gelir sağlamıştır.
- Bütün bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, talebin artması neticesinde bireysel kredilerdeki artışlara paralel olarak ithalatta beklenenin çok üzerinde artış olmuş ve cari açık olumsuz sinyaller vermeye başlamıştır.

2000 yılının son aylarına doğru hükümette reform yorgunluğu ve birçok noktada fikir ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır. Türk Telekom'un özelleştirilmesinde anlaşmazlık yaşanmış ve bütçe dışı fonlarla ilgili kararname hükümet üyeleri tarafından imzalanmamış, THY'nin satışı gecikmiştir. Hükümette fikir ayrılıklarının belirgin şekilde ortaya çıkması neticesinde hükümete karşı güven sarsılmaya başlamıştır. Bu sırada başbakan Ecevit'in yaşlılığa bağlı sağlık sorunlarının artmış olması akıl sağlığı konusunda ciddi dedikodulara yol açmıştır. Hükümet öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, reformlar artık sadece tartışmaya başlanmış ve somut kararlar alınamamaya başlanmıştır. Bu dönemde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) resmen göreve başlamıştır. BDDK'nın ödün vermez bir şekilde görevini yapması bankaları tedirgin etmeye başlamış ve bu sebeple bankalar yılsonu yaklaştıkça, kamu

sektörünün bitmek bilmeyen yüksek faizle borç talebini karşılamak için yurt dışından dövizle borçlanmaya ve açık pozisyonlarını düzeltmek adına Merkez Bankasından döviz talep etmeye başlamıştır. Merkez Bankası, bankaların döviz talebini karşılayınca piyasada TL arzı azaldı ve faizler yükselmeye başladı. Yüksek faizler ellerinde yüksek hacimde hazine bonusu olan bankaların risklerini yükseltti. Faizlerin yükselmesi bankaların ellerindeki bonoların değeri düştüğünden zarar etmeye başlamalarına yol açtı. Bu gelişmeler karşısında Merkez Bankası faizlerin yükselmesine tepki vermedi ve hazine bonosuna yatırım yapan bankaların zararları iyice yükselmeye başladı. Dolayısıyla piyasada likidite sıkışıklığı baş gösterdi ve likidite sıkışıklığı da faizlerin iyice yükselmesine sebep oldu. Faizlerin yükselmesi hazine bonosuna yatırım yapmış yabancı yatırımcıların kaçmasını tetikledi ve bu durum piyasada döviz talebini arttırdı. Neticede hazine bonosuna yatırım yapmış bankaların zararları daha da arttı ve açık pozisyonlarına kapatmak adına dövize hücum başlayınca piyasalarda iyice azalan likidite sonucu faizler Kasım ayında % 1000'lere ulaştı (Özsoylu, 2011:268,269).

2001 krizini tetikleyen en önemli etken, bankaların açık pozisyonlarını kapamaları adına Merkez Bankası'ndan döviz talep etmeleri ve neticesinde azalan likidite ve faizlerin iyice yükselmesiydi.

Kara Çarşamba olarak da adlandırılan 21 Şubat 2001 tarihinde TCMB'nin para politikası ve likidite yönetiminin etkinliğini ortadan kalkmıştır. Bu tarih itibarıyla bankacılık kesimi çok ağır likidite, faiz ve kur riskleri ile karşıya kalmıştır. Nitekim TCMB'nin para ve kur politikası çerçevesi sürdürülemez bir noktaya gelmiştir. Dolayısıyla, 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Bu süreçte Türkiye, bankacılık sistemi ve borçların çevrilebilirliği sorunları nedeniyle tarihindeki en önemli ekonomik ve finansal krizle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle kamu bankalarının para piyasalarında yükümlülüklerini yerine getirememesi nedeniyle ödemeler sistemi çökmüş, menkul kıymet ve para piyasaları işlemleri durmuştur.⁹

Krizi tetikleyen bir diğer unsur ise cari açıktır. Yılın ilk çeyreğinde 2,3 milyar dolara varan cari açık, 2. çeyrekte 3,3 milyar dolara çıkmıştır. Yılsonuna gelindiğinde

⁹ BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu), (2010). "Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi", 3. Baskı, BDDK Doküman Merkezi, Ankara. Erişim tarihi: 08.12.2013, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istiraturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf

açık 10 milyar dolara varınca TL'nin devalüe edileceği beklentisi yaygınlaşmış ve programa olan güven sarsılmıştır.¹⁰

Diğer bir önemli unsur ise güven sorunudur. Dönemin en büyük bankalarından biri olan Demirbank'ın batması diğer küçük ölçekli bankaların ciddi oranlarda sarsılmasına sebep olmuştur. Ayrıca yılın ortalarında, devletin iç borç rakamlarının gerçeği yansıtmadığı ve kamu bankalarının görev zararlarının bu rakamlara dahil edilmediği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yaşanan olumsuzluklar güven ortamının iyice sarsılmasına yol açmıştır (Özsoylu, 2011:270). Bankaların birbirlerine olan güvensizliklerinin de etkisi ile finansal piyasaların aracılık işlevinde sorunlar ortaya çıkmış ve buna müteakip gecelik faizler üç haneli rakamlara yükselmiştir. Nitekim bankacılık kesiminin piyasa risklerine karşı duyarlılığı daha da artmıştır. 2000 krizi sonucu faiz oranlarının ciddi oranlarda yükselmesi, özellikle gecelik aşırı borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki bankaların mali yapılarını iyice bozmuştur.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin bankacılık sektöründe neden olduğu zarar yaklaşık 25 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir. Bankacılık sektöründe başlayan ve derinleşen kriz, reel sektörü de derinden etkilemiş ve birçok şirket batmasına sebep olmuş, bununla birlikte 2,5-3 milyon çalışanın işini kaybetmesine yol açmıştır. Krizden kaynaklı kötü gidişatı durdurmak ve ekonomik durumu kurtarmak amacıyla o dönemde Dünya Bankası Başkan Yardımcısı olan Kemal Derviş ekonominin başına getirilmiş ve çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Kemal Derviş, radikal bir program hazırlamış ve IMF'in desteği ile 14 Nisan 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını açıklamıştır (Özsoylu, 2011:271).

Programın öngördüğü düzenlemeler (Özsoylu, 2011:278-280):

I-Mali sektörün yeniden yapılandırılması: Bu alanda Kamu bankaları yeniden yapılandırılmış, Tasarruf Sigortası Mevduat Fonu bünyesindeki bankaların devri veya birleştirilmesi çalışmaları yapılmıştır. Aynı zamanda özel bankaların uluslararası bankacılık standartlarına ve AB normlarına uymaları konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Kamu bankalarının yönetimi profesyonel bankacılardan oluşan bir ortak

¹⁰ KAZGAN, G. (2002). "Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yönetim Kurul'una devredilmesi ve bu kurulun bankaları özelleştirmeye hazırlaması, kamu bankalarının verimsiz şubelerinin kapatılması ve personel sayısının azaltılması gibi planlamalarla bankaların yönetim anlayışı değiştirilmiştir. Bu alanda alınan en önemli karar TC Merkez Bankası yasasında yapılan değişiklikle Hükümete karşı özerkliği sağlanmış ve bankanın temel amacının “fiyat istikrarı” olduğu yasaya geçmiştir.

II-Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi: Bu alanda Görev Zararlarının Önlenmesi Yasası, Borçlanma Yasası, Kamulaştırma Yasası ve Kamu İhale Yasaları çıkarılmıştır. Bugüne kadar başta bütçe kanunları olmak üzere değişik yasal metinlerle düzenlenen iç ve dış borçlanma ile devletin garanti verme sistemi tek bir kanunla düzenlenerek kamu borç yönetiminin sınırları belirlenmiş, açık ve saydam kurallara bağlanacağı öngörülmüştür. Yeni kamulaştırma yasası ile yeterli ödeneği temin edilemeden kamulaştırma işlemine başlanılmayacaktır.

III-Ekonomide rekabet ve etkinliğin artırılması: Bu düzenleme ile öngörülen tedbirler; şeker, tütün, doğalgaz ve Sivil Havacılık Yasalarında değişiklik yapılmasını ve bu sektörde özelleştirme uygulamalarının başlatılmasına yöneliktir. Bu yasalar çerçevesinde ihtiyaç fazlası şeker üretimine son verilerek devletin zarara uğraması engellenecektir. Hava yollarının yurtiçi fiyatlarının serbestçe belirlenmesine imkan verilecek, Türk Havayollarının ve diğer havayolu şirketlerinin ücretleri serbestçe tespit edebilmelerini sağlayacaktır.

IV-Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi: Bu alanda İş Güvencesi Yasası ve Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasaları çıkarılmıştır. Bu düzenleme ile ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında toplum kesimleri arasında uzlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

VI-Reel ekonomiye yönelik önlemler: İhracatın artırılması amacıyla verilen desteklerdeki bürokrasinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. İhracat kredi desteği artırılmış, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) girişlerinin hızlandırılmasına yönelik tahkim düzenlemeleri yapılmıştır.

Yaşanan finansal krizler sonrası uygulamaya konulan reformlar ve 2002 yılı sonrasında sağlanan siyasal istikrar, temel göstergelerde belirgin bir iyileşme yaşanmasını sağlamıştır. Nitekim küresel gelişmelerin de etkisiyle 2002-2005

döneminde, daha önceki dönemlerden farklı olarak, makroekonomik çerçevede istikrarlı bir iyileşme yaşanmıştır. 2002-2005 döneminde yakalanan yüksek oranlı büyümenin yanı sıra, enflasyon tek haneli sayılara gerilemiştir. Türkiye ekonomisindeki iyileşme ile küresel sermayenin ilgisindeki artış, yurt içine doğrudan sermaye girişine neden olmuştur. Kamu bankalarının sistem üzerindeki bozucu etkileri azalırken, tüm bankaların bilanço yapıları güçlenmiş ve sağlanan istikrar ortamında küresel sermayenin payı artış göstermiştir.¹¹

1.2.1.2. 2008 Küresel Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

Küreselleşmenin gün geçtikçe gelişmesi beraberinde finansal açıdan önemli bir dezavantaj getirmektedir. Bu dezavantaj; gelişmiş ülkelerde yaşanabilecek olası bir finansal krizin, diğer ülke ekonomilerinde ciddi ölçülerde sorunlara yol açmasıdır. 1929 buhranından sonra en büyük kriz olarak değerlendirilen 2008 küresel finans krizi birçok ekonomiyi etkisi altına almış ve önemli ölçüde makroekonomik sorunları beraberinde getirmiştir.

Küresel krizin başlıca sebepleri (Işık & Tünen, 2011:7-48):

- Finansal yapıdaki değişim ve faiz oranlarındaki uyumsuzluklar
- Mortgage kredilerinin yapısının bozulması
- Şeffaflık ve derecelendirme kuruluşları
- Düzenleyici kuruluşlar
- Menkul kıymetleştirme
- Türev ürünler

ABD ekonomisindeki durgunluğu önlemek adına 2001 yılı sonrası faizler indirilmiş, böylece borçlanma ucuz hale getirilmiş ve kredi kullanma talebi artmıştır. Kredi talebindeki artış direk olarak emlak fiyatlarını yükseltmiş, bu yükseliş yeni kredi talebini oluşturmuştur. Düşük gelirli ailelere yüksek riskli subprime mortgage kredilerinin verilmesine izin verilmiş ve bunun sonucu olarak kredilerde denetimsiz bir yapı oluşmuştur. Bankalar kredi akitlerini birleştirip paketleyerek türev piyasalarda alınıp satılabilen tahviller haline getirmişler, yatırım bankaları ve ticaret bankalarına

¹¹BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu), (2010). “Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi”, 3. Baskı, BDDK Doküman Merkezi, Ankara. Erişim tarihi: 08.12.2013, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istiraturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf

satmışlardı. Tabii bu da türev piyasaların kontrolsüz bir şekilde büyümesine yol açmıştır. Yeterince denetim yapılmaması sonucunda konut fiyatlarında reel olmayan spekülasyon artışları yaşanmış ve fiyat balonları oluşmuştur. Geri ödenemeyen krediler, elinde çok miktarda yüksek riskli konut kredisi tutan yatırım bankalarını iflasa sürüklemiş ve ABD’de başlayan bu ciddi kriz Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Küresel krizin geçmişte yaşanmış krizlerden en önemli farkı, karmaşık ve yüksek hacimli türev ürünlerini kapsamasıdır. Türev ürünlerinin yüksek hacmi, mali destek paketlerinin de ciddi boyutlara çıkarılmasını zorunlu kılmıştır. Spekülasyon balon ekonomilerin domino etkisi yaparak finansal risk ortamı doğurması ve bu durumun reel kesime sıçraması kaçınılmaz olmuştur. Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymet ile türev ürünlerin hacim olarak artmasının krizin temel nedenleri olduğu belirtilmektedir. Özellikle de CDS ve CDO gibi kredi türevlerinin artması 2008 küresel krizinin çıkışında temel rol oynamışlardır. Ayrıca bu türev ürünlerdeki risklerin yanlış ölçülmesi ve finansal piyasalardaki denetim eksikliği de krizin ortaya çıkmasında rol oynayan diğer faktörlerdir (Işık & Tünen, 2011:7-48).

Tablo 9: Türkiye ve Dünyadan Bazı Makroekonomik Göstergeler (2005-2012)

Bölgeler	Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	GSYH (Yıllık Değişim %)	4,6	5,3	5,4	2,8	-0,6	5,2	4,0	3,2
	Enf. Oranları (Ort. Tüket. Fiyat %)	3,7	3,7	4,0	6,0	2,5	3,7	-	-
	Cari Denge (%)	31,3	209,6	301,3	197,0	214,9	326,0	409,5	336,3
ABD	GSYH (Yıllık Değişim %)	3,1	2,7	1,9	-0,3	-3,1	2,4	1,8	2,2
	Enf. Oranları (Ort. Tüket. Fiyat %)	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,3	1,6	3,1	2,1
	Cari Denge (%)	-5,9	-6,0	-5,1	-4,7	-2,7	-3,0	-3,1	-3,0
AB	GSYH (Yıllık Değişim %)	0,7	3,2	3,0	0,4	-4,4	2,0	1,4	-0,6
	Enf. Oranları (Ort. Tüket. Fiyat %)	2,2	2,2	2,1	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5
	Cari Denge (%)	7,0	-27,8	-61,7	-167,3	10,8	19,4	61,9	161,7
Gelişim. Ol. Asya Ülk. Ort.	GSYH (Yıllık Değişim %)	9,5	10,4	11,6	7,9	6,9	9,9	8,1	6,6
	Enf. Oranları (Ort. Tüket. Fiyat %)	3,6	4,0	5,4	7,3	2,6	5,6	6,4	4,5
	Cari Denge (%)	3,6	5,8	6,8	5,8	3,7	2,5	1,6	1,1
Afrika*	GSYH (Yıllık Değişim %)	5,9	6,3	6,6	5,4	3,1	5,0	3,5	6,6
	Enf. Oranları (Ort. Tüket. Fiyat %)	7,1	6,3	6,3	7,4	5,9	5,1	8,5	9,1
	Cari Denge (%)	1,9	3,1	0,1	1,7	0,9	0,8	-1,1	-0,4
Türkiye	GSYH (Yıllık Değişim %)	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,5	2,6
	Enf. Oranları (Ort. Tüket. Fiyat %)	8,2	9,6	8,8	10,4	6,2	8,6	6,5	8,9
	Cari Denge (%)	-4,6	-6,1	-5,9	-5,7	-2,2	-6,2	-9,7	-5,9

Kaynak: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/pdf/text.pdf>

* <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/data-statistics/>

Kriz 2007 sonlarında ABD’de başlamasına rağmen, 2008 ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Bu ülkelerin çoğunda; borsalar ciddi değer kayıpları yaşamış, ülke paraları değer yitirmiş, ülke tahvilleri ve ticari bonolarda risk primleri artmış ve yabancı sermaye yatırımları ise önemli oranda düşmüştür. Uluslararası piyasalarda yaşanan gelişmeler karşısında finansal sisteme olan güven sarsıldı (Erdönmez, 2009:85-101). Bu güvenin yeniden kazandırılması ve krizin durdurulması amacıyla ABD Kongresi 700 milyar dolarlık bir kurtarma paketini onayladı.¹²

Tablo 9’da küresel krizin Dünya, diğer ülke grupları ve Türkiye üzerine etkileri GSYH, enflasyon ve cari denge kalemleri altında gösterilmiştir. Türk Bankacılık sektörünün 2001 krizinden sonra yeniden yapılandırılmış ve risklere duyarlı hale getirilmesi küresel krize karşı daha dayanıklı olmasını sağlamıştır.

2001 yılı sonrasında dünya finans piyasalarında yaşanan likidite bolluğu küresel krizle birlikte son bulmuştur. Küresel kriz tüm dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye ekonomisini de etkilemiştir.

2008 yılının son çeyreğinde küresel krizin etkisi altına giren Türkiye’de, yüksek oranlı döviz borcu ve kriz kaynaklı talep daralmasıyla birlikte ihracat kapasitesinde azalma olmuştur (Özsoylu,2011:311). 2008 yılının son çeyreği itibariyle ithalat ve ihracat rakamlarında hızlı bir düşüş olmuş ve dış ticaret hacminde daralma meydana gelmiştir. 2008 yılının son çeyreğine kadarki süreçte dış ticaretin artış kaydetmesinin önemli sebeplerinden biri enerji fiyatlarındaki azalmadır. Kriz nedeniyle ihracat yaptığımız ülkelerin büyüme oranlarındaki ve dış talepteki daralma, ihracat kapasitemizi olumsuz yönde etkilemiş ve ihracatta gerileme yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönemdeki para politikası enflasyon odaklı olmaktan çok büyüme odaklı olmuştur. Merkez Bankası’nın para politikası aracı görülen kısa vadeli faizler hızla düşürülmüştür. 2008 yılının 2. çeyreğinden 2009 yılının 2. çeyreğine kadar Türkiye ekonomisi sürekli küçülme yaşamış ve ülkenin krizden çıkış süreci 9 çeyrek sürmüştür (Özsoylu, 2011: 312-314).

¹² http://tr.wikipedia.org/wiki/2008-2012_K%C3%BCresel_Ekonomik_Kriz

Tablo 10’da küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerine etkisinin daha net görülmesi adına, 2000-2013 yılları arası büyüme oranı, kişi başına gelir enflasyon, işsizlik, ihracat, ithalat, iç borç stoku, dış borç stoku ve DYY girişleri verilmiştir.

2001 Türkiye krizinden sonra ülkemiz hem politik hem de ekonomik istikrarı sağlamış ve düzenli olarak büyüme sağlamıştır. 2001 krizi sırasında %-5,7 daralma yaşayan Türkiye 2005 yılına kadar devamlı büyüme kaydederek %8,4 seviyesine ulaşmış; fakat 2008 küresel krizin etkisiyle birlikte %0,7’e gerilemiş ve 2009 yılında %-4,8 daralma kaydetmiştir. Küresel krizin etkileri birçok ekonomiyi etkisi altına almış, ülkelerin dış ticaret hacimlerini azaltmıştır. Türkiye’nin ticari partnerleri olan ülkelerin alım gücü düşmüş ve bu durum ülke ihracatının 2009 yılında azalmasına sebep olmuştur.

Tablo 10: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Büyüme Oranı (%)	6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,2	4,4
Kişi Başına Gelir (Bin \$)	4,1	3,0	3,5	4,6	5,8	7,0	7,6	9,2	10,4	8,6	10,0	10,5	10,5	10,8
Enflasyon (%)	54,9	54,4	45,0	18,4	9,4	7,7	9,7	8,4	10,1	6,0	6,4	10,5	6,2	7,4
İşsizlik (%)	6,6	8,5	10,6	10,5	10,3	10,3	10,1	9,7	11,0	14,0	11,9	9,8	9,1	9,7
İhracat (Milyar \$)	27,8	31,3	36,1	47,3	63,2	73,5	85,5	107,3	132,0	102,1	113,9	134,9	152,5	151,8
İthalat (Milyar \$)	54,5	41,4	51,6	69,3	97,5	116,8	139,6	170,1	202,0	140,9	185,5	240,8	236,5	251,7
İç Borç Stoku (Milyar \$)	54,5	125,6	155,2	202,1	235,1	259,8	268,3	273,3	295,8	347,4	368,9	387,6	408,2	-
Dış Borç Stoku (Milyar \$)	118,6	113,6	129,6	144,1	161,0	170,5	208,3	250,3	281,1	269,1	291,9	304,3	338,8	367,3
DYY girişleri (Milyar \$)	1,0	3,4	1,1	1,7	2,8	10,0	20,2	22,0	19,5	8,4	9,0	15,9	13,0	12,7

Kaynak: Büyüme, İşsizlik, İhracat, İthalat, İç Borç, Dış Borç, DYY: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Kişi Başına Gelir: <http://www.haber3.com/2013te-kisi-basina-dusen-milli-gelir-haberi-1604368h.htm>

2012-2013 verileri, <http://www.dunya.com/kisi-basina-dusen-gercek-milli-gelir-bu-yil-6-bin-187-dolar-olacak-207910h.htm>

Enflasyon: 2013: <http://www.aktifhaber.com/2013-yili-enflasyon-orani-belli-oldu-912142h.htm>

2012-2010: Hazine

2009-2000: Özsoylu, 2011: 284;291;319

Krizin etkilediği bir diğer önemli unsur ise doğrudan yabancı sermaye girişleri olmuştur. Politik istikrar ve özelleştirme politikaları sayesinde 2005 ve 2007 yılları arasında ciddi bir ivme kazanan sermaye girişleri, küresel kriz sebebiyle yabancı yatırımcıların küçülmeye gitmesine, hali hazırdaki yatırımcıların ülkedeki şube sayılarını azaltmasına ve birçok kişinin işsiz kalmasına yol açmıştır. Küresel kriz aynı zamanda firmaların karlarının düşmesine, finansman kaynaklarına ulaşmalarının zorlaşmasına ve bu sebeple de yatırım kapasitelerinin düşmesine neden olmuştur. Türkiye'ye 2007 yılında 22 milyar USD olan DYY girişleri 2009 yılında 8,4 milyar USD'ye gerilemiştir.

1.2.1.3. 2010 Avro Krizi

Avrupa krizini tetikleyen en önemli faktör kaçınılmaz kısa sürede tüm dünyaya yayılarak küresel çapta bir mali ve reel sektör krizine dönüşen 2008 küresel krizdir. Krizin olumsuz etkileri ortak para birimi uygulamasını kullanan Avrupa Birliği'nde de ciddi boyutlarda hissedilmiştir.

Euro Alanı 2009 yılında %4,1 oranında küçülerek tarihindeki en büyük daralmayı yaşamıştır.¹³ Yaşanan küresel kriz, AB ülkelerinde kamu açıkları ve borç stoklarının ciddi boyutlarda artmasına ve birçok üye ülkede kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin tehlikeye girmesine neden olmuştur.¹⁴

AB'deki büyük krizin başlangıç noktaları Yunanistan, İrlanda ve Portekiz'dir. Ortaya atılan spekülasyonlara göre, krizin en önemli sebeplerinden biri bazı üye ülkelerin AB Avro bölgesine giriş aşamasında, 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması kriterlerini¹⁵ karşılamamasına rağmen, bu ülkelerin ekonomik verilerini manipüle ettiği ve AB'nin bunu göz ardı ettiği'dir. Ekonomik göstergeler bakımından, krizin en belirgin olduğu Yunanistan, İtalya, Portekiz ve daha sonrasında İspanya ve İrlanda'nın 1999 yılı yani Avroya geçişten önce de diğer üye devletlere kıyasla daha düşük performans gösterdiği ve AB'nin sürecin başından beri bazı sorunları göz ardı ettiği saptaması yapılabilir. Krizin diğer temel nedenleri,

¹³ epp.eurostat.ec.europa.eu

¹⁴ T.C. Başkanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2011). "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi", Ankara. Erişim tarihi:27.04.2014, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf

¹⁵ -İlgili ülkede enflasyon oranı en düşük enflasyona sahip üç üye ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalamasını 1.5 puandan fazla geçmemeli,
-Uzun vadeli faiz oranları fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalı,
-Bütçe açığının GSYİH'sına oranı, yüzde 3'ü geçmemeli,
-Devlet borçlarının GSYİH'sına oranı yüzde 60'ı geçmemeli,
-İlgili ülkenin para birimi son 2 yıl içerisinde başka bir para birimine karşı devalüasyona uğramamış olmalıdır
Kaynak: http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/adoption/who_can_join/

üye devletlerin gereğinden fazla risk üstlenerek aşırı borçlanmaları, vergilendirme sistemlerindeki düzensizlikler, bankacılık ve diğer bazı ilgili sektörlerdeki sorunlardır. Bu sorunların yanı sıra gevşek mali disiplinin varlığı ve yeterli denetimin olmaması krizi daha da büyüten önemli bir etkidir.

Avrupa krizinde en ön plana çıkan ülke Yunanistan'dır. Yunanistan'daki kriz esas itibariyle kamu borç düzeyindeki artış ve bütçe açığı ile kendisini göstermiştir. Bu kriz 2007 yılında ABD'de başlayan küresel krizin uzantıları yanında Yunanistan'ın kendine has özelliklerinden; vergi toplayamama, harcamaların yüksekliği, denetim eksikliği, düşük faizli kredi, rekabetçi olmayan ekonomik yapıdan da kaynaklanmaktadır. Yunanistan Avrupa ile kurumsal ilişkilerinin başladığı 1960'ların başı ve AB'ye üye olduğu 1981 yılından itibaren yapısal olarak ekonomik bakımdan diğer üyelerin ve uluslararası ekonomik aktörlerin gerisinde kalan bir seyir izlemiştir (Köse ve Karabacak, 2011:289-295).

Avro krizi sırasında ilk başta Almanya olmak üzere bazı üye ülkelerin Yunanistan'a yardım hususunda çekimser kalması, direk olarak piyasaları etkilemiş ve kamu maliyesi ile bankacılık sistemleri sorunlu olan İrlanda, Portekiz, İspanya, İtalya ve Belçika da borç krizine sürüklenme tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır. Yunanistan'ın ekonomik büyümesinin nedeni ilk olarak dış borç kaynak kullanımınıdır. Bu durum orta ve uzun vadede kamu borçlarında çok ciddi boyutta artışlara neden olmuştur. Yunanistan'ın 2000 yılında 150 milyar Avro seviyesinde olan kamu borçları, 2010 yılına kadarki dönemde % 100 oranında artmış, 2009 sonu itibarıyla 300 milyar Avro seviyesine yükselmiştir. Aynı zamanda, vergi gelirleri 2001 yılında GSYH'nin % 21,8'i seviyesinde gerçekleştirmiş olup, 2009 yılına gelindiğinde GSYH'nin % 19'una düşmüştür. Bu oran, AB ülkeleri içindeki en düşük orana tekabül etmektedir. Finansal kriz Yunanistan'ın gelirlerinde ciddi oranlarda düşüşe yol açmıştır. Ülkenin döviz kaynakları için yüksek önem arz eden turizm gelirlerinde 2009 yılında % 15'in üzerinde azalma gerçekleşmiştir. Diğer taraftan dünyadaki yük gemilerinin % 20'sine sahip olan ve deniz yolu taşımacılığında ilk sırayı alan Yunanistan, yine kriz sebebiyle 2009 yılında taşımacılık gelirlerinde %30 civarında bir düşüş gerçekleşmiştir.¹⁶

Krizin aşılması adına Yunanistan'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2010 yılında, AB ve IMF 110 milyar Avroluk Yunanistan'ı kurtarma paketine onay vermiştir. Bununla birlikte, ikinci bir yardım paketi de onaylanmış ve Yunanistan'a 130 milyar Avroluk yeni bir program

¹⁶ T.C. Başkanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2011). "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alman Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi", Ankara. Erişim tarihi:27.04.2014, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf

başlatılmıştır. Bu yardım paketleri, Yunanistan'ı 2020 yılına kadar borçlarına belirli bir limit koymuş ve bu limitin aşılmaması yükümlülüğünü getirmiştir. 30 Ocak 2012 tarihinde Avrupa Birliği liderleri Almanya'nın önderliğinde daha sıkı bir bütçe disiplini öngören Mali Pakt (fiscal pact) üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Yunanistan'ın Krizden çıkışı için hazırlanan plan ülkede mali istikrarın sağlanması için alınması gereken tedbirleri öngörmektedir (Köse ve Karabacak, 2011:299).

Tablo 11'de, 2006-2013 yılları arasında Yunanistan'daki büyüme hızı, kamu borcu/GSYH oranı, bütçe açığı/GSYH oranı, faiz oranı, cari ödemeler dengesi ve işsizlik değerleri görülmektedir.

Tablo 11: Yunanistan - Temel Makroekonomik Göstergeler (2006-2013)

%	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Büyüme	5,5	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,3	-4,0
Kamu Borcu / GSYH	120,4	117,8	121,3	137,9	130,2	108,8	164,2	179,5
Bütçe Açığı / GSYH	-6,0	-6,8	-9,9	-15,6	-10,8	-9,6	-9,0	-
Faiz Oranı	4,07	4,50	4,80	5,17	9,09	15,75	22,5	10,1
Cari Ödemeler Dengesi	-11,5	-14,6	-15	-11,3	-10,2	-10	-2,5	-
İşsizlik Oranı	8,90	8,30	7,70	9,5	12,6	17,7	24,3	25,4

Kaynak: 2006-2012 verileri: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-greece_20752288-table-grc

Tablo 11'deki verilerden de görüleceği üzere Yunanistan, son yıllarda her geçen gün daha da kötüleşen bir performans sergilemiştir. Bütçe açığı 2009 yılında %12,7 olarak açıklanmış, 2012 yılında ise %2,8'e indirmek için Yunan hükümeti tarafından 14 Ocak 2010 tarihinde bir istikrar programı açıklanmıştır. Diğer yandan, Yunanistan'ın 2009 yılındaki bütçe açığının aslında GSYH'nin %15,6'sı seviyesinde olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece Yunanistan'a olan güvensizlik artmıştır. Yunanistan'ın bütçe açığı, Avro Bölgesi ülkelerinin Maastricht Kriterleri çerçevesinde uyması zorunlu kılınan %3 sınırının beş katına tekabül etmektedir. 5 Mart 2010 tarihinde Yunan hükümeti tarafından hükümetin 4,8 milyar Avro tasarruf etmesi için kamu sektöründe ücret kesintisi ve vergilerin artırılmasını kapsayan bir paket hazırlanmıştır. Bu paket ile birlikte, KDV oranı % 21'e çıkarılmış, kamu sektöründe primler %30 kadar kesilmiş, akaryakıt, sigara ve alkollü ürünlerden alınan vergiler artırılmış ve emekli maaşları dondurulmuştur. Aynı zamanda, vergi kaçağı sorununu çözmek amacıyla,

yüksek gelirlilerden daha fazla vergi alınmasını amaçlayan bir vergi reformu yasası onaylanmıştır.¹⁷

Avro krizinin en etkili olduğu diğer bir ülke de İrlanda'dır. Ülkeyi krize sürükleyen nedenler; kriz sırasında emlak piyasasında yaşanan hızlı değer kayıpları ile kamu sektöründe yoğun bir biçimde alınan tasarruf tedbirlerinin piyasalarda doğurduğu panik havası ve sürekli artan işten çıkarmalar gelmektedir.

Tablo 12'de 2006-2013 yılları arasında büyüme hızı, kamu borcu/GSYH oranı, bütçe açığı/GSYH oranı, faiz oranı, cari ödemeler dengesi ve işsizlik değerleri görülmektedir. Tablodaki verilere bakıldığında, 2009 yılında İrlanda'da kamu borcunun GSYH'ye oranının %60 olan Maastricht Kriteri sınırını aştığı ve %70,1 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Aynı zamanda, bütçe açığının GSYH'ye oranının ise %3 olması gerekirken yaklaşık beş katı olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde, AB ve IMF'nin yardım teklifini uzun süre geri çeviren İrlanda 28 Kasım 2010 tarihinde ekonomik yardım talep ettiğini açıklamıştır. AB-IMF işbirliğinde İrlanda'yı bu kötü durumdan kurtarmak adına 85 milyar Avro tutarında bir kurtarma paketi açıklanmıştır.¹⁸

Tablo 12: İrlanda - Temel Makroekonomik Göstergeler (2006-2013)

%	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Büyüme	5,5	5	-2,2	-6,4	-1,1	2,2	0,2
Kamu Borcu / GSYH	28,7	28,4	49,2	70,1	87,3	102,3	125,8
Bütçe Açığı / GSYH	2,9	0,2	-7,4	-13,7	-30,6	-13,1	-8,1
Faiz Oranı	3,79	4,33	4,55	5,23	5,99	9,58	5,99
Cari Ödemeler Dengesi	-3,6	-5,4	-5,6	-2,3	1,2	1,2	4,4
İşsizlik Oranı*	4,5	4,7	6,4	12	13,9	14,6	14,7

Kaynak: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-ireland_20752288-table-irl

*<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

Tablo 13, 2006-2013 yılları arasında Portekiz'deki büyüme hızı, kamu borcu/GSYH oranı, bütçe açığı/GSYH oranı, faiz oranı, cari ödemeler dengesi ve işsizlik değerlerini göstermektedir. Tabloda, 2009 yılı verileri doğrultusunda Portekiz'in kamu borcu, bütçe açığı ve faiz oranına ilişkin Maastricht Kriterlerini karşılayamadığı görülmektedir.

¹⁷ T.C. Başkanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2011). "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi", Ankara. Erişim tarihi:27.04.2014, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf

¹⁸ T.C. Başkanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2011). "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi", Ankara. Erişim tarihi:27.04.2014, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf

Portekiz, Avrupa Birliği ve IMF ile 3 yıllık programla 78 milyar Euro tutarında finansal dış yardım almak için anlaşmaya varmıştır. Anlaşma gereğince ülkenin bütçe açığının bu yıl için GSYH'nin % 5,9'una, gelecek yıl için % 4,5'ine, 2013'te ise GSYH'nin % 3'ü seviyesine çekilmesi hedeflenmiştir.¹⁹

Tablo 13: Portekiz - Temel Makroekonomik Göstergeler (2006-2013)

%	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Büyüme	1,4	2,4	0,0	-2,9	1,9	-1,3	-3,2	-1,4
Kamu Borcu / GSYH	77,5	75,5	80,8	94	98,1	97,2	127,9	-
Bütçe Açığı / GSYH	-4,6	-3,2	-3,7	-10,2	-9,9	-4,3	-6,5	-
Faiz Oranı	3,91	4,42	4,52	4,21	5,4	10,24	10,55	-
Cari Ödemeler Dengesi	-10,7	-10,1	-12,6	-10,9	-10,6	-7	-1,5	-
İşsizlik Oranı	7,8	8,1	7,7	9,6	11	12,9	15,9	-

Kaynak: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-portugal_20752288-table-prt

*<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

Tablo 14'te, 2006-2013 yılları arasında İspanya'daki büyüme hızı, kamu borcu/GSYH oranı, bütçe açığı/GSYH oranı, faiz oranı, cari ödemeler dengesi ve işsizlik değerleri görülmektedir. 2009 yılı verileri ışığında İspanya'nın kamu borcunun %60 olan Maastricht Kriterini aştığı ve %62,8'e ulaştığı görülmektedir. Aynı şekilde %3 olması gereken bütçe açığının ise olması gereken oranı karşılayamadığı görülmektedir.

Tablo 14: İspanya Temel Makroekonomik Göstergeler (2006-2013)

%	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Büyüme	4,1	3,5	0,9	-3,8	-0,2	0,1	-1,6	-1,2
Kamu Borcu / GSYH	46,3	42,4	47,8	62,8	67,8	78,2	92,4	-
Bütçe Açığı / GSYH	2,4	2,0	-4,5	-11,1	-9,6	-9,6	-10,6	-
Faiz Oranı	3,8	4,3	4,4	4,0	4,3	5,4	5,9	-
Cari Ödemeler Dengesi	-9,0	-10,0	-9,6	-4,8	-4,5	-3,8	-1,1	-
İşsizlik Oranı	8,5	8,3	11,3	18,0	20,1	21,6	25,1	-

Kaynak: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-spain_20752288-table-esp

*<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

Tablo 15'te, İtalya'nın Avro krizi öncesi ve 2013 yılına kadarki makroekonomik göstergeleri verilmiştir. 2006-2013 yılları arasında İtalya'daki büyüme hızı, kamu

¹⁹ T.C. Başkanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2011). "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alman Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi", Ankara. Erişim tarihi:27.04.2014, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf

borcu/GSYH oranı, bütçe açığı/GSYH oranı, faiz oranı, cari ödemeler dengesi ve işsizlik değerleri görülmektedir. İtalya da ekonomik verilerinden görüleceği üzere Maastricht Kriterlerini karşılayamamaktadır.

Tablo 15: İtalya - Temel Makroekonomik Göstergeler (2006-2013)

%	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Büyüme	2,2	1,7	-1,2	-5,5	1,7	0,5	-2,5	-1,9
Kamu Borcu / GSYH	121,3	116,4	118,8	132,1	130,8	123,8	141,7	-
Bütçe Açığı / GSYH	-3,4	-1,6	-2,7	-5,4	-4,3	-3,7	-2,9	-
Faiz Oranı	4,1	4,5	4,7	4,3	4,0	5,4	5,5	-
Cari Ödemeler Dengesi	-2,6	-2,4	-2,9	-2,0	-3,5	-3,1	-0,6	-
İşsizlik Oranı	6,8	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4	10,7	-

Kaynak: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-italy_20752288-table-ita

Avro krizi sırasında Türkiye'nin özellikle AB için önemi vurgulanmıştır. Türkiye'nin 2000'li yıllar sonrası sağlamış olduğu ekonomik gelişmelerinin, Avrupa'nın ticaret politikası için önemli bir ekonomik merkez ve AB'nin dış politika hedeflerine katkıda bulunabilecek bir bölgesel güç olduğunun altı çizilmektedir. Türkiye'nin hali hazırda dünya ekonomisinde en güçlü 16. ülke olduğunun ve Türkiye'nin dış ticaretinin 46%'sının AB ile yapıldığının, bu doğrultuda Türkiye-AB ilişkilerinin daha da derinleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁰

AB krizinin Türkiye ekonomisi ve dış ticareti üzerine de belirli ölçüde etkileri olmuştur. Türkiye'nin AB ile yapmış olduğu Gümrük Birliği anlaşması ile dış ticaretinin büyük bir kısmını Avrupa ile yapmaya başlamıştır. Kriz sırasında Avrupa ülkelerinin satın alma gücü düştüğü için Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye'den yaptıkları ithalat rakamlarında ciddi düşüşler olmuş, bu sebeple Türkiye ihracatı önemli ölçüde etkilenmiştir.

Tablo 16, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üyelik başlangıcı olan 1996 yılından 2013 yılına kadarki AB ülkelerine olan ihracat rakamlarını ve toplam Türkiye ihracatına oranını göstermektedir. 1996 yılında 12,59 milyar dolar olan ihracat rakamı 2013 yılına gelindiğinde 63,06 milyar dolara ulaşmıştır.

2008 yılında 63,72 milyar dolar olan ihracat rakamı Avro krizinin etkisiyle birlikte 2009 yılında 47,23 milyara dolara gerilemiş; fakat 2010 yılında tekrar yükselme eğilimi göstererek 52,93 milyar dolara ulaşmıştır. Avrupa krizi ülkemiz ihracatında ciddi düşüş meydana getirmiştir. Bu sebeple Türkiye ihracat rakamlarını tekrar canlandırmak adına

²⁰ <http://euobserver.com/opinion/114473>

mevcut pazar alanlarını daha da genişletmeli ve uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü arttırıcı stratejiler geliştirmelidir.

Tablo 16: Türkiye'nin 1996-2013 Yılları Arası AB Ülkelerine Olan İhracatı (Milyon \$)

Yıllar	Türkiye'nin AB'ye İhracatı	Türkiye Toplam İhracat Rakamları	AB'nin Türkiye İhracatındaki Payı (%)
1996	12.590	23.224	54,2%
1997	13.471	26.261	51,3%
1998	14.837	26.974	55,0%
1999	15.454	26.587	58,1%
2000	15.688	27.775	56,5%
2001	17.576	31.334	56,1%
2002	20.458	36.059	56,7%
2003	27.479	47.253	58,2%
2004	36.699	63.167	58,1%
2005	41.533	73.476	56,5%
2006	48.149	85.535	56,3%
2007	60.754	107.272	56,6%
2008	63.719	132.027	48,3%
2009	47.228	102.143	46,2%
2010	52.934	113.883	46,5%
2011	62.589	134.907	46,4%
2012	59.398	152.462	39,0%
2013	63.055	151.869	41,5%

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7145D543-D8D3-8566-4520DFB6CC4A86BA>

1.2.2. 2000 ve Sonrası Temel Makroekonomik Göstergeler

Türkiye 2000'li yıllar itibariyle ülke genelinde siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamış olup, ekonomik alanda çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. 2008 Küresel krizi ve 2010 Avro krizi Türkiye ekonomisini hiç şüphesiz önemli oranlarda etkilemiştir.

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin 2000 yılından 2013 yılına kadarki işsizlik, enflasyon, büyüme, GSYH, iç borç, dış borç ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi başlıca temel ekonomik verilerin yıllar içindeki değişimi gösterilmiştir.

1.2.2.1. İşsizlik

Tablo 17'de, Türkiye'nin 2000-2013 yılları arasındaki iş gücü, istihdam ve işsizlik oranları gösterilmiştir.

Tablo 17: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki İstihdama İlişkin Göstergeler

Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus (Bin)	İşgücü (Bin)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam (Bin)	İşsiz (Bin)	İşsizlik Oranı (%)
2000	43.900	21.093	48,0	19.608	1.485	7,0
2001	44.800	21.471	47,9	19.557	1.914	8,9
2002	45.639	21.746	47,6	19.402	2.344	10,8
2003	46.466	21.583	46,4	19.214	2.369	11,0
2004	47.544	22.016	46,3	19.632	2.385	10,8
2005	48.359	22.455	46,4	20.067	2.388	10,6
2006	49.174	22.751	46,3	20.423	2.328	10,2
2007	49.994	23.114	46,2	20.738	2.376	10,3
2008	50.772	23.805	46,9	21.194	2.611	11,0
2009	51.686	24.748	47,9	21.277	3.471	14,0
2010	52.541	25.641	48,8	22.594	3.046	11,9
2011	53.593	26.725	49,9	24.110	2.615	9,8
2012	55.001	28.051	51,0	25.509	2.541	9,1
2013	55.862	28.391	50,8	25.648	2.743	9,7

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tabloda belirtildiği üzere 2000 yılından sonraki yıllarda oluşan 2008 Küresel krizi ve 2010 Avro krizi dönemlerinde işsizlik oranları üzerinde çok büyük olmamakla birlikte gözle görülür şekilde artış olmuştur. 2009 yılında %14 seviyesinde olan işsizlik, 2010 yılı sonrasında tekrar bir iyileşme kaydedilmiş 2013 yılında işsizlik %9,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

1.2.2.2. Enflasyon

Tablo 18'de Türkiye'nin 2000-2013 yılları arası enflasyon oranları (TÜFE) verilmiştir. 2000 yılına %54,9 enflasyon oranı ile başlayan Türkiye ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması ve aynı zamanda ekonomi alanındaki önemli gelişmeler yaşanması ile birlikte 2003 yılında %18,4'e, 2005 yılında %7,7'ye gerilemiştir.

Tablo 18: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası Enflasyon Verileri (TÜFE)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Enflasyon(%)</i>	54,9	54,4	45	18,4	9,4	7,7	9,7
Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Enflasyon(%)</i>	8,4	10,1	6	6,4	10,5	6,2	7,4

Kaynak: 2013: <http://www.aktifhaber.com/2013-yili-enflasyon-orani-belli-oldu-912142h.htm>

2012-2010: Hazine

2009-2000: Özsoylu, 2011: 284;291;319

2008 Küresel krizi ve 2010 Avro krizleri ülke ekonomisinde kaçınılmaz etkiler yaşanmış ve enflasyon oranları 2008 yılında %10,1 iken 2011 yılında %10,5'e yükselmiştir. Krizlerin etkisi ülke ekonomisinde uzun süreli olmamış ve 2012 yılında tekrar iyileşme kaydetmiş %6,2 seviyesinde gerilemiştir.

1.2.2.3. İç Borçlar ve Dış Borçlar

Türkiye'nin borç ihtiyacının giderek artması ve önceki yıllara ait borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi için tekrardan borç alınması, ülke borç stokunun sürekli artmasına sebep olmaktadır. Tablo 19'da Türkiye'nin 2000-2013 yılları arası iç borç stokunu göstermektedir.

Tablo 19: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası İç Borç Stoku (Milyar \$)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam İç Borç Stoku	54,22	84,86	91,69	139,26	167,26	182,43	178,91
Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam İç Borç Stoku	219,21	181,73	219,17	228,23	195,23	216,80	223,50

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=EilDPQez15w=-H7deC+LxBI8=&mid=249&cid=26&nm=41>

2013 verisi ortalama kur 1,9013 TL'ye göre hesaplanmıştır:

<http://www.istekobi.com.tr/kobi-bilgi-merkezi/haberler/2013-un-ortalama-dolar-kuru-190-tl-h23190.aspx>

Tablo 20: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası Brüt Dış Borç Stoku (Milyar \$)

Yıllar	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (I+II+III)	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku / GSYH (%)
	Toplam Dış Borç Stoku (I)	Toplam Dış Borç Stoku (II)	Toplam Dış Borç Stoku (III)		
2000	50,08	14,09	54,43	118,60	44,7
2001	47,13	24,35	42,11	113,59	57,7
2002	64,53	22,00	43,04	129,58	56,2
2003	70,84	24,37	48,85	144,07	47,3
2004	75,67	21,41	63,91	160,99	41,2
2005	70,41	15,43	84,65	170,49	35,4
2006	71,59	15,68	121,08	208,34	39,6
2007	73,53	15,80	161,02	250,34	38,6
2008	78,31	14,07	188,74	281,11	37,9
2009	83,48	13,16	172,41	269,05	43,6
2010	89,08	11,57	191,20	291,85	39,9
2011	94,28	9,33	200,65	304,27	39,3
2012	104,04	7,09	227,64	338,77	43,1
2013	108,60	6,40	252,30	367,30	-

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=EilDPQez15w=-H7deC+LxBI8=&mid=120&cid=12&nm=634>

Tablo 20'de Türkiye'nin 2000-2013 yılları arasında oluşan brüt dış borç stoku gösterilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmak ve daha da gelişmek adına finansal kaynak bulmakta güçlük çekmektedirler. Devletin ihtiyaç duyduğu gelir ve tasarruf gereksiniminin iç kaynaklardan karşılanamaması maalesef ülkeleri dış borç kullanımına zorlamaktadır. Türkiye de 2000 yılından bugüne kadarki süreçte gerek ekonomik kalkınma gerekse önceki borçlarını kapatma adına sürekli dış borç kullanımına yönelmektedir.

Türkiye'nin 2000 yılındaki dış borç stoku 118,60 milyar USD iken 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 367,30 milyar USD'ye ulaşmıştır.

1.2.2.4. Ekonomik Büyüme, GSYH ve Kişi Başına Düşen Gelir

Tablo 21'de Türkiye'nin 2000 yılından itibaren kaydettiği ekonomik büyüme oranları ve GSYH değerleri verilmiştir.

Tablo 21: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arası Büyüme ve GSYH Değerleri

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	Sabit (1998) Fiyatlarla GSYH (TL)	Cari Fiyatlarla GSYH (TL)	Sabit (1998) Kişi Başına GSYH (TL)	Cari Fiyatlarla GSYH (TL)
2000	6,8	72.436.398.870	166.658.021.460	1.127	2.593
2001	-5,7	68.309.352.088	240.224.083.050	1.048	3.686
2002	6,2	72.519.831.007	350.476.089.498	1.099	5.310
2003	5,3	76.338.192.546	454.780.659.396	1.143	6.809
2004	9,4	83.485.590.611	559.033.025.861	1.235	8.270
2005	8,4	90.499.730.897	648.931.711.812	1.322	9.482
2006	6,9	96.738.320.212	758.390.785.210	1.396	10.944
2007	4,7	101.254.625.465	843.178.421.420	1.443	12.018
2008	0,7	101.921.729.924	950.534.250.715	1.434	13.378
2009	-4,8	97.003.114.411	952.558.578.826	1.347	13.223
2010	9,2	105.885.643.938	1.098.799.348.446	1.448	15.023
2011	8,8	115.174.724.189	1.297.713.210.117	1.552	17.484
2012	2,2	117.625.021.083	1.416.798.489.820	1.565	18.846
2013	4,0	122.388.466.377	1.561.510.015.457	1.609	20.531

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

1.2.2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2000'li yıllar Türkiye doğrudan yabancı yatırım girişleri adına adeta bir dönüm noktası olmuştur. 2001 yılında Bakanlar Kurulu tarafından "Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı" kabul edilmiş, idari engellerin ve bürokratik işlemlerin azaltılması amacıyla yeni uygulamalar hayata geçirilmiştir. Türkiye için doğrudan yabancı yatırımlar son 15 yılın en iyi seviyelerinde gerçekleşmiş ve fiili sermaye girişi Tablo 22'de belirtildiği üzere 3,4 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiş ve dünya sıralamasında 38. sırada yer almıştır.

2002 yılına bakıldığında bir önceki yıla göre %32 oranında azalış gerçekleşmiş ve fiili giriş 1,1 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir. Sermaye girişinde gerçekleşen bu azalmanın nedeni, Türkiye'deki siyasi ve ekonomik ortamdaki belirsizliğin yabancı yatırımcıların güvenini olumsuz yönde etkilemesidir. 17 Haziran 2003 tarihinde 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle yabancı yatırımların artışında önemli rol oynayacak bir adım atılmıştır. Bu kanun ile yabancı sermaye girişi için gerekli olan izin ve asgari sermaye şartı kaldırılmıştır (Aydemir vd., 2012:82-83). 2003 yılında doğrudan yabancı yatırım girişleri 1,7 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 22: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyar \$)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Türkiye için DYY Girişleri</i>	1,0	3,4	1,1	1,7	2,8	10,0	20,2
<i>Dünya'da DYY Girişleri</i>	1401	825	628	566	732	983	1462
Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Türkiye için DYY Girişleri</i>	22,0	19,5	8,4	9,0	15,9	12,6	10,2
<i>Dünya'da DYY Girişleri</i>	1969	1744	1180	1409	1652	1351	-

Kaynak: 2000-2012 verileri: UNCTAD, (United Nations Conference on Trade and Development), (2013). "Global Value Chains: Investment and Trade for Development", Erişim tarihi:02.02.2014, http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf
2013 verileri: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25852467.asp>

2004 yılında 2,8 milyar USD fiili sermaye girişi gerçekleşmiştir. 2004 yılında bu yatırımlar sayesinde Türkiye'nin dünya sıralamasında 38. olmuştur. Türkiye'nin 2005 yılında yatırımları 10,0 milyar USD olarak kaydedilmiştir. Bu artışta, makroekonomik ve siyasi istikrar ile özelleştirme ve banka birleşmeleri önemli rol oynamıştır. 2006 yılında Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarı rekor düzeye ulaşmış ve 20,2 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiş ve böylelikle dünya sıralamasında 17. sırada yer almıştır. 2007 yılında 22 milyar USD olan DYY girişleri 2008 yılında 19,5 milyar USD'lik yatırım ile dünya sıralamasında 20. sırada yer almıştır. 2009'da dünyada DYY girişleri 1180 milyar USD seviyesindeyken Türkiye için 8,4 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir ve dünya sıralamasında 30. sırada yer almıştır (Aydemir vd., 2012:82-83).

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1980 VE SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye ekonomisi 1980 sonrası dönemde dışa açık bir ekonomi politikası uygulamış, dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejileri uygulanmış, mali piyasaların ve bankacılık sektörünün yapılandırılması açısından önemli adımlar atılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’nin 1980 yılından itibaren günümüze kadar gerçekleşen dış ticaretin gelişimi incelenmiştir.

2.1. 1980-1999 Dönemindeki Dış Ticaret Gelişimi ve Dış Ticaret Politikaları

2.1.1. 1980 Sonrası Dış Ticaret Politikaları

Türkiye’de 1980 yılına kadar dışa kapalı bir ekonomik model uygulanmıştır. Her ne kadar dışa kapalı bir model benimsenmiş olsa da, dış ticaret işlemlerinin yarattığı krizlerden ya da durgunluktan uzak kalınmamış ve ülkenin bu durgunluklardan etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Dışa kapalı bir ekonomi modellemesi sebebiyle Avrupa Birliği entegrasyonu gerektiren gümrük indirimleri ve mevzuat uyumları gecikmiştir. Bununla birlikte döviz darboğazları sebebiyle ülke sanayisinde kullanılmak üzere ithal edilen ara yatırım malları alımı azalmış, üretim düşmüş ve işsizlik artmıştır. Bu dönemde daha önce bölüm 1’de de bahsedildiği üzere 24 Ocak 1980 Kararları ile uzun dönemde sanayileşme ve büyüme sürecinde faydaları olacak bir takım kararlar alınmıştır. 24 Ocak Kararları ile kısa dönemde sağlanan gelişmelerden bahsetmek gerekirse; dış rekabete açık ekonomi modeli kurulmuş ve Türkiye’nin kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçiş döneminde çok önemli adımlar atılmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler gözden geçirilmiş, ihracat artmış, ihracatta sanayi mallarının payı artmış, turizm gelirleri önemli ölçüde artış göstermiş, kapasite kullanım oranlarında kayda değer artışlar olmuştur. Tekstil ve inşaat sanayi ihracatın en önemli sektörleri haline gelmiştir (Hepaktan, 2008).

1980 yılında yurt dışında inşaat, tesisat, montaj ve teknik hizmetler yapacak girişimcilerin yurtdışına gerekli mal ve malzeme ihraç şekilleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda bedeli Türkiye’de peşin dövizle ödenmiş malların ve kesin satışı yapıp, yurt dışında işçilik gördükten veya ambalajlandıktan sonra alıcısına teslim edilecek nihai malların ihracatına izin verilmiştir. Sınır ticareti ve yeniden ihracata ilişkin uygulama esasları, ihracatı sınırlamaya tabi mallar listesi, ilk defa 1984 yılı ihracat rejiminde bir bütün olarak yer almıştır. 1984 ve

1985 yıllarında ihracat rejimlerinde genel olarak formaliteler azaltılmış, daha önce Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın sorumluluğunda olan pek çok yetki, çeşitli illerdeki İhracatçı Birliklerine aktarılmıştır (Hepaktan, 2008).

1980 sonrası dışa açık bir ekonomi modeli benimseyen Türkiye, ihracatı teşvik politikası kapsamında bazı teşvik uygulamaları gerçekleştirmiştir. Bu teşvik araçları; ucuz maliyetli ihracat kredisi, vergi iade sistemi, destekleme fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler, ihracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı imkanı, KDV muafiyeti, döviz tahsisi, döviz kuru politikası, kurumlar vergisi muafiyeti, kaynak kullanımı destekleme fonu, ihracat karlılığı dövizlerden mahsup, vergi, resim, harç istisnası ve geçici kabul rejimi ile ithalat olarak sıralanabilir (DPT, 2000: 33-34).

1990 yılında Körfez Krizinin çıkması ve 1991 yılında yapılan erken genel seçimler neticesinde, Türkiye'deki para politikalarının gevşemesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle Körfez Krizi, ihracatı önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye ekonomisi, 1994 krizinin etkisiyle ciddi bir iç borç baskısı altında kalmıştır. Faiz oranlarındaki ani ve hızlı yükseliş, yurtdışından kısa süreli sıcak paranın spekülatif amaçlarla ülkeye gelmesine yol açmıştır. TL'nin yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması; ihracatı kısıtlarken, ithalatı kolaylaştırmıştır. Böylece, 1993 yılında dış ticaret açığı 14 milyar USD'ye, cari işlemler açığı ise 6,4 milyar USD'ye yükselmiştir. T.C.M.B.'nin piyasaya döviz sürerek döviz kurlarında denge sağlamaya yönelik faaliyetleri ise maalesef istenilen başarıya ulaşamamıştır. Bu durum, döviz ve mali piyasalarda belirsizlik ve dalgalanmalar yaşanmasına neden olmuştur. Enflasyonu düşürmek ve ekonomide istikrar sağlamak amacıyla 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Böylelikle, bir yandan ekonomide hızla istikrar sağlamak, diğer yandan da istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. 5 Nisan 1994'de uygulamaya konulan ekonomik istikrar tedbirleri ile birlikte iç piyasa önemli ölçüde daralma yaşanmıştır. İthalatta görülen %20,9'luk azalma sonucunda, dış ticaret açığı 5,2 milyar USD'ye gerilemiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı da %77,8'e ulaşmıştır (Hepaktan, 2008).

Türkiye ekonomisi, 5 Nisan Kararları olarak bilinen istikrar tedbirlerinden sonra, 1995 ve 1996 yıllarında görece olarak bir canlanma yaşamış olsa da, 1997 yılında Uzak Doğu Asya ve takiben Rusya ve Brezilya'da yaşanan ekonomik ve finansal krizlerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Özellikle, önemli bir ticari ortak olan Rusya Federasyonu ekonomisinin krizi, hem müteahhitlik hizmetleri ile turizm gelirlerini, hem de dış ticaret ilişkisini olumsuz yönde

etkilemiştir. 1995 yılında sanayi sektörünün yeniden canlılık kazanmasıyla sağlanan üretim artışı ve uygun uluslararası ortam sayesinde dış ticaret normal seyrine dönmüş, ithalat bir önceki yıla göre %53,4 oranında artarak 35,7 milyar \$'a ihracat ise %19,5 oranında artarak 21,6 milyar \$'a ulaşmıştır. İthalattaki yüksek oranlı artış, dış ticaret açığını da etkilemiş ve 1995 yılında dış ticaret açığı, 14,1 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılında 23,2 milyar \$ olan ihracat, 1997 yılında %13 oranında artarak 26,2 milyar \$'a; ithalat ise, %11,4 oranında artarak 48,6 milyar \$'a ulaşmıştır. 1998 yılında küresel ekonomik krizle daralan dış talep ve artan rekabet ile birlikte, ihracat %2,7 oranında artmış, ancak yavaşlayan ekonomik büyüme ve ekonomideki durgunluk sonucunda ithalat %5,4 azalmıştır. 1999 yılında, dünyada yaşanan ekonomik ve finansal krizlerin etkisi geçmemişken, Türkiye ekonomisi, Marmara ve Düzce depremleri ile olumsuz etkilenmiştir. Sonuç olarak, 1995-1999 yılları arasında Türkiye ekonomisi yoğun olarak makro dengeleri kurma mücadelesi vermiştir (DTM, 2002: 121-122).

2.1.2. Türkiye'nin Gümrük Birliği Üyeliği ve Ekonomik Etkileri²¹

1 Ocak 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile Türkiye tarafından AB'den ithal edilen sanayi ürünlerinde tüm gümrük vergileri ve miktar kotaları kaldırılmış ve iki taraf arasında Ortak Gümrük Tarifesi uygulamasına başlanmıştır. GB, Türkiye-Avrupa ilişkilerinde özellikle ticaret yönünden son derece önemli anlaşmadır.

Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Olumsuz etkilerin bir kısmı sektörel durumlardan, bir kısmı gerçekleşmeyen yardımlardan ve bir kısmı da gerçekleşmeyen sermaye girişlerinden kaynaklanmıştır. Anlaşmanın ilk yıllarından itibaren, Türkiye'nin AB ile dış ticaret açığı büyümüştür. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin GB öncesi dönemde, AB'ye olan ihracatının %65'ini tekstil sektörünün oluşturmasıdır. AB'nin tekstil ticaretini yeni tam üye yapılan eski Doğu Avrupa ülkelerinden ve özel ilişki kurulan Çin ve Hindistan gibi ülkelere yapıyor olması Türk tekstil sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Aynı zamanda, GB sonrasında, AB'den doğrudan yabancı sermaye girişlerinin azalmış olması da başka bir sorun kaynağı olmuştur. Türkiye, GB ile AB'ye bütün kapılarını açınca AB firmaları Türkiye'de doğrudan yatırım yapmak yerine mallarını Türkiye'ye ihraç etmeyi tercih etmiştir. Türkiye'nin, sadece AB çıkışlı imalat sanayi ürünlerini gümrüksüz ithal etmesi ve AB dışı ülkelere de AB'nin kendi tercihlerine göre belirlediği gümrüğü uygulamak zorunda kalması neticesinde, dış ticaretinde yapay bir

²¹ Bu kısım, GB'nin olumlu ve olumsuz etkileri Dr. Mustafa HATIPLER'in "Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri" çalışmasının bazı bölümleri özetlenerek oluşturulmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/29/14.pdf>
Erişim tarihi: 18.12.2013

sapma meydana gelmiştir. Mali yardım konusunda da önemli sorunlar ve gecikmeler yaşanmıştır. 6 Mart 1995 yılından itibaren sağlanması planlanan ama vetolar yüzünden bir türlü gerçekleşmeyen finansal kaynakların toplamı 2,4 milyar ECU²² (€)'dur.

Tablo 23, Türkiye'nin GB ile birlikte sağlamış olduğu ve AB ile yıllar içerisinde kaydettiği ithalat ve ihracat rakamlarını ve AB ile yapılan ticaretin toplam Türkiye'nin dış ticaretindeki payını göstermektedir.

Tablo 23: Türkiye'nin 1985-2013 Yılları Arasındaki Dış Ticareti ve AB'nin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı

Yıllar	Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti (Milyar \$)		Türkiye'nin AB ile Olan Dış Ticareti (Milyar \$)		AB'nin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1985	7,96	11,34	3,20	3,90	40,3	34,3
1993	15,35	29,43	7,29	10,95	47,5	37,2
1994	18,11	23,27	8,27	10,28	45,7	44,2
1995	21,64	35,71	11,08	16,76	51,2	46,9
1996	23,22	43,63	11,55	23,14	49,7	53,0
1997	26,26	48,56	12,25	24,87	46,6	51,2
1998	26,97	45,92	13,50	24,08	50,0	52,4
1999	26,59	40,67	14,35	21,42	54,0	52,7
2000	27,78	54,50	14,51	26,39	52,2	48,4
2001	31,34	41,40	16,12	18,28	51,4	44,2
2002	36,06	51,55	18,46	23,32	51,2	45,2
2003	47,25	69,34	24,48	31,70	51,8	45,7
2004	63,07	97,54	36,70	48,13	58,2	49,3
2005	73,75	116,77	41,53	52,78	56,3	45,2
2006	85,54	139,58	48,15	59,45	56,3	42,6
2007	107,27	170,06	60,75	68,47	56,6	40,3
2008	132,03	201,96	63,72	74,51	48,3	36,9
2009	102,14	140,93	47,23	56,62	46,2	40,2
2010	113,88	185,55	52,93	72,39	46,5	39,0
2011	134,91	240,84	62,59	91,44	46,4	38,0
2012	152,46	236,55	59,40	87,66	39,0	37,1
2013	151,81	251,65	63,03	92,45	41,5	36,7

Kaynak: TÜİK - <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

2.1.2.1. Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri

1996'dan itibaren GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde rekabet gücü, istihdam, dış ticaret açığı ve ortak gümrük tarifesi alanlarında bazı olumsuz etkileri olmuştur. Bu etkiler:

²² ECU, Avrupa Birliğinde kullanılan Avro'dan önceki ortak para birimidir. AB, 1 Ocak 1999 yılında €1 = 1 ECU değeriyle Avro para birimine geçmiştir. http://en.wikipedia.org/wiki/European_Currency_Unit

i) Rekabet gücü etkisi: Bu olumsuz etki, Türkiye'nin dış rekabet gücü eksik zayıf sektörlerde yaşanmıştır. Otomotiv, ilaç ve kimya sanayi gibi sektörler GB sonrası dönemde olumsuz yönde etkilenmiştir.

ii) İstihdam etkisi: Avrupa'nın güçlü firmaları ile rekabete hazır olmayan Türkiye'deki yerel firmaların yer aldığı sektörlerde olumsuz etkilere neden olmuştur. Bu olumsuz etki birçok şirketin kapanmasına yol açmış ve böylece önemli ölçüde işsizlik artışları yaşanmasına neden olmuştur.

iii) Dış ticaret açığı etkisi: GB sonrası dönemde Türkiye'nin AB kaynaklı ithalatında ciddi bir artış sağlanmıştır. Türkiye'nin AB'ye olan ihracatı %3,6 oranında artarken, AB'den ithalatı ise %33,3 oranında artmıştır.

iv) Ortak gümrük tarifesi etkisi: GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ortak gümrük tarifesi etkileri:

- **Zorunlu taviz etkisi:** Türkiye, GB sonrası dönemde Avrupa'nın taviz verdiği 3. ülkelere aynı tavizleri göstermek zorunda kalmıştır. Türkiye, bu tavizler neticesinde gümrük vergisi gelirlerinde ciddi oranlarda kayıplar yaşamıştır.
- **Misilleme etkisi:** Türkiye, GB öncesinde ikili anlaşmalarla 3. ülkelere tanıdığı tavizleri artık uygulayamadığı için, o ülkelerin misilleme önlemlerine maruz kalmıştır.
- **Taviz yitirme etkisi:** Türkiye, GB sonrası dönemde AB'nin koruma önlemleri uyguladığı ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelere de aynı önlemleri uygulamak zorunda kalmıştır. Böylece, bu ülkeler de Türkiye'ye uyguladıkları tavizleri kaldırmışlardır. Bu durum Türkiye için ekonomik kayıplara yol açmıştır.
- **Ucuz girdi etkisi:** GB sonrası dönemde Türkiye, ucuz girdi ithalinde sorunlar yaşamıştır. Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelere düşük fiyatlı pamuk ipliği ithali neticesinde sağlanan rekabet gücü, GB ile girdilerdeki fiyatların artması ile ortadan kalmıştır.

Türkiye'nin GB sürecinde karşılaştığı en önemli engel AB ile tam üyelik durumunda olmamasıdır. AB'ye tam üyeliğini gerçekleştirmiş olan ülkeler gümrük vergilerini, 3. taraflarla olan tarımsal ticaretleri, şeker üretimi ve depolanması ile KDV ve GSMH'nin bir kısmını üyelik aidatı ödercesine AB'nin toplam bütçesine aktarmakta olup Avrupa Tarımsal

Rehberlik ve Garanti Fonu ile Avrupa Bölgesel Gelişme Fonları başta olmak üzere çeşitli fonlardan önemli miktarlarda yardımlar almaktadırlar (Berument vd., 2005:11-26). Türkiye için böyle bir durumun olmaması büyük bir ekonomik kayıp anlamına gelmektedir.

2.1.2.2. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olumlu Etkileri

GB'nin Olumsuz etkilerinin yanı sıra kuşkusuz Türkiye açısından ekonomik, ticari, kurumsal, hukuki ve finansal gibi birçok alanda önemli ölçüde olumlu etkileri olmuştur. GB ile birlikte oluşan rekabet ortamı nedeniyle, tüketiciler için daha yüksek kalite, daha ucuz ürünler ve beraberinde üretimde çeşitlilik getirmiştir. Aynı zamanda GB ile Avrupa'daki teknik yöntemlerin Türkiye'de de kullanılması, üreticiler ve sanayicilerin, istikrarlı ve büyük bir ihracat pazarına erişmenin yanı sıra, daha ucuz ve kaliteli girdilerden yararlanma olanağı sağlamıştır. Aynı zamanda, Türkiye taraflar arası ortaklık neticesinde, AB tarafından taahhüt edilen finansal kaynak ve yardımlardan önemli miktarlarda yararlanmıştır.

Diğer olumlu gelişmeleri özetlemek gerekirse:

- i)** GB, Türkiye'nin Avrupa ile olan toplam ticaret hacmini önemli oranda arttırmıştır.
- ii)** Türkiye'nin, GB antlaşmasına müteakip geçirdiği ilk 8 yıllık dönem zarfında, AB'ye yaptığı ihracatı, AB'den gerçekleştirdiği ithalattan daha hızlı artmıştır. Bu durum AB ile ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı 1995 yılında %66 iken 2003 yılı sonunda %77 seviyelerinde gerçekleşmesini sağlamıştır.
- iii)** Türkiye'nin AB dışında ticaret yaptığı diğer ülkeler ile dış ticaretinde belirgin bir değişiklik olmamış ve aynı oranlarda istikrarlı bir artış sağlanmıştır. Bu çerçevede GB'nin AB lehine bir ticaret sapması yaratmadığı ve Türkiye'nin diğer dış ticaret pazarlarında bir kayba yol açmadığı, aksine Türkiye ile yapılan ticaret neticesinde, AB dışı ülkelere AB ülkelerine ticaret saptırıcı etkisi olmuştur.

2.1.3. 1980-1999 Dış Ticaret Göstergeleri

2.1.3.1. İthalat-İhracat İstatistikleri

Tablo 24: Türkiye'nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyar \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	İhracatın GSMH İçerisindeki Payı (%)	İthalatın GSMH İçerisindeki Payı (%)
1980	2,91	7,91	10,82	-5,00	36,8	4,3	11,3
1981	4,70	8,93	13,64	-4,23	52,6	6,6	12,5
1982	5,75	8,84	14,59	-3,10	65,0	8,9	13,7
1983	5,73	9,24	14,96	-3,51	62,0	9,5	14,8
1984	7,13	10,76	17,89	-3,62	66,3	12,1	17,7
1985	7,96	11,34	19,30	-3,39	70,2	11,9	16,6
1986	7,46	11,11	18,56	-3,65	67,2	9,9	14,5
1987	10,19	14,16	24,35	-3,97	72,0	11,9	16,1
1988	11,62	14,34	25,96	-2,71	81,1	12,9	15,8
1989	11,63	15,79	27,42	-4,17	73,6	10,8	14,5
1990	12,96	22,30	35,26	-9,34	58,1	8,6	14,6
1991	13,59	21,05	34,64	-7,45	64,6	9,1	13,8
1992	14,72	22,87	37,59	-8,15	64,4	9,4	14,2
1993	15,35	29,43	44,78	-14,08	52,2	8,7	16,2
1994	18,11	23,27	41,38	-5,17	77,8	13,9	17,7
1995	21,64	35,71	57,34	-14,07	60,6	12,9	20,8
1996	23,22	43,63	66,85	-20,40	53,2	12,9	23,6
1997	26,25	48,58	74,83	-22,34	54,0	13,6	25,0
1998	26,88	45,92	72,80	-19,04	58,5	13,1	22,3
1999	26,59	40,67	67,26	-14,08	65,4	14,4	21,7

Kaynak: http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/hepaktan.pdf

Tablo 25: Türkiye'nin 1990-1999 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasıllara Göre İhracat Rakamları (Milyar \$)

Sıra	Seçilmiş Fasıllara	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1	Motorlu kara taşıtları	0,14	0,15	0,22	0,26	0,33	0,64	0,81	0,68	0,80	1,47
2	Makinalar, mekanik cihazlar	0,21	0,24	0,33	0,36	0,55	0,69	0,81	0,99	1,18	1,28
3	Demir ve çelik	1,33	1,17	1,28	1,71	2,02	1,74	1,75	2,00	1,59	1,54
4	Elektrikli makina ve cihazlar,	0,48	0,56	0,64	0,63	0,75	0,99	1,34	1,47	1,86	1,66
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	1,44	1,78	2,42	2,47	2,58	3,45	3,57	3,96	4,23	3,79
6	İnciler, kıymetli taşlar, madeni paralar	0,01	0,01	0,02	0,03	0,05	0,07	0,12	0,17	0,22	0,30
7	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	0,30	0,29	0,23	0,18	0,24	0,29	0,28	0,19	0,26	0,34
8	Demir veya çelikten eşya	0,28	0,28	0,27	0,28	0,33	0,51	0,51	0,61	0,66	0,61
9	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	1,19	1,13	1,24	1,37	1,53	2,20	2,15	2,32	2,48	2,41
10	Plastik ve plastikten mamul eşya	0,17	0,18	0,19	0,20	0,24	0,32	0,33	0,41	0,42	0,40
11	Yenilen meyveler, kabuklu yemişler	1,00	0,90	0,83	0,92	1,11	1,23	1,14	1,31	1,29	1,25
12	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	0,04	0,05	0,06	0,08	0,10	0,12	0,13	0,14	0,16	0,19
13	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	0,32	0,34	0,36	0,29	0,36	0,39	0,39	0,43	0,41	0,43
14	Kauçuk ve kauçuktan eşya	0,08	0,16	0,20	0,20	0,25	0,30	0,27	0,29	0,34	0,35
15	Aluminyum ve aluminyum eşya	0,12	0,07	0,07	0,08	0,11	0,17	0,18	0,22	0,28	0,26
16	Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	0,27	0,31	0,35	0,32	0,38	0,54	0,62	0,81	0,93	0,94
17	Halılar ve dokuma yer kaplamaları	0,20	0,19	0,26	0,29	0,25	0,25	0,31	0,35	0,34	0,27
18	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	0,59	0,53	0,34	0,41	0,60	0,51	0,64	0,67	0,78	0,78
19	Sebze, meyve, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	0,30	0,38	0,35	0,36	0,49	0,53	0,56	0,62	0,62	0,57
20	Metal cevherleri, cüruf ve kül	0,08	0,06	0,05	0,04	0,05	0,16	0,13	0,16	0,13	0,12
21	<i>Diğerleri</i>	4,42	4,84	5,00	4,89	5,77	6,55	7,18	8,46	7,90	7,64
Toplam		12,96	13,59	14,72	15,35	18,11	21,64	23,22	26,25	26,88	26,59

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=71611B6A-D8D3-8566-4520F6335C0DDB91>

Tablo 26: Türkiye'nin 1990-1999 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasillara Göre İthalat Rakamları (Milyar \$)

Sıra	Seçilmiş Fasıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	4,6	3,8	3,8	4,0	3,8	4,6	5,9	6,1	4,5	5,4
2	Makinalar, mekanik cihazlar	3,8	3,8	4,1	5,3	3,8	5,7	8,6	9,3	9,1	6,5
3	Elektrikli makina ve cihazlar	1,7	2,0	1,8	2,1	1,8	2,2	3,1	3,9	4,5	5,2
4	Demir ve çelik	1,6	1,6	1,7	2,7	2,0	3,0	2,8	3,0	2,8	2,1
5	Motorlu kara taşıtları	1,1	1,0	1,3	2,1	0,9	1,6	2,7	4,1	3,7	3,1
6	Plastik ve plastikten mamul eşya	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	1,4	1,5	1,8	1,8	1,7
7	Eczacılık ürünleri	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,6	0,7	0,9
8	Organik kimyasal müstahsallar	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,7	1,6	1,7	1,6	1,6
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet.	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5	0,8	0,9	1,0	1,1	1,0
10	Kağıt ve karton	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
11	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	0,3	0,2	0,3	0,5	0,5	0,9	0,7	1,0	1,0	0,7
12	İnciler, kıymetli taşlar, madeni paralar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
13	Bakır ve bakırdan eşya	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3
14	Aluminyum ve aluminyum eşya	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
15	Kauçuk ve kauçuktan eşya	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4
16	Demir veya çelikten eşya	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,8	0,6	0,5
17	Sentetik ve suni devamsız lifler	0,3	0,2	0,3	0,4	0,4	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6
18	Muhtelif kimyasal maddeler	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
19	Debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6
20	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5	0,6	0,7	0,8	0,6
21	<i>Diğerleri</i>	4,8	4,2	4,9	7,0	5,2	9,0	10,4	10,5	9,7	7,9
Toplam		22,30	21,05	22,87	29,43	23,27	35,71	43,63	48,58	45,92	40,67

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=71611B6A-D8D3-8566-4520F6335C0DDDB91>

2.1.3.2. Dış Ticaretteki Sektörel Gelişmeler

Tablo 27’de görüldüğü üzere Türkiye 1980 sonrası dönemde hayata geçirilen dış ticaret reformları ve serbestleşmeyle birlikte ekonomik büyüme tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde önceleri ivme kazanmış, bu ivme 1990’lı yıllar ile birlikte dalgalı bir seyir izlemiştir. Tarım sektörü dalgalı bir yapı gösterirken, sanayi kesimi iki kriz yılı dışında (1994 ve 1999) sürekli yüksek büyüme oranları kaydetmiştir. Aynı şekilde hizmetler sektörü de kriz yılları dışında yüksek büyüme oranları kaydetmiştir (Özsoylu, 2011:206)

Tablo 27: Türkiye’nin 1980-1999 Yılları Arasındaki Sektörel Ekonomik Büyüme Oranları

Yıllar	GSYH		Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	Değer	Büyüme hızı %	Değer	Büyüme hızı %	Değer	Büyüme hızı %	Değer	Büyüme hızı %
1987 Temel Fiyatlarıyla								
1980	50,3	-2,4	12,3	1,3	10,4	-3,6	27,6	-3,6
1981	52,7	4,9	12,1	-1,8	11,5	9,9	29,2	5,9
1982	54,6	3,6	12,5	3,3	12,0	5,1	30,1	3,1
1983	57,3	5,0	12,4	-0,8	12,8	6,7	32,1	6,7
1984	61,2	6,7	12,4	0,6	14,2	10,5	34,6	7,5
1985	63,8	4,2	12,4	-0,3	15,1	6,5	36,3	4,9
1986	68,2	7,0	12,8	3,6	17,1	13,1	38,3	5,6
1987	74,7	9,5	12,9	0,4	18,7	9,2	43,2	12,7
1988	76,3	2,1	13,9	8,0	19,1	2,1	43,3	0,4
1989	76,5	0,3	12,8	-7,7	20,0	4,9	43,6	0,7
1990	83,6	9,3	13,7	7,0	21,9	9,3	48,0	9,9
1991	84,4	0,9	13,7	-0,6	22,5	2,9	48,2	0,5
1992	89,4	6,0	14,2	4,3	23,9	6,2	51,2	6,3
1993	96,6	8,0	14,1	-0,8	25,9	8,3	56,6	10,4
1994	91,3	-5,5	14,0	-0,6	24,4	-5,7	52,8	-6,6
1995	97,9	7,2	14,2	1,3	27,5	12,5	56,2	6,3
1996	104,7	7,0	14,9	4,6	29,3	6,8	60,5	7,7
1997	112,6	7,5	14,5	-2,2	32,3	10,2	65,7	8,6
1998 Temel Fiyatlarıyla (Milyar TL)								
1998	70,2	-	8,8	-	22,9	-	36,3	-
1999	67,8	-3,4	8,3	-5,7	21,9	-4,6	35,9	-1,3

Kaynak: TÜİK - <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Türk sanayisi 1990’ların başlarında, 1980’lere göre her konuda daha tecrübeli ve yüksek rekabet gücüne sahip bir konumdadır. 1990’lı yıllarda AB ile müzakereler açısından köklü yapısal değişikliklere gidilmiş, sanayinin dışa açık ve rekabetçi bir yapı kazanması amacıyla yapısal değişim politikaları uygulanmıştır. Bu alanda devlet;

- Doğrudan teşvikler kaldırılırken, AB normlarına uygun ar-ge teşviklerini, eğitim teşviklerini ve pazarlamaya yönelik teşvikleri uygulamaya koymuştur.
- Haksız rekabete ciddi ölçüde sınırlamalar getirilmiş, tüketici koruma yasası, fikri ve sınai haklar yasası ve gümrük yasası çıkarılmıştır (Özsoylu, 2011:208).

1980’li yıllarla beraber Türk sanayisinde yaşanan diğer bir gelişme yerleşim yerleri ile ilgilidir. Çevre mevzuatının yürürlüğe girmesi, rekabet baskısı, ulaşım sıkıntılarının giderilmesi ve büyükşehirler dışında kalan yerleşim yerlerindeki sosyal altyapının değişmesi ile birlikte sanayi, Marmara bölgesinden Anadolu’nun çeşitli yerleşim yerlerine kaymıştır. Bu doğrultuda, Kayseri, Gaziantep, Konya, Denizli ve Çorum gibi yerleşim yerleri yeni sanayi alanları haline gelmiştir (Özsoylu, 2011:209).

Tarım sektörünün 1980’lerin başında GSMH içindeki payı %24’ler seviyesinde iken 1999’da %14 seviyesine düşmüştür. 1980’li yıllar hem Dünya hem de Türkiye tarımı açısından sıkıntılı dönemler olmuştur. Bunu nedeni doğal veya teknik sorunlardan çok ekonomik konular ve gelişmiş ülke topluluklarının uyguladığı politikalar (Özsoylu, 2011:214).

24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ile birlikte tarım sektörünün aleyhine birçok gelişme yaşanmıştır. Liberalleşme politikalarının hayata geçirilmesiyle birlikte, hükümetlerin tarıma karşı koruyucu ve düzenleyici tavrı değişmiştir. Tarımsal üretimin piyasa koşullarına bırakılmasını sağlayacak politika getirilmiş olup istikrar tedbirlerinin tarım sektörüne yönelik ilk uygulaması, gübre fiyatlarını önemli ölçüde artırmak olmuştur. Kimyasal gübre ve diğer girdilere sağlanan girdi sübvansiyonları da kaldırılmış, büyük ölçüde dışa bağımlı modern girdilerin fiyatları serbest döviz kuruna göre piyasalarda dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu dönemde tarım sektörüne sağlanan kredilerin kullanım koşulları ağırlaştırılmış, tarım ürünleri dış ticaretinde korumacılık azaltılmıştır. Ayrıca 1980 yılından itibaren ürünlere yönelik tarımsal destekleme fiyatları düşürülmüş ve destekleme kapsamı daraltılmıştır (Şahinöz, 2001:97; Şahinöz, 2011:463).

Tarımsal kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılmış ve 1985 yılında T.C. Tarım Bakanlığı bünyesindeki Ziraat İşleri, Ziraî Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri ve Su Ürünleri Genel Müdürlükleri kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’deki birçok kuruluş tarım yönetiminde söz sahibi olmuştur. Tarım sektörünün etkin ve verimli olabilmesi, iyi işleyen bir tarımsal kamu yönetimi ile olanaklıdır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004:45).

1994 krizden tüm ekonominin yanı sıra tarım sektörü de olumsuz etkilenmiştir. 5 Nisan 1994 tarihinde alınan ekonomik önlemler çerçevesinde tarım sektörü ile ilgili olarak bazı değişiklikler yapılmıştır. Destekleme fiyatlarının belirlenmesinde ürünün dünya fiyatları ile yurtiçi faktör fiyatlarındaki gelişmelerin dikkate alınması politikası uygulanmıştır. Destekleme kapsamındaki ürünlerin hububat, tütün ve şeker pancarıyla sınırlandırılmış ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'ne tanınan kredi ayrıcalıklarının kaldırılmıştır (Gökdemir, 2002:15).

2.2. 2000 ve Sonrası Dış Ticaret Gelişimi ve Dış Ticaret Politikaları

2000 sonrası dönem hem ülkemiz hem de dünya için ekonomik ve ticari gelişmelerde hızlı bir değişim sürecinin yaşandığı bir dönemdir. Küreselleşmenin tüm olumlu etkilerini gösterdiği bir dönemdir. Türkiye ekonomisi bu dönemde olumlu ve olumsuz birçok önemli değişiklik yaşamıştır. İhracattan doğrudan yabancı yatırımlara, kamu disiplininin özelleştirmeye uzun yıllardır yapılması gerektiği önerilen reformların hayata geçtiği bir dönemdir. Bu atılımlar olumlu sonuçlar doğurmuş ve geleceği yönelik beklentileri arttırmıştır (Özsoylu, 2011: 321).

Bu dönemde ihracat odaklı büyüme stratejileri ile sağlanan yapısal değişimler neticesinde ülkemiz son on yılda ihracatını yaklaşık 3,7 kat artırmıştır. Ülkemizde görülen hızlı büyüme ve refah artışı hem ihracatı hem de ülkemizin yurt dışındaki itibarını da artırmıştır. Bu olumlu ihracat artışı aynı zamanda ülkemizin yurt dışındaki tanıtımına yaptığı önemli anlamda katkı sağlamıştır. Yaşanan gelişmelerle ülkemizin hem ihracatı artmış hem de yurt dışında itibarı artan bir konuma geçmiştir.²³

Bu bölümde Türkiye'nin 2000 yılı ve sonrası dış ticaret politikaları ve gelişimi; ihracat ithalat rakamları, temel sektörlerdeki gelişim rakamları, ülke gruplarına göre ihracat ve ithalat rakamları ve dünyadaki yeri incelenmiştir.

2.2.1. 2000 ve Sonrası Dış Ticaret Politikaları

2000'li yıllara ciddi ekonomik krizlerle giren Türkiye, sürdürülebilir ihracat artışını sağlamak amacıyla 2003 yılında önemli atılımlar yapmıştır. Bu amaçla, kamu ve özel sektör temsilcileri bir araya gelerek 2004-2006 İhracat Stratejik Planı uygulamayı hedefleyerek, ihracatımızın önüne bir vizyon oluşturacak bir yol haritası çizmişlerdir. Bu strateji 2004 yılı Ocak ayı itibarıyla yürürlüğe konulmuştur. Stratejik planda 2006 yılı için hedef olarak benimsenen 75 milyar \$, kamu kurumları ve özel sektörün oluşturduğu koordinasyon ve

²³ <http://www.sasad.org.tr/uploaded/TIM-PLAN.pdf>

ihracatçılar sergilediği yüksek performans sayesinde 85 milyar \$'a ulaşmıştır. Aynı zamanda, 2004-2006 İhracat Stratejik Planı kapsamında kamuda ilk kez e-imza uygulaması olan Dahilde İşleme Rejimi Otomasyon Projesi tamamlanarak 1 Ağustos 2005 yılında yürürlüğe konulmuş ve ihracatın önündeki bürokratik engelleri çözmek amacıyla sorunlar envanteri hazırlanmış ve üzerinde çalışılmaya başlanmıştır (Özsoylu, 2011; 322-323)

Yine bu dönemde 2005 ve 2008 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu yatırımların artmasına katkı sağlayan faktörler:

- IMF ile uygulanan ekonomi programları,
- Özelleştirmeler,
- 2001 yılından sonra sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar,
- 2005 yılında AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlamasıdır.

2000'li yıllarda dış ticaretimizi geliştirmek adına bazı stratejiler geliştirilmiştir. Bu yıllarda uygulanan dış ticaret stratejileri:²⁴

- 2000 yılında Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi
- 2003 yılında Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi
- 2005 yılında, Asya-Pasifik Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejileri
- 2006 yılında ise, Amerika Birleşik Devletleri Pazara Giriş Projeleri

Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika, Asya ve Avrupa'ya olan yakınlığı ile komşusu ülkelerle paylaştığı ortak kültürel değerleri göz önünde bulundurularak bölgesel bir dış ticaret sistemi oluşturulması ve ticarete yeni açılımlar yakalayabilmek amacıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı 2000 yılında 'Komşu ve Çevre Ülkelerle Ticareti Geliştirme Stratejisi'ni yürürlüğe koymuştur. Bu strateji çerçevesinde, ticaretin artırılması için yeni yol ve yöntemler aranmakta ve Ortadoğu, Güneydoğu Avrupa, Karadeniz ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ticaretin geliştirilmesi yönünde uygun ortam yaratılmaya çalışılmaktadır. Stratejinin ilk üç yıllık özet bir değerlendirmesi neticesinde, bu strateji kapsamındaki 47 ülkeye ihracatımız

²⁴<http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Ffabm.tobb.org.tr%2Fsunumlar%2FRAR%2520dan%2520sonra%2Ficlal%2520sincer.ppt&ei=ByVdU8fKPLKu7AbAtYHQAg&usg=AFQjCNGUsWGUQKd3CbY73Oq6vBsdBb07-g&bvm=bv.65397613,d.bGE>

2003 yılında 2000 yılına göre %84 oranında artarak 13,2 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiş ve toplam ihracatımızın %28'ini oluşturmuştur.²⁵

Türkiye-Afrika dış ticaret ilişkileri uzun yıllar boyunca göz ardı edilmiştir. 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığımızca, “Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, Afrika ülkelerinin birçoğunda yeni Ticaret Müşavirlikleri açılmıştır. 2002 yılında Kuzey Afrika ile yapılan toplam ticaret 2,1 milyar USD ve geri kalan Afrika ülkeleri ile toplam ticareti 810 milyon USD iken, bütün Afrika ülkelerinin toplam dış ticaretteki payı %3,4 olarak gerçekleşmişti. 2012 yılına gelindiğinde ise Kuzey Afrika ile ticaret 11,6 milyar USD, diğer Afrika ülkeleri ile yapılan toplam ticaret ise 5,9 milyar USD'ye yükselmiştir. Afrika'nın dış ticaretimizdeki payı ise %4,9 olarak gerçekleşmiştir.²⁶

2005 yılında, Asya-Pasifik Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi'nin nedenleri:²⁷

- Asya-Pasifik ülkeleri dünyanın en hızlı büyüyen ekonomik alanlarından biri olması sebebiyle, bu strateji ile birlikte ticari ve ekonomik ilişkilerimizde genel bir ivme kazandırmak.
- Dünya nüfusunun yarısından fazlasının bu bölgede yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, dünya ticaretinde önemli bir yere sahip bölge pazarlarından gerekli payı almak.
- Yeni açılımlar gerçekleştirmek.
- Bölge ülkelerinden yapılan ve ihracatımızda ana veya ara girdi malları olarak kullanılan ürünlerin ithalatında gerekli kontrolü sağlamak.
- Önemli sermaye birikimine sahip ülkelere yatırımlar çekmek.
- Türkiye'nin bazı sektörlerde rekabet gücünü arttırmak amacıyla bazı yatırımlarını bölge ülkelerine yönlendirme olasılığı sağlamak.
- Müteahhitlik, müşavirlik ve mühendislik firmalarımızın bu bölgedeki pazar paylarını arttırmak ve onlara yeni pazarlar bulmak. Savunma sanayi sektörünün sahip olduğu (Pakistan, Malezya) pazar payını arttırmak ve yeni pazarlar bulmak ve girmek (Endonezya, Bangladeş, Güney Kore gibi).

²⁵ <http://www.mfa.gov.tr/komsu-ve-cevre-ulkeler-ile-ticareti-gelistirme-stratejisi.tr.mfa>

²⁶ <http://www.gazetebilkent.com/2013/01/23/afrikanin-artan-degeri-ve-turkiye/#sthash.203r4QkA.dpuf>

²⁷ <http://www.surekavi.com/node/382>

- Çin 2001–2006 döneminde yıllık ortalama 60 milyar USD tutarında DYY çekmiştir. 1 trilyon USD'yi aşan tutardaki döviz rezervleri ile de en önemli yatırım ihraç etme potansiyeline sahip ülke konumundadır.
- Japonya, Avustralya, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore de bölgenin önemli yatırımcı ülkeleri arasında yer almaktadır.
- Ülkemizde 100'den fazla Japon sermayeli firmanın yaklaşık 2 milyar USD yatırımı bulunmaktadır.
- Güney Kore'den ülkemize 100'den fazla firma yatırım yapmıştır.
- Singapur 755 milyon USD'lik yatırımla Mersin Limanı'nı özelleştirme ile almıştır.

Bu strateji ile ilk uygulama yılı olan 2005 yılında 2004 yılına göre %22,12'lik ihracat artışı sağlamıştır. Dış ticaret hacmimiz ise %31,8 artarak 22,4 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında 2005 yılına göre %20,88 oranında ihracat artışı sağlanmıştır. 2006 yılı dış ticaret rakamımız önceki yıla göre %21 oranında artarak 27,1 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı ihracatımız 2006 yılına göre %27,61 artmış ve dış ticaret rakamı 2007 yılına göre %30,6 artarak 35,7 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁸

2006 yılı Amerika Birleşik Devletleri Pazara Giriş Projeleri hayata geçirilmeden önce Türkiye sadece New York merkez alınarak Türk ürünlerinin Amerikan pazarının tümüne yayılmasını hedeflemiştir. 2006 yılında ise tek merkezden neredeyse kıta boyutlarındaki ülkenin tümünün hedef alınması yerine belirli eyaletler üzerinde yönelmemiz gerektiğine dair yeni bir strateji gerçekleştirilmiştir. "ABD Stratejisi ve Pazara Giriş Projesi" adı verilen yeni strateji çerçevesinde ABD'de beş eyalet seçildi. Bunlar: New York, Florida, İllinois, Texas ve California. Hedef ürün grupları da gıda, kimyasal ürünler, tekstil ve hazır giyim, deri ve mamulleri, işlenmiş mermer, mücevherat, demir-dışı metaller, elektrik-elektronik ve makine, otomotiv yan sanayi ve mobilyalar olarak belirlenmiştir.²⁹

Aynı zamanda, ABD ülkemizin en önemli ticari ve ekonomik ortakları arasında sayılmaktadır. ABD ile olan dış ticaret rakamlarımızdan da bu durum açıkça görülebilmektedir. 2010 yılı sonu itibariyle, Türkiye'nin ABD'ye yönelik ihracatı bir önceki yıla göre %17 artmış ve 3,7 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında yaşanan küresel krize rağmen, ABD ülkemizin en önemli ithalat kaynaklarından birisi olmuştur. 2010 yılında

²⁸ <http://www.surekavi.com/node/382>

²⁹ <http://www.cnnturk.com/2005/ekonomi/genel/12/21/abd.ile.ticarette.strateji.degisiyor/147521.0/index.html>

Türkiye'nin ABD'den yaptığı ithalat bir önceki yıla göre %43,6 oranında artmış ve 12,3 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir.³⁰

2.2.2. 2000 ve Sonrası Dış Ticaret Göstergeleri

2.2.2.1. İthalat-İhracat İstatistikleri

2000'li yıllar hem ülkemiz hem de dünya ekonomisi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1973 yılında 1 milyar USD seviyesinde gerçekleşen ihracatımız, 1987'de 10 milyar USD üzerinde gerçekleşmiştir. 2002 yılında 36 milyar \$ seviyesine ulaşan ihracatımızın dünya ihracatından aldığı pay %0,55 olmuştur. 2007 yılı dış ticaretimizde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu yılda Tablo 28'de de görüldüğü üzere Türkiye gerçekleştirdiği 107 milyar \$ ihracat ile ilk defa 100 milyar \$ üzerinde ihracat yapan ülkeler arasına girmiştir.³¹

2013 yılında ise ülkemizin ihracat rakamı 151 milyar \$ iken ithalat rakamı 251,2 milyar \$'a ulaşmıştır. Ülkemizin her geçen gün ekonomi ve dış ticaret kapsamında pozitif bir ivme kazandığı aşikârdır.

Tablo 28: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
2000	27,77	54,50	-26,73	82,28	51,0
2001	31,33	41,40	-10,06	72,73	75,7
2002	36,06	51,55	-15,49	87,61	69,9
2003	47,25	69,34	-22,09	116,59	68,1
2004	63,17	97,54	-34,37	160,71	64,8
2005	73,48	116,77	-43,30	190,25	62,9
2006	85,53	139,58	-54,04	225,11	61,3
2007	107,27	170,06	-62,79	277,33	63,1
2008	132,03	201,96	-69,94	333,99	65,4
2009	102,14	140,93	-38,79	243,07	72,5
2010	113,88	185,54	-71,66	299,43	61,4
2011	134,91	240,84	-105,93	375,75	56,0
2012	152,46	236,55	-84,08	389,01	64,5
2013	151,81	251,65	-99,84	403,46	60,3

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

³⁰ http://www.ekonomi.gov.tr/upload/A0376E10-D8D3-8566-4520D2A0DC280723/abd_pazara_giris.pdf

³¹ <http://www.sasad.org.tr/uploaded/TIM-PLAN.pdf>

2000’li yıllar sonrası dış ticaretimizi özetlemek gerekirse,³²

2000 yılı ülkemiz için ihracat açısından zor bir yıl olmuştur. Ekonomik Programın ilk yılında, enflasyon hedefine paralel olarak yürütülmekte olan “Yönlendirilmiş Sabit Kur” politikasının, ihracatın yarısının yapıldığı AB ülkelerinin ortak para birimi olan Avroya karşı Türk Lirası’nın reel olarak değer kazanmasına yol açması ve iç talebin çok canlı olması ihracat artışını yavaşlatmıştır.

2001 yılı şubat ayında yaşanan ekonomik kriz ekonomiyi çok derin şekilde etkilemiştir. Buna karşın TL’nin devalüasyonu ve iç talepteki azalış ihracatımızda muhtemel bir düşüş yaşanmasının önüne geçmiştir. Bu şekilde 2001’de 31 milyar \$ ve 2002 yılında 36 milyar \$ seviyesine çıkmıştır.

2003 yılında TL’nin yüksek oranda değer kazanmasına rağmen, ihracatın önemli oranda artışında rol oynayan faktörler; 2001 krizi ardından terkedilen “sürünen kur” politikası sonrasında gelen yüksek oranlı devalüasyon ve buna bağlı olarak gelişen makro ekonomik koşulların reel ücretler üzerinde baskı yaratmasıdır. Ayrıca, uluslararası piyasalarda rekabet etmenin zorluğunun yerel üreticileri daha verimli çalışmaya yöneltmiştir. Böylece, artan verimlilik, ihracat rakamlarını da önemli ölçüde artırmıştır. Önceki yıllara göre nispeten kısıtlı olan iç tüketim talebi, düşen enflasyona paralel olarak azalan faiz oranları ve uluslararası piyasalarda Doların Avro karşısında değer kaybetmesi de ihracatımızın artış nedenleri arasında gösterilebilir. İhracatımız 2003 yılında 47 milyar USD iken 2004 yılında bu değer daha da artarak 63 milyar USD’ye yükselmiştir.

2005 yılında ihracatımızın %54’ü AB Ülkeleri ile ve %11 de diğer Avrupa Ülkeleri olmak üzere %65’inin Avrupa Ülkelerine yapılmıştır. Böylelikle her geçen gün, bu ülkelerin Türkiye’nin asıl ihraç pazarını meydana getirdiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda Asya Ülkelerine yapılan ihracat son yıllarda artarak toplam ihracatımızın %16’sı seviyesine ulaşmıştır. 1980 sonrası dönemde uygulanan teşvik politikaları neticesinde ihracatın ürün yelpazesi sanayi ürünleri lehine zenginleşerek değişirken, zaman içinde başka tür bir olumsuz yapı oluşmuştur. Bu olumsuzluk, sanayi ürünleri ihracatı tekstil-hazır giyim ve demir-çelik ürünleri ihracatına büyük ölçüde bağımlı hale gelmiş olması ve ihracatın bölgesel yapısının yeterli bir çeşitlenme sergileyememiş ve AB Ülkelerine bağlı pazar yapısı varlığını sürdürmüş olmasıdır. 2005 yılı ithalatımızın %48’i AB Ülkeleri, %17’si de diğer Avrupa Ülkeleri olmak üzere %65’inin Avrupa Ülkelerinden yapılmıştır.

³² <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/47/6.html> - (2000-2011 yılları arası bilgiler)

Küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılı tüm dünyada büyüme ve dış ticarete keskin düşüşlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu dönemde ülkemiz ihracatında da düşüş görülmüştür. 2009 yılında yapılan 102 milyar \$ seviyesinde ihracat gerçekleştirilmiştir.

2010 yılında küresel krize karşı alınan önlemler sayesinde ülkemiz diğer ülkelere nazaran çok daha hızlı bir toparlanma süreci yaşanmış ve aynı yıl yüzde 11,5 seviyesinde gerçekleşen ihracat artışıyla 114 milyar \$ ihracat gerçekleştirmiştir.

2011 yılında ülkemiz ihracatı yüzde 18,5 oranında artış sağlayarak 135 milyar \$ ile Cumhuriyet tarihindeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2012 yılında ülkemiz 152 milyar \$ ihracat ve 237 milyar \$ ithalat gerçekleştirmiştir. Aynı pozitif ivme 2013 yılında da devam etmiş ve ülkemiz 152 milyar \$ ihracat ve 252 milyar \$ ithalat gerçekleştirmiştir.

Tablo 29: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ülke Grupları Bazında İhracat Rakamları (Milyon \$)

Ülke Grupları	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A-Avrupa Birliği (AB 28)	36.699	41.533	48.149	60.754	63.719	47.228	52.934	62.589	59.398	63.034
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	2.564	2.973	2.967	2.943	3.008	1.957	2.084	2.545	2.295	2.413
C-Diğer Ülkeler	23.905	28.970	34.419	43.575	65.300	52.957	58.865	69.773	90.768	86.360
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	4.389	5.687	7.748	10.487	15.349	11.103	11.124	12.735	14.167	14.217
2-Kuzey Afrika	2.203	2.544	3.097	4.030	5.850	7.416	7.025	6.701	9.444	10.043
3-Diğer Afrika	765	1.087	1.469	1.947	3.212	2.739	2.258	3.633	3.913	4.105
4-Kuzey Amerika	5.207	5.276	5.439	4.541	4.802	3.579	4.242	5.459	6.663	6.576
5-Orta Amerika ve Karayipler	334	411	548	549	829	622	598	626	770	1.004
6-Güney Amerika	193	274	341	514	901	678	1.237	1.840	2.191	2.127
7-Yakın ve Orta Doğu	7.921	10.184	11.316	15.081	25.430	19.193	23.295	27.935	42.451	35.581
8-Diğer Asya	2.544	3.029	3.942	5.227	7.074	6.706	8.581	10.199	10.575	12.019
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	264	271	327	343	435	362	403	481	490	538
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	84	208	192	857	1.417	561	102	164	105	149
Toplam	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.883	134.907	152.462	151.807

Kaynak: TÜİK - <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 30: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ülke Grupları Bazında İthalat Rakamları (Milyon \$)

Ülke Grupları	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A-Avrupa Birliği (AB 28)	48.131	52.781	59.448	68.472	74.513	56.616	72.391	91.439	87.657	92.445
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	811	760	944	1.224	1.334	965	878	1.038	1.046	1.268
C-Diğer Ülkeler	48.597	63.233	79.184	100.367	126.116	83.347	112.275	148.364	147.842	157.937
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	15.722	20.300	25.635	34.176	44.091	25.779	30.101	35.668	37.206	41.321
2-Kuzey Afrika	1.170	1.584	1.677	2.285	3.536	2.238	3.098	3.342	3.308	3.509
3-Diğer Afrika	1.428	1.632	2.233	2.821	2.060	1.700	1.726	3.425	2.613	2.523
4-Kuzey Amerika	5.114	5.823	6.936	9.033	13.404	9.513	13.234	17.346	15.084	13.953
5-Orta Amerika ve Karayipler	209	287	335	448	560	476	623	903	1.069	1.362
6-Güney Amerika	1.271	1.747	2.131	2.671	3.260	2.286	2.942	4.500	4.080	3.666
7-Yakın ve Orta Doğu	4.269	6.066	8.641	10.149	13.145	7.134	13.011	20.439	21.410	22.214
8-Diğer Asya	15.500	20.581	25.658	33.658	37.616	28.749	40.343	53.144	49.602	54.648
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	302	321	399	672	876	648	493	807	861	1.318
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	3.612	4.890	5.541	4.453	7.567	4.824	6.703	8.789	12.608	13.424
Toplam	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.544	240.842	236.545	251.650

Kaynak: TÜİK - <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 31: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ülkelere Göre İhracat Rakamları (Milyon \$)

Sıra	Ülke	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	Almanya	8.745	9.455	9.686	11.993	12.952	9.793	11.479	13.951	13.124	13.703
2	Irak	1.821	2.750	2.589	2.845	3.917	5.123	6.036	8.310	10.822	11.955
3	İngiltere	5.544	5.917	6.814	8.627	8.159	5.938	7.236	8.151	8.694	8.774
4	Rusya Federasyonu	1.859	2.377	3.238	4.727	6.483	3.190	4.628	5.993	6.681	6.966
5	İtalya	4.648	5.617	6.752	7.480	7.819	5.889	6.505	7.851	6.373	6.718
6	Fransa	3.668	3.806	4.604	5.974	6.618	6.211	6.054	6.806	6.199	6.378
7	ABD	4.860	4.911	5.061	4.171	4.300	3.241	3.763	4.584	5.604	5.636
8	BAE	1.144	1.675	1.986	3.241	7.975	2.897	3.333	3.707	8.175	4.966
9	İspanya	2.620	3.011	3.720	4.580	4.047	2.818	3.536	3.918	3.717	4.336
10	İran	813	913	1.067	1.441	2.030	2.025	3.044	3.590	9.922	4.193
11	Çin	392	550	693	1.040	1.437	1.600	2.269	2.466	2.833	3.601
12	Hollanda	2.138	2.470	2.539	3.019	3.144	2.127	2.461	3.243	3.244	3.538
13	Mısır	473	687	709	903	1.426	2.599	2.251	2.759	3.679	3.201
14	Suudi Arabistan	769	962	983	1.487	2.202	1.768	2.218	2.763	3.677	3.192
15	Azerbaycan	404	528	695	1.048	1.667	1.400	1.550	2.064	2.585	2.960
16	Libya	337	384	489	643	1.074	1.795	1.932	748	2.139	2.753
17	İsrail	1.315	1.467	1.529	1.658	1.935	1.522	2.080	2.391	2.330	2.650
18	Romanya	1.235	1.785	2.350	3.644	3.987	2.202	2.599	2.879	2.495	2.617
19	Belçika	1.183	1.292	1.381	1.736	2.122	1.796	1.960	2.451	2.360	2.575
20	Ukrayna	576	821	1.121	1.481	2.188	1.005	1.260	1.730	1.829	2.190
21	Diğerleri	18.622	22.098	27.525	35.535	46.544	37.203	37.686	44.552	45.980	48.910
	Toplam	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.883	134.907	152.462	151.812

Kaynak: TÜİK - <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 32: Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasındaki Ülkelere Göre İthalat Rakamları (Milyon \$)

Sıra	Ülke	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	Rusya Federasyonu	9.033	12.906	17.806	23.508	31.364	19.450	21.601	23.953	26.625	25.064
2	Çin	4.476	6.885	9.669	13.234	15.658	12.677	17.181	21.693	21.295	24.687
3	Almanya	12.516	13.634	14.768	17.540	18.687	14.097	17.549	22.986	21.401	24.182
4	İtalya	6.859	7.566	8.650	9.751	10.682	7.595	10.140	13.450	13.344	12.885
5	ABD	4.745	5.376	6.261	8.166	11.976	8.576	12.319	16.034	14.131	12.596
6	İran	1.962	3.470	5.627	6.615	8.200	3.406	7.645	12.462	11.965	10.383
7	İsviçre	3.405	4.054	4.015	5.269	5.588	1.999	3.154	5.019	4.305	9.647
8	Fransa	6.201	5.888	7.240	7.850	9.022	7.092	8.177	9.230	8.590	8.080
9	İspanya	3.254	3.555	3.833	4.343	4.548	3.777	4.840	6.196	6.024	6.418
10	Hindistan	1.046	1.280	1.579	2.300	2.458	1.903	3.410	6.499	5.844	6.368
11	İngiltere	4.317	4.696	5.138	5.477	5.259	3.473	4.681	5.840	5.629	6.271
12	Güney Kore	2.573	3.485	3.556	4.370	4.092	3.118	4.764	6.298	5.660	6.088
13	BAE	183	205	352	470	691	668	698	1.649	3.597	5.384
14	Ukrayna	2.509	2.651	3.059	4.519	6.106	3.157	3.833	4.812	4.394	4.516
15	Yunanistan	594	728	1.045	950	1.151	1.131	1.542	2.569	3.540	4.206
16	Belçika	1.992	2.241	2.477	2.869	3.151	2.372	3.214	3.959	3.690	3.843
17	Romanya	1.700	2.286	2.669	3.113	3.548	2.258	3.449	3.801	3.236	3.593
18	Japonya	2.684	3.109	3.217	3.703	4.027	2.782	3.298	4.264	3.601	3.453
19	Hollanda	1.908	2.152	2.160	2.655	3.056	2.543	3.156	4.005	3.661	3.362
20	Polonya	996	1.244	1.437	1.646	1.978	1.817	2.621	3.496	3.058	3.184
21	Diğerleri	24.586	29.363	35.019	41.714	50.721	37.039	48.275	62.626	62.955	67.440
	Toplam	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.544	240.842	236.545	251.651

Kaynak: TÜİK - <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 33: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasıllara Göre İhracat Rakamları (Milyar \$)

Sıra	Seçilmiş Fasıllara	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	Motorlu kara taşıtları	1,59	3,30	8,29	11,89	15,90	18,33	12,25	13,81	15,80	15,15	17,00
2	Makinalar, mekanik cihazlar	1,42	2,14	4,13	6,52	8,78	10,26	8,13	9,41	11,56	12,00	12,99
3	Demir ve çelik	1,62	2,27	5,36	6,27	8,37	14,95	7,64	8,74	11,23	11,33	9,92
4	Elektrikli makina ve cihazlar	2,00	2,87	4,79	6,33	7,42	7,97	6,63	7,53	8,87	9,37	9,55
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	3,73	4,44	6,26	6,94	8,02	7,83	6,93	7,73	8,39	8,42	9,25
6	İnciler, kıymetli taşlar, madeni paralar	0,40	0,64	1,06	1,82	2,62	5,38	5,93	3,75	3,74	16,33	6,98
7	Mineral yakıtlar, mineral yağlar, mumlar	0,33	0,69	1,43	3,57	5,15	7,53	3,92	4,47	6,54	7,71	6,72
8	Demir veya çelikten eşya	0,70	1,24	2,23	3,34	4,13	5,74	4,55	4,85	5,75	6,09	6,15
9	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	2,51	3,25	4,54	4,71	5,45	5,33	4,29	4,64	5,12	5,43	5,71
10	Plastik ve plastikten mamul eşya	0,47	0,68	1,32	2,21	2,82	3,56	3,09	3,72	4,58	5,01	5,61
11	Yenilen meyveler, kabuklu yemişler	1,03	1,19	1,90	2,39	2,67	2,86	3,00	3,49	3,91	3,81	3,97
12	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	0,23	0,36	0,86	1,10	1,48	1,89	1,59	1,79	2,11	2,42	2,83
13	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	0,48	0,61	0,92	1,15	1,45	2,28	2,16	2,51	2,47	2,48	2,75
14	Kauçuk ve kauçuktan eşya	0,38	0,51	0,84	1,19	1,59	1,81	1,47	1,90	2,59	2,42	2,48
15	Aluminyum ve aluminyum eşya	0,29	0,35	0,65	1,23	1,62	1,78	1,40	1,92	2,29	2,25	2,36
16	Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	1,02	1,25	1,86	1,92	2,11	2,10	1,65	1,84	2,14	1,90	2,19
17	Halılar ve dokuma yer kaplamaları	0,30	0,29	0,52	0,74	0,99	1,16	1,08	1,27	1,60	2,00	2,19
18	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	0,71	0,81	1,22	1,34	1,61	1,63	1,28	1,45	1,92	1,79	1,93
19	Sebze, meyve, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	0,49	0,52	0,98	1,12	1,31	1,44	1,28	1,49	1,65	1,72	1,80
20	Metal cevherleri, cüruf ve kül	0,14	0,11	0,20	0,51	0,89	1,04	0,70	1,30	1,25	1,39	1,77
21	<i>Diğerleri</i>	7,93	8,51	13,82	19,24	22,87	26,90	22,90	26,13	31,19	33,43	37,64
Toplam		27,77	36,06	63,17	85,53	107,27	132,03	102,14	113,88	134,91	152,46	151,81

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=71611B6A-D8D3-8566-4520F6335C0DDB91>

Tablo 34: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Seçilmiş Fasıllara Göre İthalat Rakamları (Milyar \$)

Sıra	Seçilmiş Fasıllar	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	Mineral yakıtlar, mineral yağlar, mumlar	9,5	9,2	14,4	28,9	33,9	48,3	29,9	38,5	54,1	60,1	55,9
2	Makinalar, mekanik cihazlar	8,0	8,2	13,5	19,0	22,6	22,5	17,1	21,3	27,1	26,3	30,2
3	Elektrikli makina ve cihazlar	6,2	4,4	8,4	10,9	13,3	13,9	12,2	14,6	16,8	16,3	17,8
4	Demir ve çelik	2,8	2,9	8,0	11,5	16,2	23,2	11,4	16,1	20,4	19,6	18,7
5	Motorlu kara taşıtları	5,5	2,3	10,2	11,4	12,4	12,8	9,0	13,4	17,2	14,5	16,8
6	Plastik ve plastikten mamul eşya	2,0	2,4	4,8	6,9	8,7	9,4	6,9	9,7	12,6	12,5	13,9
7	Eczacılık ürünleri	1,0	1,4	2,7	3,0	3,5	4,4	4,1	4,4	4,7	4,0	4,2
8	Organik kimyasal müstahsallar	2,0	1,9	3,0	3,6	4,0	4,4	3,3	4,4	5,5	5,1	5,3
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet.	1,2	1,1	1,9	2,7	3,0	3,4	2,8	3,4	4,1	4,1	4,6
10	Kağıt ve karton	0,9	0,9	1,5	2,0	2,5	2,6	2,2	2,8	3,1	2,9	3,1
11	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1,1	1,3	2,0	2,1	2,8	2,3	2,1	3,4	3,6	2,4	3,0
12	İnciler, kıymetli taşlar, madeni paralar	0,1	1,5	3,8	4,4	5,9	5,7	2,0	3,0	7,0	8,5	16,2
13	Bakir ve bakırdan eşya	0,5	0,4	1,1	2,5	3,2	3,3	2,0	3,3	4,1	3,9	3,7
14	Aluminyum ve aluminyum eşya	0,5	0,5	1,0	1,8	2,4	2,5	1,6	2,5	3,3	3,0	3,2
15	Kauçuk ve kauçuktan eşya	0,5	0,5	1,1	1,6	1,9	2,2	1,6	2,3	3,4	3,0	3,1
16	Demir veya çelikten eşya	0,7	0,7	0,9	1,5	1,8	2,2	1,5	2,0	2,5	2,4	2,8
17	Sentetik ve suni devamsız lifler	0,7	0,8	1,0	1,2	1,6	1,5	1,2	1,7	2,0	2,2	2,1
18	Muhtelif kimyasal maddeler	0,5	0,6	1,0	1,3	1,5	1,7	1,5	1,8	2,2	2,1	2,1
19	Debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar	0,6	0,7	1,0	1,3	1,5	1,6	1,3	1,5	1,9	1,8	2,0
20	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	0,7	0,8	1,0	1,2	1,6	1,5	1,2	1,7	2,0	2,2	2,1
21	<i>Diğerleri</i>	9,4	9,1	15,3	20,7	25,9	32,5	25,9	33,6	43,2	39,8	41,1
Toplam		54,5	51,6	97,5	139,6	170,1	201,96	140,9	185,5	240,8	236,5	251,7

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=71611B6A-D8D3-8566-4520F6335C0DDB91>

2.2.2.2. İhracatın Gelişmesini Destekleyen Faktörler

Ülkemizin 2002-2011 yılları arasında sağladığı ihracat artışının nedenleri son dönemde elde edilen ekonomik ve siyasi istikrar ve büyüme ile geçmiş dönemlerde uygulanan makroekonomik politikalarıdır. Söz konusu dönemde, makroekonomik istikrar korunmuş, maliye, para ve gelir politikaları birbirlerini destekler şekilde yürütülmüş, yapısal reformların istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi ile ülke ekonomisinin dış şoklara karşı dayanıklılığı arttırılmıştır. Ekonominin rekabet gücünün arttırılması, pozitif büyümenin devamlılığı, sürdürülebilir bir cari açık planlamaları, yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması, AR-GE ve bilgi teknolojilerinin işletmelerde yaygınlığının arttırılması ve son olarak para ve maliye politikalarının uyumlu bir şekilde yürütülmesi gibi faktörler, ihracatımızı arttırmada son derece önemli bir rol oynamaktadır. Pazar çeşitliliğinin artırılması, ihracatçıların maliyetlerinin düşürülmesi ve finansman sorunlarının çözülmesi konularına yönelik olarak önemli strateji ve faaliyetler yürütülmektedir.³³

Bu faaliyetleri özetlemek gerekirse,³⁴

Pazara Giriş Faaliyetleri

2009 Küresel Krizi ülkemizin de aralarında bulunduğu pek çok ülkeyi önemli ölçüde etkilemiş ve dünya ticaretinde 2. Dünya Savaşı sonrasında görülen en büyük daralma yaşanmıştır. Bu durum uluslararası piyasalardaki rekabetin de yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu durum, ülkemizin ihracattaki hedef pazarlarını yeniden yapılandırması gerektiği ve bugüne kadar kazandıklarını yeni stratejilerle sürdürülebilir hale getirmesi gerekliliğini ortaya çıkmıştır. Bu sebeple ihracatımız için yeni hedef pazarlar tespit edilmesi ve kısa vadede kriz nedeniyle geleneksel pazarlarımızdaki daralmanın ihracatımıza etkilerinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, küresel kriz süresince büyümelerini sürdüren ve dış ticaret hacimlerinde önemli gerileme görülmeyen ülkelerle ilgili yapılan incelemeler sonucunda ilk olarak 2010–2011 dönemi için ABD, Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya, Kanada, Polonya, Nijerya, Mısır, İran, Suudi Arabistan, Cezayir, Libya, Ürdün ve Katar “hedef ülkeler” olarak belirlenmiştir.

Hedef pazarların kendilerine özgü niteliklerinden yola çıkarak 2010 ve 2011 yılları için ilgili pazarlarda gerçekleştirilecek faaliyetlerin yer aldığı yıllık “Eylem Planları”

³³ <http://www.sasad.org.tr/uploaded/TIM-PLAN.pdf>

³⁴ <http://www.sasad.org.tr/uploaded/TIM-PLAN.pdf>

hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmalar neticesinde 2009–2011 döneminde, 15 Hedef Ülke arasında yer alan Brezilya'ya %128, Kanada'ya %159, Rusya'ya %88, İran'a %77, S. Arabistan'a %56, Çin'e %54, Nijerya'ya %53, ABD'ye %42 ve Hindistan'a %85 oranlarında ihracat artışı sağlanmıştır. Bu ülkelere yapılan ihracatımız genel ihracat artışımızın oldukça üzerinde bir performans sergilemiştir.

2012-2013 dönemi için de hedef ülkelerin değişen küresel ekonomik, sosyal ve siyasi koşulları yeniden gözden geçirilmiş ve yeni Hedef Ülkelerin tespit edilmesi ihtiyacı çerçevesinde Ekonomi Bakanlığı tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda, 2012-2013 dönemi için 17 Hedef Ülke belirlenmiştir. Bu ülkelerin ÇHC, Rusya, Hindistan, ABD, Polonya, Brezilya, S. Arabistan, İran, Nijerya, Mısır, Libya, Endonezya, Irak, Kazakistan, Ukrayna, Japonya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hedef Ülke olması kararlaştırılmıştır. İhracatçılarımızın pazarlara daha rahat girebilmeleri ve iş bağlantıları gerçekleştirebilmeleri amacıyla ticaret ve alım heyeti programları ve fuar organizasyonları düzenlenmektedir. Bu programlar sayesinde ihracatçılarımız ürünlerini doğrudan tanıtmaya ve dünya pazarları hakkında detaylı bilgi edinme fırsatı sunmaktadır.

Destek Programları

Destek programları ile küresel rekabette kendi markalarıyla yarışan dünya markalarının yaratılması hedeflenmektedir. Bir markalaşma programı olan TURQUALITY® bunun en önemli örneğidir. Bu program sayesinde Türk malı imajının yurtdışı pazarlarında geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Türk markalarının küresel pazarlarda rekabet edebilmeleri amacıyla TURQUALITY® ve marka destek programlarına yüksek ölçüde önem verilmektedir. Aynı zamanda, ihracatçılarımızın rekabet yeteneklerini geliştirmeye yönelik istihdam, tasarım, eğitim ve çevre maliyetlerinin azaltılması alanlarında destek programları uygulanmaktadır. Ayrıca, destek programları ile ihracatçılara yurtdışı pazar araştırması ve pazara giriş destekleri sağlanmaktadır.

Yurt Dışı Temsilcilikler

Küresel ticaretin gerekleri çerçevesinde bilginin hızlı aktarımı ve sorunları önleyici tedbirler büyük önem taşımaktadır. Dünyanın hemen hemen her yerinde bulunan Ticaret Müşavirleri ve Ataşeleri, Türk ihracatçılar ve ilgili ülkelerdeki ithalatçılar arasında bir köprü konumundadır. Faal olmadığımız coğrafyalara yayılma ve yeni pazarlara giriş politikaları kapsamında ilgili ülkelerde bulunan yurt dışı temsilciliklerimiz önemli bir yere sahiptir.

Eximbank Kredileri

2023 yılı İhracat Stratejimizde önemli yeri olan Türk Eximbank;

- İhracatın geliştirilmesini,
- İhraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin artırılmasını,
- İhraç mallarına yeni pazarlar kazandırılmasını,
- İhracatçıların uluslararası ticarete paylarının artırılması ve girişimlerinde gerekli desteğin sağlanmasını,
- İhracatçılar ile yurt dışında faaliyet gösteren yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılmasını,
- Yurt dışında yapılacak yatırımlar ile ihracat maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının teşvik edilmesi amaçlarıyla orta ve uzun vadeli ülke kredileri ile ihracat kredi sigortası gibi faaliyetlere ağırlık vererek ihracatçılarımızı desteklemektedir.

Türk Eximbank 2012 yılında ihracat sektörüne toplam 15,1 milyar dolarlık destek sağlamıştır. Bu destek 2013 yılında 19,7 milyar dolara ulaşmıştır.³⁵ Türk Eximbank tarafından ihracatçıların hizmetine sunulan ihracat kredi sigortası programının önemi giderek artmaktadır. Bu kapsamda, 2012 yılında sigorta programları çerçevesinde, ihracatçılarımıza 6,9 milyar dolar destek sağlanırken bu rakam 2013 yılında 8,3 milyar dolara ulaşmıştır.³⁶

Yeni Teşvik Sistemi

Küresel ekonomik sistemin bir getirisi olan zorlu rekabet şartları, küresel taleplerin kusursuza en yakın ürün ve hizmete yönelmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu sebeple sürdürülebilir ihracat artışı sağlayacak rekabetçi yapının geliştirilmesi, yenilikçiliğin desteklenmesi, dünya standartlarında katma değeri yüksek ürünler sunulması ve markalaşmaya gidilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan Yeni Teşvik Sistemi, il bazında bölgesel teşvik sistemi ile ülkemizde yatırım alanlarının oluşmasını, öncü sektörlerin desteklenmesini ve üretim maliyetlerinin azaltılmasını hedeflemektedir. Bu sistemle, büyüme potansiyeli olan sektörlerimizin ara malı ithalat bağımlılığını azaltacak, teknoloji ve Ar-Ge kapasitesini artırarak uluslararası alanda rekabet üstünlüğüne sahip olmalarını sağlayacak büyük ölçekli ve stratejik yatırımların ülkemize çekilmesi planlanmaktadır.

³⁵ <http://www.eximbank.gov.tr/TR/belge/1-196/krediler.html>

³⁶ <http://www.eximbank.gov.tr/TR/belge/1-198/ihracat-kredi-sigortasi.html>

2.2.2.3. Dış Ticaretteki Sektörel Gelişmeler

2000’li yıllarda tarım politikalarının temeli, IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ile belirlenmiştir. 1999 yılında imzalanan Stand-by anlaşması ile tarımla ilgili birçok taahhüt verilmiş ve sonuç olarak bazı uygulamalar kararlaştırılmıştır. Bunlar:

- Mevcut destekleme sisteminin değiştirilerek, doğrudan gelir desteğine geçilmesi,
- Ziraat Bankası’nın sübvansiyonlu tarım kredi sistemi uygulamasına son verilmesi,
- Destekleme alım fiyatlarının dünya borsa fiyatlarına göre belirlenmesi,
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması,
- TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL’in özelleştirilmesi
- Tütün ve Şeker Yasalarının çıkarılmasıdır.

Aynı zamanda 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi imzalanmış ve doğrudan gelir desteği, çiftçi geçiş programı ve proje destek hizmetleri uygulamalarına geçilmiştir. 2000’li yıllarda Türkiye’de tarımın GSYH içerisindeki payı yıllar itibariyle azalmıştır. Diğer yandan diğer sektörlerdeki büyüme önemli oranlarda artış göstermiştir (Özsoylu, 2011: 329-331).

Tablo 35’te Türkiye’nin 2000 ve 2013 yılları arasındaki sektörel büyüme oranlarını gösterilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere 2002-2006 yıllarında sanayi sektörü büyümeye en fazla katkıyı sağlayan sektör olmuştur. Tarım sektöründe önemli bir düşüş yaşanırken, hizmetler ve sanayi sektörü ciddi büyümeler kaydetmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere 2009 Küresel krizinin yaşandığı dönemde tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe belli oranlarda düşüş yaşanmış; fakat bu olumsuz etki 2010 yılında yerini olumlu gelişmelere bırakmış ve büyüme oranları pozitif bir ivme kazanmıştır. Aynı zamanda ülkemizin 2010 yılı Avro krizinden beklentilerin aksine sektörel büyüme kapsamında olumsuz etkilenmediği görülmektedir.

Son dönemde hizmet sektörünün önemi her geçen gün artmıştır. Hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payı 2000 yılında %52,8, 2006 yılında %55, 2013 yılında ise %58,3 olarak gerçekleşmiştir.

2000’li yıllar sonrası yaşanan ekonomik iyileşme süreci içerisinde, hizmet sektörü son yıllarda gelişen teknolojiye paralel olarak önemini daha da artırmış ve yapısal bir dönüşüm

sürecine girmiştir. 2000 sonrası sağlanan ekonomik iyileşme ile birlikte, ülke dış ticaretinde payı az olan sektörlerin payı artmış ve yazılım gibi yeni hizmet sektörleri doğmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlardan hizmet sektörünün aldığı pay önemli ölçüde artmıştır. Türkiye ekonomisinin en önemli hizmet ihraç kalemlerinden bir olan turizm sektörü özellikle 1990'lı yıllardan itibaren artan modernizasyon ve altyapı çalışmaları sayesinde önemli bir gelişme sağlamıştır. Ancak, Türkiye turizm alanındaki potansiyelini hala tam olarak kullanamamaktadır. Bu sektörün en temel sorunları tanıtım, pazarlama ve nitelikli eleman sıkıntısı olarak belirtilebilir. Bu nedenle turizm sektöründe fiziki ve beşeri sermayeyi kapsayan uzun vadeli yatırım planlarının yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Turizm sektörü Türkiye Ekonomisi ödemeler dengesinin temel ve en önemli etkenlerden birisidir. Yurtdışı konjonktür ve yurtiçi siyasi gelişmeler gibi pek çok dışsal faktörden etkilenen bu sektörün gelirlerinde beklenmedik gerilemeler olabilmekte bu da ödemeler dengesi açısından ciddi sorunlar oluşturmaktadır.³⁷

Turizm sektörünün yanı sıra inşaat sektörü de hizmetler sektöründe önemli bir paya sahiptir. Ulusal ve uluslararası alanlarda büyük bir deneyime ve potansiyele sahip olan sektör, kendisine bağlı 200'den fazla alt sektörü harekete geçirme özelliğiyle 'lokomotif sektör' olarak adlandırılmakta olup yüzlerce meslek dalını ilgilendirmesi nedeniyle istihdam ve üretim sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Sektöre girdi sağlayan diğer sektörlerin katkısı da dikkate alındığında, inşaat sektörünün GSMH içindeki payının yaklaşık %30 düzeyindedir. Konut Sektörü, 2004 yılından itibaren canlanmaya başlamış, 2005'in ilk yarısında inşaat ruhsatlarındaki artış oranı, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %40 olmuştur. 2008 yılında global ölçüde tüm sektörlerde hissedilen yavaşlama nedeniyle inşaat sektörü %7,6 daralmıştı. Sektör, 2009'da da %16 daralarak 36,6 milyar TL'ye gerilemiştir. 2010 yılında ise, yılın 3'üncü çeyreğinde gerçekleştirdiği 11,63 milyar TL'lik cari değerle ilk 9 ay sonunda kamu ve özel sektörün yaptığı yatırımlarla 33,36 milyar dolara ulaşmıştır. Sektörün toplam istihdama katkısı %15 oranındadır. Perakende sektöründe son birkaç yılda inşa edilen alışveriş merkezlerinin sayısı önemli ölçüde artış göstermiştir, bu trendin zayıflayarak dahi olsa bir süre daha devam etmesi beklenmektedir.³⁸

³⁷ http://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/Kuresellesme_Surecinde_Dunya.pdf

³⁸ <http://www.istikobi.com.tr/sectorler/insaat-s11/sectore-bakis/insaat-b11.aspx>

Tablo 35: Türkiye'nin 2000-2013 Yılları Arasındaki Sektörel Ekonomik Büyüme Oranları (Milyar TL) (1998 Temel Fiyatlarıyla)

Yıllar	GSYH			Tarım			Sanayi			Hizmetler		
	Değer	Pay %	Büyüme hızı %	Değer	Pay %	Büyüme hızı %	Değer	Pay %	Büyüme hızı %	Değer	Pay %	Büyüme hızı %
2000	72,4	100,0	6,8	8,8	12,2	7,1	23,2	32,1	6,3	38,2	52,8	6,6
2001	68,3	100,0	-5,7	8,1	11,9	-7,9	21,1	30,9	-9,1	37,9	55,5	-0,9
2002	72,5	100,0	6,2	8,9	12,2	8,8	22,1	30,4	4,6	39,7	54,7	4,8
2003	76,3	100,0	5,3	8,7	11,4	-2,0	23,8	31,2	7,8	41,3	54,1	4,1
2004	83,5	100,0	9,4	8,9	10,7	2,8	26,6	31,9	11,8	45,3	54,3	9,7
2005	90,5	100,0	8,4	9,6	10,6	7,2	28,9	32,0	8,7	49,2	54,4	8,6
2006	96,7	100,0	6,9	9,7	10,0	1,4	31,9	32,9	10,2	52,7	54,5	7,1
2007	101,3	100,0	4,7	9,0	8,9	-6,7	33,7	33,3	5,8	56,1	55,4	6,4
2008	101,9	100,0	0,7	9,4	9,3	4,3	33,3	32,6	-1,3	57,4	56,3	2,3
2009	97,0	100,0	-4,8	9,8	10,1	3,6	30,4	31,3	-8,6	56,4	58,1	-1,8
2010	105,9	100,0	9,2	10,0	9,4	2,4	34,6	32,7	13,8	60,7	57,3	7,7
2011	115,2	100,0	8,8	10,6	9,2	6,1	38,0	33,0	10,0	66,0	57,3	8,8
2012	117,6	100,0	2,1	10,9	9,3	3,1	38,6	32,9	1,6	67,7	57,6	2,6
2013	122,4	100,0	4,0	11,3	9,2	3,1	40,2	32,9	4,0	71,4	58,3	5,4

Kaynak: TÜİK - <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Türk Sanayisi, 2000'li yıllar sonrası dönemde sağladığı GSYH içerisindeki payı ortalama %32 ve ortalama %4,7 büyüme oranı ile sürdürülebilir kalkınma açısından vazgeçilemez bir kaynaktır.

Türk sanayinin yapısı, farklı özelliklere sahip birçok alt sektörden oluşmaktadır. Üretim payı açısından incelendiğinde, gıda sektörü %18,8 ve tekstil sektörü %16,3 pay ile en önde yer almaktadır. Bu sektörleri sırası ile petrol ürünleri sektörü %8,8, demir-çelik sektörü %6,2, otomotiv sektörü %5,8 ve kimya sektörü %5 ile takip etmektedir. İhracat içerisindeki paya göre bakıldığında ise otomotiv sektörü %13,5 ile ilk sırayı alırken demir-çelik sektörü %12,8 ve giyim %10,3 olarak takip etmektedir (Ünlü, 2010: 13).

2.2.3. Dış Ticarete Karşılaşılan Sorunlar³⁹

Uluslararası ticarete ülkemizin dış ticaret hacmini ve gelişmesini etkileyen bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunlar ilk olarak yapısal sorunlar, daha sonra kurumsal ve dışsal sorunlar olarak gruplanmaktadır.

³⁹ Dış Ticarete Karşılaşılan sorunlar kısmı Gümrük ve Ticaret Müfettişleri Derneği web sitesinden özetlenerek oluşturulmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/47/6.html>
Erişim tarihi: 22.03.2014

2.2.3.1. Yapısal Sorunlar

2.2.3.1.1. İstikrarsız Ekonomik Yapı

Enflasyon probleminin kronik bir hal alması, birkaç yıl aralıklarla birbirini izleyen ekonomik krizler, sürekli ve çok fazla değişen siyasi iktidarlar, kamunun aşırı borç yükünün finansal piyasalar ve reel sektör üzerinde yarattığı olumsuz ortam Türkiye'nin ekonomik olarak sahip olduğu kapasitenin gerisinde kalmasına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda ihracat rakamlarımızı etkilemekte ve ekonomik büyümenin kapasite üstüne çıkmasına engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte, Türk Lirasını aşırı değerli tutmaya dayalı kur politikası da ihracatı olumsuz yönde etkilemekte; ithalatın olması gereken seviyenin ötesinde artmasına yol açmakta; böylelikle kaynak dağılımını bozmakta ekonominin uzun dönem üretken yapısını zedelemektedir.

Siyasi istikrarın sağlanması ile birlikte, uygulanmaya başlanan programlarla enflasyonda düşüş sağlanmış olup, milli gelir ve ihracattaki büyüme olmak üzere bazı ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Diğer yandan, kamu borç yükü ve dış ticaret açığı sürdürülebilir bir büyüme sağlanmasını zorlaştırmakta ve krizlerden önemli ölçüde etkilenebileceği düşüncesini doğurmaktadır.

2.2.3.1.2. Özel Sektör Yatırımlarının Yetersizliği

1980'lerden 2000'li yıllara kadar geçen süre boyunca enflasyonun kronik bir makroekonomik sorun olduğu dönem, yatırım harcamalarına engel olan en büyük faktördür. Diğer bir faktör, yüksek enflasyon ile birlikte oluşan yüksek faiz oranlarıdır. Ekonomik istikrarsızlıkların temelinde yatan yüksek oranlı Kamu Kesimi Borçlanma Gereği, faiz oranlarını yükseltmekte ve doğrudan enflasyonu beslemektedir. Bu olumsuzluklar özel sektör yatırımlarının son 20 yılda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak artmasını engellemiştir. Türkiye'nin pek çok makroekonomik sorununun temelinde, yatırıma yönlendirilebilir iç tasarruflarının yetersizliği yatmaktadır. 1980'den sonra ekonomide tasarruf oranında bir düzelme görülmüş fakat bu düzelme ekonominin ihtiyacını karşılayabilecek oranların altında kalmıştır. Ancak daha da önemlisi bu tasarruflar kamu kesiminin borç gereksinimini karşılamakta kullanılmış ve yatırıma dönüşmemiştir. Sonuç olarak bu durum, ekonominin ihtiyaç duyduğu yatırımların finansmanında dışa bağımlılık yaratmaktadır.

2.2.3.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Eksikliği

Ülkemiz 1980'li yıllardan 2005 yılına kadar geçen süre boyunca doğrudan yabancı yatırım alanında diğer ülkelere oranla dünya sıralamasında çok gerilerde yer almıştır.

Doğrudan yabancı yatırımları çekmekte karşılaşılan en büyük sorun, ekonomik istikrarsızlıklar yanında önemli oranlara ulaşan kayıt dışı ekonomi, ağır işleyen bürokrasi, yüksek vergi oranları da sayılabilir.

2.2.3.1.4. Düşük Verimlilik

Verimlilik ile üretim arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bir ülkedeki verimlilik artışı doğrudan üretimi, üretimdeki artış da hiç şüphesiz ihracatı artıran en önemli etkidir. Bu etki sadece doğrudan, ihraç edilecek mal miktarının artmasıyla değil, dolaylı olarak da, fiyatların düşmesi ve böylece rekabet gücü artışıyla da sağlanır. Ayrıca, verimlilikle fiyatlar arasında da ters bir ilişki mevcuttur. Verimlilik artışı maliyetlerin azalmasına ve maliyetlerdeki azalma da direk olarak fiyatları aşağı çekmektedir. Türkiye’de birçok sektörde enerji ve sermaye maliyetleri dünya ortalamasına göre daha yüksektir. Bunun sebebi verimliliğin optimal düzeyde gerçekleşmemesidir.

2.2.3.1.5. Enerji Maliyetleri

Türkiye, enerji kaynaklarının kalkınma için gerekli olan ölçüde ve kalitede enerjinin sağlanmasında yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlik neticesinde, Türkiye enerji alanında %65 oranında dışa bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Türkiye ile rekabet halindeki birçok gelişmekte olan ülke kendi ihracatçılarına Türkiye’ye oranla daha düşük maliyetli enerji tedarik etmektedir. Bu durum, Türkiyeli ihracatçı için olumsuz bir rekabet koşulu oluşturmaktadır.

2.2.3.1.6. İhracatın Tek Pazar ve Tek Ürüne Bağlı Yapısı

Tekstil sektörü Türkiye’nin verimli sektörleri arasında yer almamakta ve ülke ihracatının yaklaşık %40’lik kısmını oluşturmaktadır. Aynı zamanda toplam ihracatımızın yarısının AB Ülkelerine yapıyor olduğu göz önünde bulundurulduğunda ihracat sektörünün diğer pazarlara genişleme potansiyelinin az olmasına yol açmaktadır. Bu sebeple, tekstil sektöründe veya AB Ülkelerinde yaşanacak herhangi bir olumsuzluk, ihracat kesiminin önemli ölçüde etkilenmesine yol açacaktır.

2.2.3.2. Kurumsal Sorunlar

2.2.3.2.1. Kamu İdaresinin Durumu

Devletin mevcut örgütlenişi etkin ve verimli olmaktan uzak olması ve devlet kurumları arasındaki koordinasyon eksikliği, ekonomi ve dış ticaret politikalarının başarısı ve

etkinliğini etkilemektedir. Yine bürokratik düzenlemelerin çokluğu dış ticaret sektörlerini ve doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir.

2.2.3.2.2. Dış Ticaret Kesimlerinin Durumu

Türkiye’de dış ticaretle uğraşan kesimler yeni ürün geliştirme ve markalaşma yolunda gerekli yatırımları yapmamaktadır. Ülkemizde kısa vadeli hedeflerin uzun vadeli hedeflere tercih edildiği görülmektedir. Dış ticaretle uğraşan kesimler tanıtım konusunda gerekli işbirliğini sağlayamamaktadır. Bu kesimlere alt yapı sağlayan bankacılık, taşıma, gümrük müşavirliği, sigortacılık gibi kesimler Türkiye’de yeni yeni kurumsallaşan yapılar olması sebebiyle henüz dış ticaretle birincil şekilde uğraşan kesime yeterli etkinlikte hizmet verememektedirler.

2.2.3.3. Dışsal Sorunlar

2.2.3.3.1. DTÖ ve Gümrük Birliğinin Olumsuz Etkileri

Türkiye imzalamış olduğu GATT ve AB-Gümrük Birliği anlaşmaları sebebiyle gümrük tarifelerini önemli boyutta düşürmüştür. Özellikle tekstil sektöründe GATT taahhüdü dolayısıyla kotaları kaldırmak zorunda oluşu Türkiye’nin ihracat kesiminin yarısını doğrudan zor durumda bırakabilecek bir durumdur. GB ile Türkiye dış ticaret politikasını belirleme esnekliğini önemli ölçüde kaybetmesi, koşullara göre değişen dış ticaret politikaları üretme potansiyelini zedelemektedir.

2.2.3.3.2. Dünya Ticaretindeki Rekabet Artışı

Küreselleşme ile birlikte oluşan rekabet günden güne artmaktadır. Rekabetin her geçen gün artması da dünya pazarında giderek tırmanan bir pay kapma savaşına yol açmaktadır. Özellikle, Türkiye’nin ihracatı içinde önemli bir payı olan hazır giyim ve tekstil sektöründe az gelişmiş ülkeler arasında çok yüksek düzeyde bir rekabet vardır. Bu sektörlerde Çin ve Hindistan gibi ülkelerin sağladığı düşük maliyetle ürün elde etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, bu şekilde fiyata dayalı bir rekabetin bulunduğu ortamda başarı şansı bulunmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN 2023 HEDEFLERİ

3.1. Türkiye’nin 2023 İhracat Stratejisi

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), 2023 yılı için amaçlanan hedeflere ulaşılması adına başlattığı "Türkiye'nin 2023 İhracat Stratejisinin Uygulamaya Aktarılması ve Performans Yönetimi" adlı bir proje çalışması uygulamıştır.⁴⁰ Rapor, Türkiye'nin 2023 hedefine ulaşmada yol haritasını göstermektedir. Türkiye İhracatçılar Meclisi Başkanı Mehmet Büyükekşi 2023 ihracat hedeflerini gerçekleştirmek için uyulması gereken politikaları tespit ettiklerini belirterek, *"Türkiye'nin İhracat Vizyonu'nu, 3 aşamada 5'er yıllık vizyonlar ile, Atılım - Yatırım - Liderlik şeklinde dönemselleştirdik. Dünya ticaretine baktık, Türkiye ile karşılaştırmalar yaptık. Rakamlar önemli ama "Pazar Payı" daha da önemli. 2023'te 500 Milyar \$ demek, dünya ihracatından payımızı 13 yılda 2'ye katlamak demek. İlk 20 ihracatçı ülke arasına girmek demek. Şu anda dünyanın 17. büyük ekonomisiyiz, ama en çok ihracat yapan 31. ülkesiyiz. Hedefimiz bu sıralamayı değiştirmektir."* demiştir. Ayrıca Büyükekşi Türkiye'nin 2023 yılında 500 milyar USD ihracat hedefine ulaşabilmesi adına, dünya ticaretinden 2013 yılında %1, 2018 yılında %1,25 ve 2023 yılında %1,5 pay alması gerektiğinin altını çizmiştir.⁴¹

Türkiye’nin 2023 ihracat stratejilerini özetle sıralamak gerekirse:

- İhracatı 500 milyar \$ a çıkarmak,
- Teknolojik gelişim ve altyapı olarak bugün; teknolojik dönüşümde geciken, fiyatta rekabet etmeye çalışan, dışarıya bağımlı, kapasite artışına odaklanan bir yapıda iken 2023 yılında; daha vizyoner, yüksek katma değer elde eden, ar-ge ve tasarım yapan, etkin ve verimli bir yapıyı sağlamak,
- Ülke konumlanması açısından bugün; fasoncu, ürün odaklı, yerel üretici konumda iken 2023 yılında; pazarı set eden, tüketici odaklı, global markalar çıkarmış bir ülke konumuna ulaşmak,
- İş yapış şekli açısından bugün; kısa-vadeli çözümlerle idare eden, bürokraside çok başlılık ve koordinasyon eksikliği yaşayan bir ülke iken 2023 yılında; daha stratejik

⁴⁰ <http://www.tim.org.tr/files/downloads/2023/tim%202023%20ihracat%20stratejisi%20raporu.pdf>

⁴¹ <http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-tim-hedef-2023-500-milyar-dolar-ihracat-stratejisini-basbakana-sunuyor.html>

düşünen ve uzun vadeli planlar yapan, paydaşlar arasında koordinasyonu en üst düzeye taşıyarak, sinerji üreten bir ülke olmak,

Aynı zamanda:⁴²

- İhracatın ithalatı karşılama oranını %80'e çıkarmak,
- İstanbul'u Dünya'nın moda, fuar ve ticaret merkezi haline getirmek,
- Lojistik faaliyetlerini geliştirmek,
- Uluslararası piyasalarda rekabeti arttırmak için sektörel yığılım yaratmak,
- İhracatı arttırıcı finansal araçlar geliştirmek,
- İhracatımızın GSYH içerisindeki payını 25%'e çıkarmak.⁴³

3.2. Türkiye'nin 2023 Ekonomi Hedefleri

Türkiye'nin 2023 ekonomik hedeflerinin ilk sırasında dünya ekonomisinin en büyük 10. ekonomisi olmak yer almaktadır. Şu an dünyanın en güçlü 17. ekonomisi olan Türkiye'nin bu hedefi gerçekleştirmek adına her yıl ortalama olarak %8 büyüme gerçekleştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin hedeflerini gerçekleştirmek adına belirgin bir şekilde demografik avantajı bulunmaktadır. Türkiye Avrupa'nın en genç ülkesi olma şansına sahip bir ülkedir. Türkiye'nin ortalama yaşı 28,5 iken, bunun aksine Polonya 38,5 ve İspanya 40,5'dur. Aynı zamanda Türkiye iş verimliliğinde 30. sırada yer almaktadır. Ülke ekonomisi bankacılık, ulaşım ve iletişim sektörlerinde uygulamış olduğu kararlı özelleştirme politikalarıyla iş verimliliği açısından birçok fayda sağlamıştır. Bununla birlikte, iş verimliliğini arttıran diğer bir faktör de yöneticilerin yetkinlik ve güvenilirlikleridir. Özellikle finansal risk faktörü, finans ve bankacılık düzenlemeleri ve finansal kurumların şeffaflığı ile ilgili finans alanlarında, Türkiye, ilk 10 içinde yer alıyor (Lehmann, 2011:1-16).

Bunun yanı sıra, ülkenin hedeflerini gerçekleştirmesini zorlaştıracak muhtemel sosyal ve ekonomik engeller de mevcuttur. Bunlardan birinin Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payıdır. Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payının son on yılda % 0,4'den % 0,85'e yani yaklaşık iki katına ulaşmış olsa dahi, yine de nispeten OECD ülkeleri ortalaması olan %2,5 göz önünde bulundurulacak olursa çok zayıf kalır. Ankara 2023 yılı için hedefi Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payını %3'e çıkarmaktır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu internet kullanımında nispeten düşük olmamakla birlikte, güncel internet kullanım oranı

⁴² <http://www.economy.gov.tr/upload/strategy/strategy2023.pdf>

⁴³ <http://www.istanbulpropertyservices.com/index.php/property-investment-in-istanbul/229-export-strategy-of-turkey-for-the-year-of-2023>

nüfusun %45'ini oluşturmaktadır. Diğer bir önemli engel ise Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana sürekli artan ve bir türlü çözümlenemeyen cari açığıdır (Lehmann, 2011:1-16).

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2023 yılına ulaşıldığında 2 trilyon USD GSYH sağlayacaklarını belirtmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek adına hali hazırda ülke ekonomisine büyük katkı sağlayan otomotiv, demir-çelik, tekstil ve ulaşım sektörlerinin, aynı zamanda sinerji ve özgüvenin ülke ekonomik büyüme ve gelişimi adına ana elementler olduğunu vurgulamıştır. Başbakan, 2023 yılında İstanbul'u bir ekonomi ve ticaret merkezi konumuna getirmeyi hedeflediklerini, ulusal ve uluslararası piyasalarda ülkeyi daha güçlü ve daha zengin bir konuma taşıyacaklarının altını çizmiştir.⁴⁴

Aynı zamanda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, son 10 yılda tarımsal hasılasını yaklaşık üç kat artıran Türkiye'nin, 2023 yılında tarımsal üretim değerini 150 milyar dolara çıkaracağını belirterek, ülkenin bu rakamla dünyanın beşinci büyük tarımsal ekonomisi olmayı hedeflediğini bildirdi.⁴⁵

Türkiye ekonomisi, ihracata dayalı büyüme modelini esas almakta olduğundan, ihracatın GSYH büyümesine sağlamakta olduğu katkıyı artırmayı hedeflemektedir. Türkiye bu doğrultuda, 2013 yılında 151,8 milyar USD olarak gerçekleşen ihracatını, 2023 yılında 500 milyar USD'ye yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu durum, mevcut durumda %0,81 olan Türkiye ihracatının dünya pazarındaki payının %1,5 düzeyine çıkarılması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin bu hedefe ulaşmak için, son 10 yıllık dönemde ortalama olarak sağladığı çift rakamlı ihracat büyümesini, gelecek 10 yıl içinde de sürdürmesi ve 500 milyar USD hedefine ulaşabilmek için, 2013 ile 2023 yılları arasında ortalama yıllık %12,5 civarında bir ihracat büyümesi gerekmektedir. 2023 yılına giden yolda sürdürülebilir bir ihracat büyümesi gerçekleştirmek, bir yandan mevcut durumda kg başına ortalama 1,5 USD olan ihracat fiyatını, diğer yandan da ihracat miktarını önemli ölçüde artırması gerekmektedir. Bu sebeple, hem birim değeri artırarak yüksek katma değerli ürünlerin ihracatını artırmak hem de daha büyük miktarlarda ihracat yapabilmek önem taşımaktadır. Bu ise, hem ürünlerde hem de pazarlarda kalite ve çeşitliliğin artırılması anlamına gelmektedir.⁴⁶

⁴⁴ <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkish-prime-minister-sets-high-goals-for-2023-2011-03-24>

⁴⁵ <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1482271-2023te-dunyanin-besinci-buyuk-tarimsal-ekonomisi-olacagiz>

⁴⁶ http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/TIM_Ekonomi_ve_Dis_Ticaret_Raporu_2014.pdf (Erişim tarihi: 27.05.2014)

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin 1980 sonrası dış ticaret yapısı değişmiş, ithal ikameci sanayileşme politikaları yerine dışa açık sanayileşme stratejileri hayata geçirilmiş ve ihracat odaklı sanayileşme politikaları uygulanmıştır. 24 Ocak kararları ile başlayan ekonomide liberalleşmeye ve dışa dönük sanayileşmeye dayalı ekonomi politikaları, hemen hemen bütün hükümetler tarafından uygulanmış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu değişim ve yenilenme sürecinde ülkemizin dış ticaret hacmi hızla artmış ve ihracat kayda değer bir gelişme sağlamıştır. 1980 yılında 2,91 milyar USD olan ihracatımız 1999 yılında 26,59 milyar USD olarak gerçekleşmiş olup, 2013 yılına gelindiğinde ise 151,81 milyar USD'ye ulaşmıştır. Türkiye 2000 sonrası dönemde ihracat odaklı büyüme stratejisi çerçevesinde yapısal değişimlerle birlikte son on yılda ihracatını yaklaşık 3,7 kat artırmıştır.

Bu dönemde elde edilen ekonomik ve siyasi istikrar ve büyüme ile geçmiş dönemlerde uygulanan makroekonomik politikalar. Bu dönemde, makroekonomik istikrar korunmuş, maliye, para ve gelir politikaları birbirlerini destekler şekilde yürütülmüş, yapısal reformların istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi ile ülke ekonomisinin dış şoklara karşı dayanıklılığı arttırılmıştır. İhracatımızın 1980 yılından günümüze kadarki dönemde, artış sağlamasında etkili olan faktörleri özetlemek gerekirse:

- 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri kapsamında uygulanan teşvikler: ucuz maliyetli ihracat kredisi, vergi iade sistemi, destekleme fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler, ihracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı imkanı, KDV muafiyeti, döviz tahsisi, döviz kuru politikası, kurumlar vergisi muafiyeti, kaynak kullanımı destekleme fonu, ihracat karlılığı dövizlerden mahsup, vergi, resim, harç istisnası ve geçici kabul rejimi,
- 1 Ocak 1996 Gümrük Birliği Antlaşması,
- 2004-2006 İhracat Stratejik Planı,
- Dahilde İşleme Rejimi Otomasyon Projesi tamamlanarak 1 Ağustos 2005 yılında yürürlüğe girmesi,
- 2000 yılında Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi,
- 2003 yılında Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi,
- 2005 yılında, Asya-Pasifik Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejileri,
- 2006 yılında ise, Amerika Birleşik Devletleri Pazara Giriş Projeleri
- Destek programları,

- Yurt dışı temsilcilikler,
- Eximbank kredileri,
- Pazara giriş faaliyetleri.

Bununla birlikte ithalattaki artışın ihracattaki artıştan daha fazla olması cari açığımızı her geçen gün arttırmaktadır. 1980 yılında 7,91 milyar USD olan ithalatımız, 1999 yılında 40,67 milyar USD olarak gerçekleşmiş ve 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 251,65 milyar USD'ye ulaşmıştır. Bu doğrultuda dış ticaret açığı 1980 yılında 26,73 milyar USD iken 2013 yılına gelindiğinde 99,84 milyar USD'ye yükselmiştir.

Türkiye ekonomisindeki 2000 yılı sonrası dönemde doğrudan yabancı yatırım girişlerinde önemli artışlar sağlanmıştır. 1980 yılında 18 milyon USD olan doğrudan yabancı sermaye girişleri 1999 yılında 783 milyon USD olarak gerçekleşmiş olup, 2007 yılında Türkiye tarihindeki en yüksek yabancı sermaye girişi almış ve 22 milyar USD seviyesine ulaşmıştır. Bu yatırımlar 2009 yılında küresel kriz ile birlikte azalma göstermiş ve 8,4 milyar USD seviyesine gerileme kaydetmiş olup 2013 yılına gelindiğinde 10,2 milyar USD seviyesine yükselmiştir. Doğrudan yabancı yatırım girişlerindeki artışın en önemli nedenleri:

- IMF ile uygulanan ekonomi programları,
- Özelleştirmeler,
- 2001 yılından sonra sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar,
- 2005 yılında AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlamasıdır.

Türkiye'de 1980 yılından 2000'li yıllara kadar geçen sürede ekonominin en derin yarası kronikleşen enflasyon olgusudur. 1980 ve 1999 yıllarında sırasıyla %101,4 ve %64,9 iken, ülkede sağlanan politik ve ekonomik istikrar sayesinde ilk defa 2004 yılında %9,4 ile enflasyonumuz tek haneli rakamlara ulaşmış olup, 2013 yılına gelindiğinde %7,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Ülkemizin dış ticaretini ve ekonomisini daha da geliştirebilmek adına:

- Enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmemiz gerekmektedir. 2013 yılında gerçekleşen enerji ithalatı olan 55,9 milyar USD toplam ithalatımızın % 22,2'lik kısmını oluşturmaktadır. Enerji dışa bağımlılığın azaltılması sonucunda en pahalı ithalat kalemlerimizden birinin maliyetleri düşürülecektir. Böylelikle kronikleşen cari açığımızın düşmesi sağlanacak, aynı zamanda enerji

ihracatı yapmamız durumunda ülke ekonomisine de önemli boyutlarda katkı sağlayacaktır.

- İleri teknoloji ürünlerinin yurtiçinde üretilmesini sağlamak adına devletin teşvik uygulamaları düzenlemesi gerekmektedir. Bu ürünleri üretebilmek adına yapılacak olan AR-GE çalışmalarına yönelik teşvikler sağlanmalıdır. Aynı zamanda, ithalata bağımlılığı olan ileri teknoloji ürünleri için ithalat vergilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Dolayısıyla katma değeri yüksek olan ürünler üretilmelidir.
- İhracat yapılan ürünlerin çeşitliliğinin ve ülke sayısının artırılması gerekmektedir.
- Ticaret kanunlarının ve dış ticaret mevzuatlarının gelişmiş ülke mevzuatlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Böylelikle, ithalat ve ihracattaki bürokratik engellerin hafifletilmesi sağlanacaktır.
- Dahilde İşleme İzin Belgesi uygulamasında bürokratik engellerin hafifletilmesi ve otomasyon sistemlerinin daha hızlı gerçekleşmesi adına çalışmalar yapılmalıdır. Bilindiği üzere DİİB devletin imalatçı ve ihracatçıya sunduğu en önemli teşvik sistemidir. DİİB kapsamında yurtdışından ithal edilen ham maddelerin işlenmesi ve ihracatı halinde, bu mallara uygulanan gümrük vergisi indirimleri ve diğer mali yükümlülüklerle ilişkin erteleme veya muafiyet sağlanmaktadır. Sistem ne kadar hızlanırsa ithal ve ihraç edilen mallardaki işlem hacmi önemli oranlarda hızlanacaktır. Sistemin hızlandırılması, şirketlerin karşılaştığı maliyetlerin azaltılmasına fayda sağlayacaktır.

Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından yayınlanan 2014 Ekonomi ve Dış Ticaret raporuna göre, 2023 hedefi doğrultusunda, ihracat konusunda Türkiye'nin izlemesi gereken stratejilerin öne çıkanları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.⁴⁷

- Türkiye'nin hedeflediği ihracat rakamlarına erişebilmesi için pazar bağlamında, mevcut pazarlardaki paylarını artırması ve yüksek büyüme potansiyeli olan pazarlara ulaşması ya da buralarda yayılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, ikili ve çoklu ticaret işbirliklerini artırmak ve güçlendirmek önem arz etmektedir. Türkiye söz konusu dönemde mevcut STA sayısını artırma yoluna gitmek durumundadır. Aynı zamanda, Türkiye'nin, AB ile olan Gümrük Birliği anlaşmasını daha kapsamlı bir hale getirerek bölgeyle olan ticari entegrasyonunu güçlendirmesi gerekmektedir. Böylece, AB'nin 3. ülkelerle yapmaya devam ettiği tek taraflı STA'larda, Türkiye'nin de

⁴⁷ http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/TIM_Ekonomi_ve_Dis_Ticaret_Raporu_2014.pdf (Erişim tarihi: 27.05.2014)

müzakereler açısından söz sahibi olması ve ilgili ülkelerle STA'lar imzalaması birçok olumlu sonuç getireceği gibi mevcut zararlardan da kurtulmayı sağlayacaktır.

- Türkiye'nin, hedefe giden yolda izlenen stratejiler doğrultusunda ihracat kalitesini de artırması gerekmektedir. Daha kaliteli ve yüksek katma değeri olan ürünlerin ihraç edilmesi ve böylelikle ihracat birim değerinin artırılması gerekmektedir. Bu nedenle, pazarların yanı sıra ürünlere de odaklanmak önemli bir etkidir. Bu durum, Türkiye ihracatçılarının, küresel alanda rekabetçiliğinin artması anlamına da gelmektedir.
- İhracatın ürün stratejilerinin önemli bir ayağı olan teknolojinin geliştirilmesi, teknolojik yoğunluğunun artırılması ve yüksek teknoloji grubundaki ihracatın ivme kazanması gerekmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarına özen gösterilmeli ve teknolojik gelişime önem verilmelidir.

5.KAYNAKÇA

- AKDOĞU, S. K. (2012). “*Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:14, Sayı: 2, Sayfa: 189- 208, Afyon.
- ALTINOK, S. & ÇETİNKAYA, M. (2001). “1994 Nisan, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerinin Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Konya.
- AYDEMİR, C. ARSLAN, İ. & UNCU, F. (2012). “*Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi*” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 23, Sayfa: 69-104, Kocaeli.
- BAYRAKTAR, F. (2003). “*Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar: Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*”, Sayfa:1-80 Ankara. Erişim tarihi: 19.05.2014, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2003-GA/GA-03-01-01_Dogrudan_Yabanci_Sermaye_Yatirimlari.pdf
- BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu), (2010). “*Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*”, 3. Baskı, BDDK Doküman Merkezi, Ankara. Erişim tarihi: 08.12.2013, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istiharaturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf
- BERUMENT, H. (2001). “*Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği: Kriz ve IMF Politikaları*”, Ed. Yiğidin Aslan, Ömer Faruk Çolak, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, p.27.
- BERUMENT, H. KILINÇ, Z. & ERAY, Y. (2005). “*Business Cycles In Turkey And European Union Countries: A Perspective To The Membership*”, Sosyo Ekonomi, Sayı:1, Sayfa:1-15, Ankara. Erişim tarihi: 11.02.2014, <http://berument.bilkent.edu.tr/SE01.pdf>
- ÇARIKÇI, E. (2001). “*2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Sebepleri ve Sonuçları*”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:7, Sayı:41, Sayfa: 475-490, Ankara.
- ÇOLAK, Ö. F. (2001). “Finansal Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Durumu ve Sektörün Yeniden Yapılandırılması”, Kriz ve IMF Politikaları, Ed. Yiğidin Aslan, Ömer Faruk Çolak, Nobel Yayın Dağıtım, Sayfa:155-176, Ankara.
- DANIŞ, D. (2009). “*Irak’tan Uzağa: 1991 Sonrası Irak’tan Dışarı Göç*”, Ortadoğu Analiz, Cilt:1, Sayı:6, Sayfa:15-22, Ankara.

- DOĞAN, S. (2000). “2000-2002 Dönemi Stand- By Programının Türkiye Ekonomisi Hedefleri-Politikaları”, Banka-Mali Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:37, Sayı:5, Sayfa:147-176
- DUMAN, Ç. (2011). “I. Körfez Savaşı Sunusu”, Erişim tarihi: 17.01.2014, <http://www.caspianweekly.org/tr/ana-kategoriler/orta-dou/959-ikoerfez-sava-sunumu.pdf>
- D.P.T. (Devlet Planlama Teşkilatı), (2000). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, D.P.T. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ISBN 975-19-2593-2, Yayın No:2545, ÖİK:561.
- D.T.M. (2002). Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticareti (Türkiye Dış Ticaret Stratejisi), D.T.M. Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Gn. Md. Yayınlanmış Raporlar, Ankara.
- EĞİLMEZ, M. & KUMCU, E. (2001). Krizleri Nasıl Çıkardık? Creative Yayıncılık, Sayfa:1-285, İstanbul.
- EĞİLMEZ, M. (2001). “Kasım 2000 Krizi Üzerine”, Erişim tarihi:15.03.2014, <http://ekonomi.blogcu.com/kasim-2000-krizi-uzerine-mahfi-egilmez/130899>
- ERÇEL, G. (1999). “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, TCMB, Erişim tarihi: 18.03.2014, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>
- ERDOST, C. & BERKSOY, T. (1982). “IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt:3, Sayı:7, Sayfa:41-67, Ankara.
- ERDÖNMEZ, P. A. (2009). “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, Bankacılar Dergisi, Sayı:68, Sayfa:85-101, İstanbul.
- ERGÜN, Ö. (2005). “Türkiye’de 1991, 1994, 1998 ve 2001 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler”, Erişim tarihi:18.01.2014, http://omerergun.com/yonetim/resimdosyalar/sosyoekonomikgelismeler_4.pdf
- FIRAT, E. (2009). “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi Politikası”, Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:11, Sayı:17, Sayfa:501-524, Konya.
- GÖKDEMİR, B. (2002). “Tarımsal Reform ve Rekabet Politikası”, Rekabet Dergisi, Sayı:11, Sayfa:15-46, Ankara.
- GÜNAL, M. (2001). “Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği ve Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Cilt:16, Sayı:180, Sayfa:50-61, Ankara.

- HATIPLER, M. (2012). “*Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri*” Erişim tarihi: 18.12.2013, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/29/14.pdf>
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, (2004). Hazine İstatistikleri, 1980-2003, Ankara.
- HEPAKTAN, C. E. (2008). “*Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları*”, Erişim tarihi: 20.02.2014, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/hepaktan.pdf
- IMF, (International Monetary Fund), (2010). “*Recovery, Risk, and Rebalancing*”, World Economic Outlook Database, Erişim tarihi: 15.03.2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/pdf/text.pdf>
- IŞIK, N. & TÜNEN, T. (2011). “*Türev Ürünlerin 2008 Küresel Finansal Krizindeki Rolü*”, T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Avrasya Etütleri Sayı:39 Cilt:1 Sayfa:7-48, Ankara.
- IŞIK, N. ALAGÖZ, M. & YILDIRIM, M. (2006). “*1990 Sonrası Türkiye’de Yaşanan Krizler: 1994, 2000 ve 2001 Krizleri*”, Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri Makale Derlemesi, Editörler: H. Seyidoğlu ve R. Yıldız, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., Sayfa:237–262, İstanbul.
- KAHRAMAN, S. (2012). “*Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:14, Sayı:2, Sayfa:189-208, Afyon.
- KARAÇOR, Z. (2001). “*İstikrar Politikaları ve Uygulamaları Ders Notları*”, Dizgi Ofset Matbaacılık, Konya.
- KARACAN, A. İ. (1996). “*Bankacılık ve Kriz*”, Finans Dünyası Yayınları, İstanbul.
- KARLUK, R. (1997). “*Türkiye Ekonomisi*”, 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- KARLUK, R. (2006). “*Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi ve Sonrası Yaşanan Krizlere Yönelik İstikrar Politikaları*”, Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri: Makale Derlemesi, Editörler: Halil Seyidoğlu, Rıfat Yıldız, Arıkan Basım Yayın, Sayfa:55-91, İstanbul.
- KAZGAN, G. (2002). “*Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KÖSE, Y. & KARABACAK, H. (2011). “*Yunanistan Ekonomik Krizi: Nedenleri, Etkileri ve Alınan Tedbirlere İlişkin Bir Değerlendirme*”, Maliye Dergisi, Sayı: 160, Sayfa:289-306, Ankara.

- LEHMANN, J. P. (2011). “*Turkey’s 2023 Economic Goal in Global Perspective*”, Sayfa: 1-16. Erişim tarihi: 20.04.2014, <http://www.edam.org.tr/document/Lehmann-June%202011.pdf>
- ONGUN, M. T. (2001). “*Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler*”, Kriz ve IMF Politikaları, Editörler: Yiğidin Aslan, Ömer Faruk Çolak, Nobel Yayın Dağıtım, Sayfa:39-93, Ankara.
- ÖZSOYLU, A. F. (2011). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitabevi, Adana.
- ÖZTÜRK, M. (2010). “*I. Körfez Savaşı’ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri*”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:19, Sayfa:1-27, Celalabat-Kırgızistan. Erişim tarihi: 08.12.2013, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/19/08.htm>
- ŞAHİNÖZ, A. (2001). “*Tarım Sektörü*”, Türkiye Ekonomisi, Sektörel Analiz, Türkiye Ekonomi Kurumu, Sayfa:73-105, Ankara.
- ŞAHİNÖZ, A. (2011). “*Neolitik’ten Günümüze Tarım Ekonomi ve Politikaları*” Turhan Kitabevi, Ankara.
- T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, (2004). “*Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler*”, 2.Tarım Şurası, 2. Komisyon Raporu, Ankara.
- T.C. Başkanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2011). “*Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi*”, Ankara. Erişim tarihi:27.04.2014, http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, (2011). *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Raporu*, Sayfa:11
- TİM, (Türkiye İhracatçılar Meclisi), (2014). “*Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu*”, İstanbul. Erişim tarihi: 25.05.2014, http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/TIM_Ekonomi_ve_Dis_Ticaret_Raporu_2014.pdf
- TOKGÖZ, E. (2001). “*Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*”, İmaj Yayınevi, Ankara.
- UÇAR, M. & KARABIYIK, İ. (2010). “*Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açından Değerlendirilmesi*”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, Sayfa:37-58, Sakarya.
- UYAR, S. (2003). “*Bankacılık Krizleri*”, Beta Basım Yayım, Sayfa:107-110, Ankara.

UNCTAD, (United Nations Conference on Trade and Development), (2013). “*Global Value Chains: Investment and Trade for Development*”, Erişim tarihi: 02.02.2014, http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf

ÜNLÜ, N. (2010). “*Sanayi Sektörü Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu*”
Erişim tarihi: 13.04.2014, <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Sanayi%20Sektoru%20Mevcut%20Durum%20Değerlendirmesi%20Raporu.pdf>

Web siteleri:

1. http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_isti_kraraturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf
2. <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>
3. http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/adoption/who_can_join/
4. <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/data-statistics/>
5. Eurostat, epp.eurostat.ec.europa.eu
6. <http://euobserver.com/opinion/114473>
7. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-ireland_20752288-table-irl
8. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-greece_20752288-table-grc
9. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-portugal_20752288-table-prt
10. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-spain_20752288-table-esp
11. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-italy_20752288-table-ita
12. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7145D543-D8D3-8566-4520DFB6CC4A86BA>
13. <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/47/6.html>
14. <http://www.sasad.org.tr/uploaded/TIM-PLAN.pdf>
15. <http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-tim-hedef-2023-500-milyar-dolar-ihracat-stratejisini-basbakana-sunuyor.html>
16. <http://www.economy.gov.tr/upload/strategy/strategy2023.pdf>
17. <http://www.istanbulpropertyservices.com/index.php/property-investment-in-istanbul/229-export-strategy-of-turkey-for-the-year-of-2023>
18. http://tr.wikipedia.org/wiki/2008-2012_K%C3%BCresel_Ekonomik_Kriz
19. <http://www.aktifhaber.com/2013-yili-enflasyon-orani-belli-oldu-912142h.htm>
20. <http://www.dunya.com/kisi-basina-dusen-gercek-milli-gelir-bu-yil-6-bin-187-dolar-olacak-207910h.htm>
21. <http://www.haber3.com/2013te-kisi-basina-dusen-milli-gelir-haberi-1604368h.htm>

22. <http://www.statista.com/statistics/263698/unemployment-rate-in-greece/>
23. <http://www.hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=EilDPQez15w=-H7deC+LxBI8=&mid=249&cid=26&nm=41>
24. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25852467.asp>
25. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>
26. <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkish-prime-minister-sets-high-goals-for-2023-2011-03-24>
27. <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1482271-2023te-dunyanin-besinci-buyuk-tarimsal-ekonomisi-olacagiz>
28. http://en.wikipedia.org/wiki/European_Currency_Unit
29. <http://www.eximbank.gov.tr/TR/belge/1-196/krediler.html>
30. <http://www.eximbank.gov.tr/TR/belge/1-198/ihracat-kredi-sigortasi.html>
31. <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fabm.tobb.org.tr%2Fsunumlar%2FRAR%2520dan%2520sonra%2Ficla%2520sincer.ppt&ei=ByVdU8fKPLKu7AbAtYHQAg&usq=AFQjCNGUsWGUQKd3CbY73Oq6vBsdBb07-g&bvm=bv.65397613,d.bGE>
32. <http://www.mfa.gov.tr/komsu-ve-cevre-ulkeler-ile-ticareti-gelistirme-stratejisi.tr.mfa>
33. <http://www.gazetebilkent.com/2013/01/23/afrikanin-artan-degeri-ve-turkiye/#sthash.203r4QkA.dpuf>
34. <http://www.surekavi.com/node/382>
35. http://www.ekonomi.gov.tr/upload/A0376E10-D8D3-8566-4520D2A0DC280723/abd_pazara_giris.pdf
36. http://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/Kuresellesme_Surecinde_Dunya.pdf
37. <http://www.istikobi.com.tr/sectorler/insaat-s11/sectore-bakis/insaat-b11.aspx>
38. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=71611B6A-D8D3-8566-4520F6335C0DDB91>